

SLOVENSKE POTI
UREJUJE JUŠ KOZAK

V.
JUŠ KOZAK

C E L I C A

TISKOVNA ZADRUGA V LJUBLJANI

C E L I C A

SPISAL
JUŠ KOZAK

1932

TISKOVNA ZADRUGA V LJUBLJANI

1940.295

56

© ~~7486~~

E 9004827

DELNIŠKA TISKARNA, D. D. V LJUBLJANI
PREDSTAVNIK MIROSLAV AMBROŽIČ

*Knjigo posvečam Vlasti, tovarišici
v tistih in sedanjih dneh.*

Na pragu.

Usoda devetnajststoštirinajstega leta naju je združila za dan in pol. V ranih urah lepega julijskega jutra sva zapuščala pod okriljem vojaške eskorte zapore dunajskega deželnega sodišča. Vso pot sva si sedela nasproti. Govoril je malo, nezaupljivo, kakor se vede preprost človek, ki je zašel v nevarno sosesčino in mora biti ves čas na preži. Lica so mu upadla, ustnice posinele. Včasih me je presenetil bolesten pogled njegovih temnih oči. Zdelo se mi je, da ga peče težka skrb, ki bi mi jo rad zaupal, če bi se mu nudila prilika. Naredniku je odgovarjal dvoumno in prikrito, kar je vzbujalo videz, da dobro pozna svojo usodo, na kateri se ne more nič izpremeniti. Le v pogovorih o Hercegovini, njegovi domovini, se mu je posvetilo v očeh. Nekje v globini je še mogoče tlelo borno upanje, ki mu je edino ostalo za to pot iz jetnišnice v jetnišnico.

Narednik se je šalil: „Če nam bo sreča mila, se nocoj vkrcamo in se jutri prepeljemo po morju.“ — Morje! Videl sem, kako so se Hercegovcu razširile zenice. „V Mostarju nam že pripravljajo prenočišče.“ Narednik, ki je služil pri bosanskem polku na Dunaju se je zadovoljno pretegnil. Vračal se je v domače kraje, na katere je veselo vzbujal spomine, dobro vedoč, da se mu bo posrečilo potovanje za dan ali dva zategniti in se doma malo razkazati. Sopotnikova usoda ga ni zanimala. Izročiti ga je moral sarajevskemu sodišču, in če mu je namenjena ječa, bo že vedel zakaj. Presunil me je grenki usmev, s katerim se je mladenič domislil svojih rodni krajev.

V savski soteski so vojaki zadremali. Tedaj se je plaho ozrl po pečih in se šepetaje primaknil k meni. „Izpolnite mi prošnjo. V Trebinju mi živita mati in sestra. Morda se vam posreči, sporočiti že iz ječe, kje ste me videli. Želel bi, da bi izvedeli. Če ne iz ječe, pa kadar vas izpuste. Moja mati se je že čakanju privadila. Mogoče me ne vidi nikoli več.“ Stisnil mi je listič, ki ga je spotoma skrivaj napisal. „Mati vam bo do smrti hvaležna. Sveto bo hranila vaše sporočilo.“ Varno sem shranil listič in mu zvesto obljubil, da mu izpolnim prošnjo, kakor hitro bom utegnil. Takrat še nisem poznal sodnih klešč. Zahvalil se mi je z grenkim smehljajem, kakor bi gledal svojo usodo na dlani. „Vam je dobro. Lagali boste, jaz ne morem več lagati.“

Na strmem pobočju je stala cerkvica sv. Miklavža, vsa bela v solncu, ki je oblivalo zelene gozdove in modrikaste pečine. Ko sem se zopet ozrl na tihega tovariša, sem ga videl, da tako mirno ogleduje savske bregove, kakor se bo oziral proti večeru po kraških skalah in bo čez nekaj dni s poslavljajočim se pogledom objel vinograde na kršnih mostarskih bregovih. Čutil sem, kako je na vsem svetu sam in v mrežah neizprosnega zakona podložen le svoji ideji. Tedaj sem se zavedel, da je minilo igrivo okušanje življenja. Pred mano je sedel prvi človek, ki je v tistih viharnih dneh, v katerih je postajalo človeško življenje lažje od smeti, že obračunal ž njim.

Vojaki so se prebudili in si zehaje opasovali torbe. Prikazal se je Grad. Pod njim so blesteli križi na cerkvah. Nad patrijarhalno Ljubljano je viselo vroče julijsko solnce v zenitu. Sredi opaljenih travnikov so stale samotne predmestne hiše, okoli njih so se lovili otroci in pozdravljali, ko so zagledali vlak. Z zavihanimi rokavi, v sveži odpeti srajci je slonel moški na oknu ter zaspano dvignil oči. Videl sem, kako ga je postarna

ženica s sosednega okna ogovorila, pa ji od lenobe ni dal odgovora. Po Šmartinski cesti so se vračali okoličani od maše. V mogočnih stolpih šentpeterske cerkve je pozvanjalo. Za hip sem se domislil, kako je v tej uri razbeljena predmestna cesta prazna ter kako hite po tlaku in nizkih zidovih ostre sence za zakesnelimi meščani. Doma sede pri kosilu. Oče si je zavihal bele rokave, mračno se ozira v krožnik in ne črhne besede. Družina zajema molče, ker dobro pozna znamenja. Častitemu meščanu in prav tako zvestemu državljanu so zaprli sina. Kdo ve, kje in po kakšnih luknjah ga vlačijo? Oče se srepe zazre skozi okno, položi žlico in se z vzdihom dvigne od mize. Nihče se ga ne drzne ogovoriti, le zvesta, priletna služkinja se skrbno ozira za njim in odkimuje z glavo.

Spomini na rojstno hišo niso ogreli srca. Niso se približali tisti kraji domačega mesta, ki so jih doživetja nebrižne mladosti prežela z živimi spomini, da je že samo ime obujalo poglavja iz življenja. Ko je vlak obstal, se je Hercegovec dvignil in mi vroče stisnil roko. „Doma ste! Hvala!“ Tisti hip se je najino življenje dotaknilo, odslej sem nosil s seboj drobec njegove usode, čeprav ga nisem videl nikoli več.

Na postaji se je premikala vkljub opoldanski vročini neobičajno velika množica ljudi. Čutil sem, da so ljudje vznemirjeni in bržkone nekateri sami niso vedeli, čemu so prišli. Iz za obzorij je pričela posegati v mirno patrijarhalno življenje neka grozna, še neznana prikazen, ki so jo ljudje boječe pričakovali in niso mogli doumeti, da bi se nenadno prevrgla uzakonjena udobnost življenja, za katero so se očetje toliko časa pehali.

Ulice so bile prazne. Hodili smo hitro in obstali v senci razsežne jetnišnice. Onkraj ceste je stala sredi travnika pritlična gostilna. Dve ženski sta žilili svoje vratove skozi vegasta vrata in nas radovedno ogledovali. Starikavi paznik, ki mu je lice

od pijače živahno cvetelo, je zaklenil za nami vrata. Glasno so se raznašali koraki po tihih hodnikih. Radovedno sem se oziral po notranjščini poslopja, v katerem žive ljudje, izločeni iz človeške družbe. Ko je bil oče še porotnik, smo ga otroci vselej opazovali, kako skrbno se je opravljal za obravnave. Odhajal je z doma z izpremenjenim obrazom, kakor da se je v mislih in nazorih nekam preselil. Pozneje se je odrekel porotniški dolžnosti, češ, da mu vest ne dá nikoli pokoja.

Iz prostorne prednje sobe smo stopili v pisarno. Za črvivim pisalnikom je sedel debelušen paznik, ki me je z živimi, zvedavimi očesci meril od glave do nog. Na prvi videz so razodevala močno napeta lica in mesnate, odprte ustnice pod gostimi brki čudno popadljivost. Kesneje sem se uveril, da mu narekuje predstojniška služba mračno zadržanje in je bilo sirovo ponašanje tesno združeno z vojaško disciplino, ki se je odražala v vsakem koticu, v urejenih aktih na policah, na skrbno pometenih tleh, vestno pregrnenih železnih posteljah in zakrivljenih sabljah po stenah.

Višji paznik je bržkone poznal očeta, ker je pri pisanju pomenljivo zmajeval z glavo. Zapisoval si je običajne podatke, ki so potrebni gospodarju, da lahko priglasí novega najemnika. Medtem je brenčala po sobi debela muha, edino živo bitje, ki je nepokorno krožilo po teh prostorih, slabo prezračenih in docela prepojenih z vzduhom po slabem tobaku in žlindri. Ko je končal, me je še enkrat zabodeno pogledal, kakor da se je hotel iznebiti nekakšne odgovornosti. Bil sem sprejet in vojaka sta zapustila jetnišnico.

Pridrsal je paznik Lenassi in me z očetovsko brigo odvedel v posebno sobico. Neokretno se je motovilil okrog mene ter se prestopal po sobi s ploščatimi nogami. Takoj sem uganil, da je dober očetov znanec. Bil je zanemarjen. Pod ščetinastimi brki

so se odkrivali črnikasti zobje, rdečica na privihanem nosu pa je pričala o njegovi slabosti. Medtem, ko mi je brskal po žepih, je venomer čebljaj in ugibal. „Kako, da ste se spozabili? Ali ste s študenti pentljali?“ Izkoristil sem njegovo brbljavost in pozivedoval, koliko so jih zaprli in katere. Imen se ni spominjal, le število je vedel. Ves čas se je plaho oziral proti vratom in včasih celo glasno zakričal, da bi v sosedni sobi lahko čuli, o čem se pomenkujeva. Sodil sem, da mu je strogo izpolnjevanje predpisov nadležno. Ko sem se do nagega slekel, me je postavil pod merilo in si z okorno roko zapisoval številke. Presenečeno sem se oziral nanj, ko me je pričel otipavati, če ne skrivam česa na golem telesu. Mož se je nerodno opravičeval, „služba, služba!“

Ko sem stal nag pod lesenim merilom, me je trenutno prešinila jasna zavest, da stojim na pragu preizkušnje. Tam zadaj, za železnimi vrati, sede v prostorih, katerih še ne poznam, prijatelji in znanci. Ideja, ki smo o njej trdili, da je treba zanjo žrtvovati življenje, nas je razprla s postavami in zakoni. V istem hipu sem veroval v idejo, obenem pa se z bojznijo v srcu oklepal življenja.

„Lagali boste, jaz ne morem več lagati.“ Tiho sem ponavljal Hercegovčeve besede in si olajševal vest. Prestopil sem prag z lažjo v srcu in jo branil z logično prepričevalnostjo.

Velikih prevratnih idej, od katerih se hrani človeštvo, niso moške nikoli in pred nikomer branili z lažjo. Nekateri so jih doživljali z gorečnostjo, da jim je bil osebni blagor le ničev sen in žrtev neznana beseda. Takih samotnih zvezd je na našem nebu malo. Varnejšo zemeljsko pot pa si je izbral, kdor je idejo doumel in se v odgovornem trenutku pritajil. Na tej strani nas je večina.

Ko je Lenassi končal preiskavo in sem se že oblačil, so se vrata hrupno odprla. Višji paznik mi je ukazujoče velel, da

moram k ravnatelju. V prostorni in udobni pisarni je sedel za širokim pisalnikom suhljat človek. Ošinil me je s kratkim pogledom in takoj umaknil oči, kakor da med nama želi točno označiti mejo. Višji paznik je stal ob mizi kakor sveča in ni trenil z očmi od mene. Malomarno sem se oziral v ravnateljevo uvelo, žolto lice, na katerem so drhtele bolešno razdražljive mišice. Z rezkim glasom mi je v pretrganih stavkih povedal, da ima zapoved, obdržati me v zaporu, dokler se stvar ne pojasni. Da pričakuje od šolanega človeka dostojnega obnašanja in spoštovanja hišnega reda. Zamahnil je z roko, višji paznik me je s strunnim odzdravom odvedel. Včasih zadostuje le pogled in dva človeka si stojita sovražno nasproti, pa naj si ta ali oni še tako prizadeva, da bi potlačil neugodje v svoji notranjosti. Midva se nisva nikoli trudila, ne eden ne drugi, da bi omilila nasprotje.

Za prvimi železnimi vrati sem se radovedno oziral v severni del jetnišnice. Viseči železni hodniki na levi in na desni so bili podobni visokim galerijam. Skozi ogromno okno z motnim steklom je padalo le malo svetlobe v votlo notranjščino. Meni je bilo odkazano bivališče v pritličju zapadnega trakta. Lenassi mi je odklenil vrata, stopil sem v celico. Radovedno se ogledujoč sem pozabil, da nisem več zaprl vrat za sabo.

Hišni red.

Če bi viselo v sobici razpelo, bi bila podobna samostanski celici. Obstal sem med štirimi visokimi, snažno pobeljenimi stenami, na katerih so se poznali raznovrstni sledovi mojih prednikov. Skozi okno, zamreženo z železnimi drogi, sem videl le nebo. Če sem se postavil k steni, nisem dosegel odprtine z

iztegnjeno roko. Zato je bilo v tem kotu tudi ob solnčnih dneh vedno temačno. Oprava je bila skromna, skoraj puščavniška. V kotu pod oknom je stala miza s pribitimi nogami. Ob nasprotni steni je visela železna postelja, podnevi priklenjena k zidu. Odpel sem kavkelje in jo postavil za poskušnjo. Slamnjača je bila čista, vzglavje se mi je zdelo prenizko. Dvakrat sem moral zložiti koca, da sem jo lahko zopet pritisnil k steni. V desnem kotu pri vratih sem zagledal široko glinasto posodo, pokrito z lesenim pokrovom, pribežališče za potrebo. Z veseljem sem spoznal, da je celični stol premičen. Primaknil sem ga k zidu, zlezal na mizo in se z nogo uprl na naslon. Nato sem snel okno in ga tiho spustil ob zidu na tla. Oprijel sem se železnih drogov, noge so s prsti našle oporo na naslonu, da sem se varno oziral skozi okno. Pogled se mi je odprl na južno dvorišče. Razen plevela nisem opazil nobenega znaka življenja. Le sence so se raztezale za visokim obzidjem. Spustil sem se zopet na tla.

Zunaj je sijalo solnce in košček jasnega neba mi je svetil v celico. Snežnobel oblacček se je vozil od zapada proti vzhodu. Kmalu mi je izginil z obzorja. Nepremično sem čakal, da se pripelje drugi.

Medtem, ko sem se zaman trudil, da bi zajel še kak odmev zunanjega sveta, me je čudno naključje globoko pretreslo. Mogočno in mračno je zadonela zunaj na cesti godba, ki je igrala Beethovnov marche funèbre kakor vedno pri vojaških pogrebih. V duhu sem gledal, kako se počasi in dostojanstveno pomika sprevod mimo jetnišnice, spredaj pred vojaškim vozom bíjejo štirje lesketajoči se črni konji z ritmičnimi koraki ob tlak. Veličastna pogrebница me je prevzela, kakor da so zunaj vse ulice zagrnjene s črnimi zavesami in plamte ob njih debele sveče. Rastla mi je v simbol. V sozvočnem ritmu sem pričel

korakati po celici vse dotlej, dokler ni nekje za ovinkom izdihnil poslednji zvok tožečih pihal. Notranji glas me je prepričeval, da se vrtinec, ki me je zanesel v celico, že širi nad Evropo.

V zatopljenosti nisem čul, kako je nekdo odkril pokrov na rešetkasti linici v hrastovih vratih. Zarožljali so ključiči, med vrati se je prikazal zaspani Lenassijev obraz. Ostro me je posvaril, da je strogo prepovedano, snemati okno. Opozoril me je na hišni red, ki sem ga res zapazil na polici. Videl sem, da mu je dolg čas in da bi se rad pogovarjal. Stopil je v celico, se nagnil na cevi centralne peči ter se zarežal. „Kaj bo?“ Skomignil sem z rameni. „Hitro zapirajo tičice“, je nadaljeval smeje. Zopet sem poizvedoval, kdo izmed znancev je že notri in kje tiče. Previdno se je izogibal odgovoru.

„Pravijo, da ni denar več varen?“

„Morda res ni“, sem pripomnil malobrižno, ker me je vse drugo bolj zanimalo.

„Vi že veste.“

„Kako bi vedel? Saj vidite, koliko izvem tu notri.“

Smeje se je zmajeval z glavo. „Pa prej. Kar tako niste prišli k nam.“ Uganil sem, da bi drug od drugega rada zvedela, kar naju je težilo. Razlikovala sva se le v tem, da jaz nisem nič vedel, on pa ni smel pripovedovati.

„Koga so sedajle pokopavali?“

„Oberstlajtnant pri kanarčkih je umrl. V Graz ga peljejo.“

„Čudno znamenje“, sem dejal in ga preizkušal. Razprla so se mu usta. „Kaj pa pravijo na Dunaju?“ — „Kaj pa pravijo pri vas?“

Stopil je bliže. „Danes je v Tivoliju sokolska veselica, pa jim niso dovolili godbe. To že nekaj pomeni.“

„Seveda pomeni“, sem se smejal in opazoval njegove plahe poglede. Tedaj se je zavedel, da ima službo. „Vi ste tič.“ Požugal mi je in me še enkrat opozoril na okno.

„Jutri lahko naročite svojo hrano, če vam založe denar. Danes vam morem preskrbeti le malo kruha.“ Zahvalil sem se mu za skrbnost in zopet nataknil okno. Komisnega kruha sem se lotil s slastjo, ker se je oglašala lakota. V jetnišnici je zavladala tišina, ki me je vpijala. Zaman sem prisluškoval, nikjer se ni zgenila živa stvar, nobenega koraka ni bilo čuti. Strmel sem v votlo tišino in ugibal, koliko jih sedi nad mano, koliko poleg mene.

Nekateri spe pri mizi, drugi zro topo predse, ta hodi sem in tja ter šteje korake. Štiri in četrt do vrat, dva in pol počez. Do večera jih našteje več tisoč. Morda peče koga vest, ustavlja se pod oknom in se s sklenjenimi rokami ozira v nebo. Kdor premišlja zagovor, prede niti med seboj in svetom, čelo se mu rosi od napora. Vsako nitko preizkuša, če je dovolj trdna, da bi se ne utrgala pred sodnikom. V višjih nadstropjih severnega trakta bi lahko splezal na mizo in se naslonil na okno. Videl bi, kako za Rožnikom zahaja solnce, kako obliva temne vrhove smrek z večerno glorijo. V pritličju se je že mračilo.

Vzel sem hišni red s police in ga pričel raztreseno čitati.

Vsako občevanje med moškimi in ženskimi kaznenci je strogo prepovedano. — Poleti nosijo kaznenci obleko iz presnega platna, pozimi iz sivega sukna. — Jetnice naj si češejo lase gladko, jih spletajo v kite in zvijajo na tilniku v svitke. — K delu izven hiše se smejo pripuščati le kaznenci, ki prosijo za to in so zaupanja vredni. — V jetnišnici so kaznenci dolžni izvrševati obrtna dela, nimajo pa pravice do plačila, ker pripade izkupiček državi. Po končani učni dobi jim uprava za marljivo delo nakazuje nagrado, ki se jim prišteva k imetku. —

Kaznenci, obsojeni v ječo ali strog zapor, si lahko naročajo priboljške ob sredah in nedeljah, ostali jetniki vsak dan. — Jetnik ne sme od jetnika nobene stvari kupiti, nobene si izposoditi, nobene darovati ali od kogarkoli prejemati darov. — Jetnik mora brez ugovora ubogati, kar se mu ukaže. Nasilstvo in upor se kaznujeta brez milosti, ob priliki tudi z orožjem. — Jetnik se mora vesti dostojno. Če sreča ravnatelja in ima čepico na glavi, jo mora sneti in ga spoštljivo pozdraviti. — Dolžan je skrbeti za red in snago v celici. — Jetniki v preiskovalnem zaporu lahko zaprosijo za dovoljenje, da jim določena oseba snaži in pometa celico. — Kajenje je prepovedano, le s posebnim ravnateljevim dovoljenjem uživajo to ugodnost jetniki v preiskovalnem zaporu. — Poleti vstajajo jetniki ob šestih, pozimi ob sedmih. Ob devetih in v zimskem času ob osmih si mora jetnik urediti ležišče ter leči k počitku. Kesneje ne sme goreti nobena luč, vladati mora popoln mir. — Čez dan ne sme nihče ležati ali odklepati postelje. — Kdor se pregreši zoper hišni red, se kaznuje s temnico in samotnim zaporom, s postom in trdim ležiščem, vendar se ne sme nobena kazen več ko dvakrat na teden ponoviti.

Odložiti sem moral hišni red, ker se je stemnilo. Na hodniku je paznik rožljajal s ključi in odpiral nekatere celice. Pritisnil sem uho na vrata. Raznašali so večerjo tistim, ki so imeli svojo hrano. Na Dunaju, kjer nas je živelo šest v celici, je bilo zvečer prijetno. Sedeli smo po posteljah in se pomenkovali. V somraku smo postali zaupljivi; marki Groll je vzbujal spomine ter pripovedoval svečane in bridke dogodke iz svojega življenja. Kakor smo si bili čez dan včasih sovražni, tako so se pod noč ubirale srčne strune, za debelimi zidovi se je prebujalo romantično hrepenenje po življenju in markiju je marsikdaj drsela solza po licu.

Te štiri gole, pobeljene stene, odmevni hodniki, nizka hrastova vrata, centralna peč, železje na oknu, vse je bilo le suha stvarnost, ki je tlačila duha in vpijala sokove.

Tiho sem se povzpел do okna in se pritisnil k zidu, da so me boleli prsti na nogah. Pred mano je zevala tema, ki jo je slabotna žarnica, pritrjena na dvoriščni steni, ne daleč od mojega okna, medlo razsvetljevala. Šele sedaj sem opazil, da zapirajo dvorišče na zapadni strani velika stežajna vrata. Morda je bila za njimi že cesta. Nobena senca se ni zgenila na dvorišču, nobena večja ga ni preletela. Kakor da se vsako živo bitje ogiba teh temnih prostorov. Tesnoba me je prevzela, da sem hitro zdrknil na tla. O pravem času. Osoren glas je veleval skozi lino: „Spat!“

Postavil sem posteljo in zlezal pod odejo. S sklenjenimi rokami pod glavo sem strmел skozi železje v temo. Visoko gori so blestele zvezde, jaz pa sem ležal globoko pod njimi. Zunaj je dihala noč, za železno mrežo je nisem čutil. Življenje v celici se je pričenjalo.

Zloba.

Po slabo prespani noči sem si mel oči, ko je nekdo s truščem odprl vrata, pogledal v celico in zakričal: „Spi! Civil!“ Nerodno sem lezel s postelje in se v zadregi oziral v ljudi, ki so se režali pred celico. Pred vrati je stal Lenassi, dva kaznenca sta nosila kruh in prežganko. Dirnila me je prezirljivost, s katero mi je porinil kaznenec slabši kos kruha. Bil sem novinec, politični, za enkrat me je še ločila od njih razredna razlika. Prežganka se mi je zdela okusna. Medtem je obstal pred celico postaren mož nizke rasti. Opazoval sem ga, kako se je povzpел na prste, da bi prečital ime pod številko. Bil je čokat in zasta-

ven, vsaka kretnja je razodevala nenavadno gibčnost. Na divje zaraslem licu sem razločil le močan orlovski nos. Stopil je v celico, lokave oči so mi pomežiknile. Krepko je zagrabil veliko posodo in jo odnesel pred vrata. Tisti hip sem občutil, da je mož vaje temu življenju. Dobro mi je delo, ker me je že s pogledom prištel med družino in sem slutil, da se lahko zanesem nanj. Vrnil se je z metlo ter pričel pometati celico. Ko je po-brisal prah, mi je hitro pošepnil „na raport, po pravice!“ Lenassi se je medtem vrnil ter mi pojasnil, da moram za postrežbo dobiti posebno dovoljenje pri dnevnem raportu.

Novo življenje me je zanimalo. Ko so se vrata zaprla, sem se naslonil na podboj in napeto prisluškoval. Po hodnikih so begali kaznenci in pod nadzorstvom snažili jetnišnico, v kateri so bili vsi prostori tako odmevni, da sem vsak korak v gorenjem nadstropju natanko razločil. Uho je pričelo postajati do-zvetno za spoznavanje glasov in korakov. Lenassi se je zdaj na tem, zdaj na drugem koncu nenehno drl „gausarbajter“. Videti je bilo, da se kaznenci, ki opravljajo hišna dela v njegovem področju, malo zmenijo za kričanje. Skozi vrata sem čutil, kadar je glasno godrnjaje koračil mimo celice, da le iz navade kriči, misli pa bog vedi kaj.

Okoli devete ure je potihnilo vpitje. Hodniki so se izpraz-nili. Nekdo je prišel iz pisarne in z rezkim glasom čital imena. Tudi svoje sem čul. Kmalu so nas prignali iz celic ter zvrstili ob steni. Spredaj so stali pazniki in se pričakujoče ozirali v železna vrata, skozi katera sem prejšnji dan stopil v jetniške prostore. Na vratih pred sabo sem ugledal O.-ovo ime. Kako rad bi mu bil dal znamenje, pa se nisem mogel geniti. Zakaš-ljal sem, toda za vrati je bilo tiho kot v grobu. Premišljal sem, kaj dela sedaj. Morda pritiska uho na vrata ali pa sedi pri mizi in se z bledim obrazom ozira v zid. Medtem so zarožljali ključi,

višji paznik je odklenil vrata, po hodniku je drobil ravnatelj. Nosil je uradni jopič z zelenimi našivi. Zavrtel se je pred pazniki, višji mu je zamrmral kratko poročilo. Nato so se mu napela meča, strumno se je postavil pred nas. Pričakoval sem, da pozdravi vojaški. Najbrže bi bil, če bi ne stali pred njim jetniki, ki po njegovih nazorih gotovo niso bili vredni najvišjega pozdrava. Opazil sem, da se vznemirja, kakor hitro se je katero oko temno zaiskrilo. Nikomur ni privoščil oči ter je poslušal razdraženo prošnje in pritožbe. Sprva se mi je zdel reven in ubog, upiralo se mi je, da bi ga česa prosil. Nikakor nisem mogel spregovoriti. Lenassi je namesto mene sporočil prošnjo za hrano in čiščenje celice. Osorno je privolil. Že se je okrenil k sosedu, ko se mi je brez pravega vzroka vzbudila kljubovalnost. Glasno sem poudaril, da imam menda po hišnem redu pravico tudi do kajenja. Tedaj so se mu male oči razširile, s sovražno zadirčnostjo mi je odbil prošnjo. Strupeno veselje, s katerim me je lahko ponižal in mi pokazal svojo moč, mi je obležalo v duši.

Julijsko solnce je prisijalo v celico. Široka svetla lisa se je sprostrla po tleh in osvetlila bele stene, da so se vse sence umaknile pod okno. Stopil sem med goste pramene in luč mi je dobrodejno oblila obraz. Za mano se je pokazala senca in življenje v prejšnjem mrtvem prostoru se je prebudilo. Pričel sem se izprehajati po tesni notranjosti in premišljati zagovor. Pričakoval sem, da me vsak hip pokličejo pred preiskovalnega. Solnčna luč me je zopet spojila z zunanjim svetom; jasno so se mi prikazovali obrazi, katerih poznanstvo bi me lahko obremenjevalo. Za vsako zanko in vprašanje sem pripravljaj odgovor. Ko sem si izmislil novo vzročno zvezo med posameznimi dogodki in dejanji, zaradi katerih bi me mogli obtožiti, se je vse izpremenilo v tako nedolžno in ob sebi umevno početje, da sem

si živo domišljjal, kako bom vsak hip krenil skozi velika vrata in zagledal stolpe frančiškanske cerkve. Le pismo, ki sem ga pisal Š.-cu, mi ni dalo miru. Nenehno me je spominjalo, da je olepševalni zagovor lažna podoba misli in dejanj. V pismu sem odkrito zapisal, da je poudarjanje kulturnega zблиževanja med Slovenci in Srbohrvati le maska za brezpogojno zahtevo po polni politični združitvi. Vedel sem, da se izrečene besede pred sodiščem kaj lahko prevržejo, toda bile so zapisane in podpisane. Venomer je ključalo v zavesti ter mi izpodmikalo prepričanje, da mi zakoni ne morejo ničesar očitati.

Že na Dunaju sem opazoval, kako se jetnikom v preiskovalnem zaporu prestopki prikazujejo v varljivi luči. Vse se jim zdi malenkostno in niti omembe vredno. Kadar so pripeljali novinca, vselej je bil uverjen, da je oblast zagrešila pomoto. Ljudje, ki so sedeli že mesece in mesece, kakor marki Groll ali bančni ravnatelj, so bili naposled do duše preverjeni, da bi bilo treba odpihniti le smet nerazporazumljenja in vrata ječe bi se odprla. V večernih urah, ko je v markiju Grollu prekipelo globoko priznanje, si pač ni tajil, da je poneveril milijon, toda krivil je le nesrečne okoliščine, da ga je val življenja potegnil v globino. Med snovanjem zagovora se je tako umislil v svojo nedolžnost, da mu prestopki ni bil več prestopki, ampak le zavratna igra življenja. Tako si ustvarjajo jetniki fizijognomijo življenja, katero prikazujeta kesneje tožilec in zagovornik vsak po svoje ter si po pravici lastita prepričanje, da oblikujeta življenje in odkrivata njegove tajne vzmeti.

Ko sem se v celični tišini pričel opazovati, kako se delam vedno bolj nedolžnega, sem si moral tiho priznati, da nisem ideje, zaradi katere so me vtaknili med štiri stene, nikoli globoko doživel. Marki Groll je poneveril milijon; dokler je živel v svobodi, se je prezirljivo poigraval z zakoni, ki poneverbo

obsojajo. Presenečen in zasačen pa bi škodo povrnili, če bi ne bilo že prepozno. V ječi, ko je trepetal pred brezobzirno kaznijo, mu je storjeno dejanje docela obledelo, bil je uverjen, da v njegovo poštenje ne more nihče dvomiti. Jetniki, ki niso proti zakonom grešili le napol, temveč v jasni zavesti in globokem občutju, imajo v celici lažje življenje in jasnejšo pot.

Opoldne so prinesli ričet. Nehote sem se posmehljal, ko sem ga zagledal pred seboj. Z ričetom smo simbolizirali jetniško življenje. Bil je razkuhan, da se je po vrhu naredila žolca, v kateri je navpično obstala žlica. Zdel se mi je bolj okusen kot doma, kjer so se kuhale v njem dve do tri krače. Lenassi se je muzal, ko sem vrnil skoraj pomito skodelo. Nikakor mi ni mogel verjeti, da mi je dišal. Opravičeval je upravo, ker nisem takoj prejel svoje hrane, čeprav je denar založen. Ravnatelj zahteva red, vse se mora izvršiti po strogih vojaških predpisih. Zopet se je naslonil na podboj in mi pripovedoval, da je ravnatelj R. upokojen oficir, po rodu Korošec, ki se je ponemčil. V službi ne čuje rad, če kdo govori slovenski, celo kaznencem odgovarja nemški.

Čutil sem, kako se mi zopernost do tega človeka izpreminja v mržnjo. V nacionalističnih časih smo še ostreje sodili ljudi, ki so se izrodili. Opazovali smo, da so po navadi izgubili svoje moštvo in jim je ostala edina opora v slepi vdanosti, ki njihove človeške nravi izpreminja v hlapčevstvo.

Popoldne se je svetla solnčna lisa preselila na steno in počasi izginila. Pričakoval sem, da se vsak čas odpro vrata. Šele proti večeru so zarožljali ključi. Mlad paznik, ki se je v službi odvadil govorjenju, mi je pomignil. Ostro sem pazil, po katerih hodnikih me vodi. Odpiral in zapiral je pred mano železna vrata, dokler nisva skozi poslednja dospela na hodnik, kjer so imela vrata zopet kljuke. Stopil sem v sobico, prav tako tesno

kakor moja celica, le okno je bilo visoko in široko. V steni sem zagledal leseno lino, skozi katero je lahko kdo tajno prisotstvoval dogodkom pri zasliševanju. Preiskovalni sodnik Stöckl se je moral med vrati pripogniti, tako visoka je bila njegova sloka postava. Pričelo se je zasliševanje. Mirno in hladno je izpraševal. Ni bil vsiljiv. Kar sem hotel sam povedati. Pri odgovorih sem natančno pazil, da bi bila celota skladna in bi že vnaprej zamašil vrzel. Čudil sem se, da ni bilo treba nič tajiti, ker se za nazore in prepričanje ni zanimal. Pojasnjeval sem vzročno zvezo med nekaterimi dogodki, vse izpovedi so se točno ujemale z dunajskimi. O nevarnem pismu nisva črhnila besede. Miroljubno sva zaključila in skoraj prijazno je prečital zapisnik. Tisti hip sem bil globoko uverjen, da mi seže v roko ter se opraviči zaradi neljube pomote. Razočaran sem obsedel, ko mi je svečano naznanil, da me mora obdržati v zaporu. Glas mi je zastal, nekaj časa se nisem mogel dvigniti. Nato sem okorno vstal in ves potrht iskal vrata. Z mrzlim pogledom in strogim izrazom na votlih licih me je odslovil.

Ko sem se vrnil v celico, nisem mogel dolgo časa pojmiti, kaj se je zgodilo. Kdo je izvedel, kar bi bil rad izvedel? Stvari, o katerih me je izpraševal, mu vendar ne morejo koristiti. Preskromno vrednost imajo. Izpraševal sem se, kje tičim, ali v središču ali krožim po obodu. Obhajalo me je mučno spoznanje, da mi je spretno poveznil vrečo čez glavo.

Ugasnila je luč, moral sem v posteljo. Dolgo v noč sem se premetaval in prekladal, spanca ni bilo. Poslušal sem Stöcklove besede, iskal za njimi tajne motive, toda vselej sem se znašel v zagati. Z znojnim naporom sem preudarjal življenje zadnjih dveh let in ugibal, kam bi Stöckl lahko zasadil svoje vilice. Naposled so se mi pričele misli tako megliti, da sem ves poten planil izpod odeje in begal po celici. Strahotna tišina me

je obdajala. Tiščal sem uho k vratom, da bi zaslišal vsaj rahel šum, da bi čutil, kako se je sosed premaknil na postelji. Razločil sem le stopinje svojih bosih nog. Odmaknil sem se od vrat, zlezal na mizo in snel okno. Oprijemši se železa, sem pil nočni vzduh v dolgih požirkih. Nekje v mestu je bila ura. Štirikrat je udarilo in potem še enkrat. Ena! Nestrpno sem pričakoval, da bi odgovorile ure. Samo da bi bronasti udarci prebili tišino, ki je prežala za temnimi okni, polnila dvorišče med mračnimi zidovi. Vse ure so že odbile. Tedaj sem si zaželel, da bi mogel čuti svoj korak po tlaku, kakor se je včasih samotno oglašal v poznih urah. Tam zunaj ne poznajo ljudje velike radosti, da lahko hodijo in slišijo svoje korake ob vsaki uri in kjerkoli.

Noč me je upokojila, spanec je premagal vroče možgane. Ko je drugi dan zopet posijalo solnce in razsvetlilo celico, se mi je zdela minula noč le bolesten sen. Počasi sem si pričel urejati celico, razmestil sem knjige, ki so mi jih poslali, pripravil dnevnik in zarisal na mizi koledar, pričeni z julijem. Nato sem se lotil hudega dela. Ves dan sem se ukvarjal z uro. Tenke črte na tleh in zidu so delile čas do poldneva in potem do ure, ko je solnce v celici ugasnilo. Vsak mesec sproti sem jo moral popravljati, ker je bila močno zasilna, toda delo mi je bilo ljubše od uspeha.

Celica je postajala dom. Zaman pa sem se trudil, da bi mi bil dom prijazno zatočišče. Od prvega zaslišanja sta minila že dva tedna, tretji se je nagibal h koncu, nič več se niso zmenili zame. Vsak večer sem zaman pričakoval, da bi oznanil paznik na hodniku moje ime in bi se vrata zopet odprla. Nekega večera sem se veselo vznemiril. Imenovano je bilo O.-ovo ime. Planil sem k vratom in se tresel od pričakovanja. Celična vrata na koncu hodnika so se odprla, tiho je odhajal O. k preiskovalnemu sodniku. Pozno se je vrnil. Vrata so se zaprla. Glasno mi

je utripalo srce. Zdaj pride vrsta name. Nič se ni zgodilo. Zopet so ugasnile luči. Nočna tišina mi je neusmiljeno osmešila pričakovanje. Lotevala se me je besnost. Stiskal sem pesti in čutil, kako so mi žile v sencih nabrekle. To noč se nisem slekel. Od časa do časa sem se izprehajal po celici, škripaje z zobmi. Poskušal sem zviti nogo pri postelji. Železo se ni vdalo. Zamahnil sem proti steni in udaril z vso močjo. Udarec se je ubil na zidu, zbolela me je pest, da sem jo osramočeno povetil. Paznik pa ni preslišal. Ko se je v copatah približeval, sem zlezal pod odejo ter se pretvoril. Odmaknil je pokrov na linici, pogledal v celico in se zopet tiho odstranil. Zavedel sem se, da se je resnični izbruh jeze izpremenil v kričavi patos. S stisnjenimi ustnicami sem se pokrtil čez glavo.

Drugi dan sem se zatopil v knjigo s trdnim sklepom, da ne bom več prisluškoval. Dan se je nagibal, pričel sem čitati naglas. Toda brez moje vednosti je uho tenkoslušilo. Premagovanje je odreklo. Stopil sem k vratom in štel minute, kdaj me pozovejo. Čas, ki ga moja ura ni več kazala, je prinesel noč. Razočaran sem sedel k mizi in brez moči ugibal, kaj se godi z nami. Misli so bile trudne, strupena jeza mi je jemala razsodnost.

Nevede sem z dnevi obolel od jeze, ki me je pričela težiti kakor zapeka. V samotni celici ni bilo predmeta, nad katerim bi se lahko izlila. Paznik Lenassi je bil predobrodušen, da bi mu jo bil pokazal. Razen njega in kaznenca Vojtre, ki mi je čistil celico, nisem videl skoro žive duše. Besnel sem kar na slepo. Včasih je odletel stol v steno, pesti so bile po zidu, toda kakor nalašč se ni nihče zmenil za moje izbruhe.

Slučaj me je privedel zopet k vratom ob uri raporta. Nekaj časa sem poslušal, kako je tihim prošnjam odgovarjal osorni ravnateljev glas. Nenadno me je presenetilo znano ime. Sarapa! Poznal sem jo na Dunaju. Študentka iz Mostarja. Ravnatelj

je skoro pohajala sapa, tako je kričal nad njo. „Vi beštija, vi svinja, vi packa, boste delala sramoto zavodu ... Še enkrat ponovila, te dala zapreti v dunkel.“ V duhu sem jo videl, Sarapo, slabotno dekletce, kako boječe upira vanj velike črne oči. Pozneje so mi pravili, da je ponečedila celico. „... Pokazala vam, hochverräterische Schweine“, je odmevalo po vseh hodnikih.

Nakopičena jeza mi je vzplamtela. Čutil sem dekletovo nemoč pred človekom, ki mu službena varnost daje potuho, da lahko pljuje človeku v lice. Na vso moč sem se zakrohotal pri vratih. Zunaj so glasovi utihnili, toda le za kratek hip. Potem je bržkone nadaljeval zaslíševanje. Odmaknil sem se od vrat in sredi celice divje zakričal: „Živina!“ Odleglo mi je za en dan. Tretjo soboto sem že začrtal na koledarju. Drugi dan je bila nedelja, najmračnejše ure v tednu.

Delavniki so si bili sicer vsi na videz podobni, vendar je enolično življenje prinašalo vsakovrstne izpremembe. Prišli so po perilo, izročili pismo ali novo knjigo, poribali celico; preiskovalni sodnik bi se me mogoče domislil. Malenkostni dogodki, ki pa so vendar izpolnjevali vsebino življenja. V nedeljo pa se je življenje ustavilo. Včasih se je po čudnem naključju primerilo, da so mi prinesli kako pismo, ki so mi ga prejšnji dan pozabili izročiti. Od kosila do noči pa sem jasno vedel, da se ne more nič izpremeniti. Pollaščal se me je notranji strah pred popoldnevi ob nedeljah in praznikih, zdelo se mi je, da padam v časovni vacuum. Že v soboto zvečer si je izmišljala fantazija, kako bi drugi dan prebrodil praznino. Zdi se mi, da bi človek lahko tisti hip od strahu umrl, ko bi se jasno zavedel, da se odslej ne more nič več zgoditi.

Najljubši in pozneje najzanimivejši doživljaji so bili polurni izprehodi po dvorišču. Ob deževnih dneh sem jih težko pogre-

šal, še težje pa ob nedeljah, ko se po predpisih niso vršili. Ob takih dneh sem celično tesnobo še bridkeje občutil. Napadala me je bojazen, da se zadušim.

Neko nedeljo mi je zašla v celico muha. Zvabila jo je strjena mast na krožniku, od katere se ni mogla ločiti. Preden so prišli po posodo, sem jo ujel in mi je brenčala v pesti, dokler niso zopet zaprli vrat. Bal sem se, da bi mi ne ušlo edino živo bitje, ki se teh samotnih prostorov ni ogibalo. Šumela je vse popoldne, spuščala se izpod stropa na mizo, se izprehajala zvedavo po knjigah, vedno nemirna in neugnana. Najrajši je krožila nad posodo v kotu in sem jo moral nekajkrat odgnati, da ni utihnila. Obžaloval sem, da nima takih oči, da bi se lahko gledala, in bi spoznaval odzive njenega življenja. Preizkušal sem njeno inteligenco ter ji nastavljal različne vabe. Obnašala se je trmasto in nepriljudno. Ves moj trud, da bi jo udomačil in bi čutila mojo bližino, je bil brezuspešen. Morda bi se mi bilo z največjim naporom posrečilo, obdržati jo v celici in ji usmeriti življenjske navade.

V teh mračnih dneh me je še huje stiskal obup nad lastno nemočjo. Izgubljal sem poslednjo moralno oporo, da bi zdržal med golimi stenami, kjer sem imel le štiri svobodne korake, s petim pa sem prestopal prag pod strogim nadzorstvom. Nič več nisem mogel sam zapirati vrat. Doma pritiskajo ljudje na kljuke in vrata se odpirajo. Včasih sem se obešal na kljuko, marsikdaj so škripale pod mojo dlanjo. Če sem jo pritiskal navzgor, ni mogel nihče od zunaj k meni. Tako sem imel oblast nad vrati in nad svojo bližino. Zdelo se mi je, da kmalu pozabim, kar sem se kot otrok učil z drobno ročico. Celična vrata nimajo nobene kljuke. Odzunaj jih paznik odpira s ključem, odznotraj išče in tiplje roka zaman, da bi se oprla na kljuko. Pričel sem blagrovati človekovo dostojanstvo, s katerim svo-

bodno odpira in zapira vrata. Ali ni odsev svobodne volje? Včasih sem stisnil pesti in razbijal po ubogih hrastovih vratih, ki niso nič zakrivila.

Lenassi me je po taki nedelji, ko mi je od jeze in obupa skoraj pošla pamet, posvaril, da je službujoči naznanil ravnatelju moje nesposobno vedenje. Še tisti dan sem srečal ravnatelja na hodniku. Ker se je vreme kisalo, sem odhajal na izprehod s čepico. Vedel sem, da predpisuje hišni red pozdrav. Trmoglavo sem korakal mimo in se posmehljivo oziral v jezljiva očesca. Za hrbtom mi je Lenassi nerodno zakašljaj, toda v meni je naraščalo veselje, da imam pred seboj nekoga, komur se lahko uprem. Z dvorišča sem ga opazil pri oknu. Nalašč sem se pripogibal pred kletnimi okni, čeprav je bilo prepovedano, ustavljati se med izprehodom. Ravnatelj je stopil na dvorišče in se postavil v dijagonalni kot nasproti pazniku. Ob vsakem obhodu sem moral mimo. Zazdelo se mi je, da me hoče na vsak način prisiliti, da bi ga pozdravil. Čutil sem, kako me upor sveži in razveseljuje. Daleč pred njim sem se odkril in vihtel čepico v roki. Ko sem se mu prvič približal, sem v čudni zadregi povetil glavo. Oblila me je rdečica zaradi poniglavega obnašanja. Zravnal sem se in se mu pri drugem obhodu zagledal v oči. Tik pred njim sem hotel dalje. Hripav glas me je ustavil, „ne bo posdravila?“ — „Nimam čepice na glavi.“ Govorila sva tiho, da paznik ni mogel čuti. Ravnatelj je prebledel in se z vojaškim okretom odstranil z dvorišča.

Vrnil sem se v celico z veselimi čuvstvi. Imel sem odslej izrazitega nasprotnika, kateremu sem se lahko upiral. Hišni red so bile nevidne klešče sodišča, ki je imelo stotero glav brez obličja. Ravnatelj mi je bil najbližji človek, ki je stiskal klešče, kar je delal z neko očitno sovražnostjo nasproti meni in drugim jetnikom. Ob napadih besnosti, ko sem izgubljal oblast nad

seboj ter so se pričeli uveljavljati najpodlejši in za človeka poniževalni nagibi, sem zaman iskal, nad kom bi se lahko maščeval.

Lenassi je zopet z veliko vnemo poskušal pokazati službeno gorečnost. Begal in hropel je po hodniku ter s truščem odpiral celice na stežaj. Pred vsako je zarjul „vizit!“, kar je pomenilo, da prihaja predsednik sodišča na obisk. Jetnik se je moral postaviti pod oknom v pozor in mirno pričakovati visokega poseta. Že so se ustavili pred O.-ovo celico, ko se mi je porodila zlobna nakana. Hitro sem pričel bezati prah iz špranj, drsati po tleh, da se je prašilo, in še sem posmukal kosmati koc ter razpihal kosme po celici. V hipu je bila celica nastlana. Nato sem obsedel pri mizi.

Počasi se je približal stari predsednik L. in me prijazno nagovoril v stari kranjščini. „Kdo?“ — „Kaj študiram?“ — „Kako sem mogel tako zabloditi?“ — „Zakaj ne vstanem?“ Ošinil sem ravnatelja, ki me je meril od zunaj z bliskajočimi se pogledi. S slabim glasom sem potožil, da sem obolel. Celico, da mi sicer snažijo, pa ne vsak dan. Hrano da prejemam postano, ker se ravnatelj premalo briga za red. Pazniki so onemeli in stali kakor pribiti z dlanmi ob hlačnem šivu. Predsednik se je oziral po celici; videti je bilo, da mi je naklonjen. Od starosti je zmajeval z glavo ter se očitajoče okrenil k ravnatelju. „Nicht in der Ordnung!“ Poslovil se je skoraj prijazno. Ravnatelj je pozelenel. Po obisku so se zopet vrata odprla. Poleg ravnatelja sem opazil plavolasega paznika, ki ga doslej še nisem poznal. Privedel je s seboj dva kaznenca, ki sta pričela pometati celico in brisati prah. Vsak kotichek sta preteknila. „Na tega človeka pasiti!“ je zapovedal ravnatelj po dovršenem delu, paznik mu je obljubil s strumnim odzdravom.

Opoldne se je primuzal Lenassi in mi skrbno svetoval, naj nikar ne izzivam ravnatelja, ker je dal v pisarni posebna naročila.

Četrta nedelja je bila siva in čemerna. Izpod svinčenega neba je rosilo, že zjutraj mi je bil dan zagrenjen. Upanje je izginilo, da bi prisijalo solnce, edino veselje. Vedel sem, da bodo ure polzele enakomerno in turobno, nobene razlike ne bo med jutrom in večerom. Med celico in svetom je viselo neprodirno zagrinjalo.

Odprl sem knjigo, toda črke so se mi zdele v somračni luči tako mrtve, kakor da je vsako pisanje na svetu odveč. Zagrebel sem glavo v dlani in se trudil misliti. Toda v možganih se ni zdramila nobena misel. Topo sem ogledoval rjavo mizo in počasi začrtal nedeljo.

Kaznenci so odšli v kapelo. Zunaj je rosil droben dež. Sprva sem menil, da me vara sluh. Nad sabo sem zaslišal pritajene glasove. Pozorno sem se pritisnil k zidu. Pač, nekdo je zaklical skozi okno. Dogodek me je vznemiril. Snel sem okno in poslušnil skozi odprtino. Visoko gori so se čuli glasovi znane pesmi „Onam, onamo!“ — „Naši.“ Pognalo mi je kri v lica. Rahlo sem odžvižgal in čakal. Niso me čuli. Tisti hip se je zateglo, iz polnih pljuč oglasilo „Jo . . . o . . . vo!“ Glas se je plazil ob steni iz celice v celico. Kakor bi preskočila električna iskra, tako je odjeknilo v meni. Razložil sem po barvi glasu, da N. kliče E.-ja. Štirje smo torej na tej strani. Pritegnil sem glavo k železju in skoraj zakričal N.-kovo ime. Glasovi so utihnili, mogoče se je bal pasti. Da bi odvrnil sum, sem se še enkrat oglasil, še bolj razločno, ter dodal svoje ime. Ob steni je padlo: „Dà!“ Zvezala sva se. Hitro sem hotel poizvedeti in kriknil sem skozi okno: „Novega?“ Pozneje me je težilo, da mu nisem mogel povedati, kaj se je pripetilo. Mogoče mi je odgovoril in

drhte pričakoval odziva, toda zaman. Vso nedeljo je najbrže begal po celici in se vznemirjal. Ko sem namreč zakričal: „Novega?“, so odletela vrata, na pragu je stal plavolasi paznik in me opazoval z zlobnim nasmehom. Oči so mu blestele od veselja, da me je naposled vendarle zasačil in je lahko izpolnil dano obljubo. Nekaj hipov se sploh nisem zganil, ker se mi je zdelo poniževalno, da bi se pretvarjal. Počasi sem nataknil okno in zlezal z mize. Molče sem ogledoval porogljivo lice in skrbno počesane lase na prečo. „Pripravite se, že izveste, kaj je novega“, je siknil strupeno. Po maši so me kmalu poklicali v ravnateljstvo pisarno. Ravnatelj je bil že poučen. Paznik Str. je še enkrat kratko ponovil, kako me je zasačil pri oknu. S posebno važnostjo je poudaril, da sem rabil besedo „Novega?“ Ravnatelj je pšicnil pokonci in si zapel bluzo pod vratom. „Tako! Mislila, da bom trpela, da se boste verräterische Schweine razgovarjale skozi okno. Država wird sie ausspucken. Abführen den Schweinehund!“ Pritajeval sem se s skrajnim naporom in se smehljaj. Pri vratih pa sem odrinil Str.-da, ki je skočil predme, in sem imel komaj dovolj prilike, da sem zbadljivo pripomnil: „Schweinehund si še zapomnite!“ Togotno je pričel cepetati z nogami in kričati: „Abführen, abführen!“

Opoldne mi je prilepil Lenassi modri listek na vrata. Trikrat trdo ležišče in post. Sočutno se je naslonil na posteljo in me ogledoval. „Ni bilo treba.“ Ker nisem poznal kazni, sem se norčeval. Napisal sem pritožbo. Lenassi jo je oddal. Stöckl me je prihodnji dan zaslišal, zahteval sem zadoščenje za žaljivke, toda odgovora ni bilo.

V ponedeljek proti večeru je prišel Lenassi pome. Izprememba me je zanimala in živahno sem prestopil prag. Takoj sem ugledal na hodniku ravnatelja, najbrže se je tja nalašč

postavil. Koračil sem mimo veselo požvižgovaje. Lenassi me je vodil v klet, kjer je odprl vogalno celico. Možu se je menda inako storilo, ker je hitro zaklenil za seboj. Celica je bila manjša in nižja od moje. V oknu pa motno steklo. Inkvizicijska celica. Ob zidu je stala široka klop z lesenim vzglavjem. Postelja. Razen posode v kotu ni bilo videti nobene stvari. Zunaj se je večerilo, v celici pa je že nastajala tema. Postalo mi je tesno. Nekdo je pred mano izpraskal v desnem kotu okno. Dolgo časa sem si prizadeval, da bi zlezal gori, toda nekajkrat sem zdrknil z vzglavja. Naposled sem se vendarle obdržal. Skozi ozko odprtino sem ugledal električno žarnico na dvorišču, ki mi je le toliko razsvetljevala celico, da ni bila popolna tema. Nekaj časa sem se izprehajal po ozkem prostoru, nato sem sedel na klop. Nad mano je vse utihnilo. Prišla je noč. Šele pričela se je. Kako jo skrajšati? Zleknil sem se po klopi in se pokril s suknjičem. Kostí so čutile les pod sabo. Ker mi je čepica služila za blazino, nisem imel nobene stvari za podlogo. Prekladal sem ude in jih poskušal tako položiti, da bi trdi les ne grizel. Naposled se mi je vendar posrečilo, da sem se zvil v klobčič in celó boke nekako zavaroval. Sapa me je grela. Koliko časa sem dremal, ne vem, ker je bila v celici ves čas enaka svetloba in se je čas ustavil. Ko sem se zavedel, da nikakor ne morem doznati časa, me je pretresla zona, mrzel pot me je oblival, zdelo se mi je, da zblaznim. Strmel sem v motno okno, na vse načine napenjaj oči, da bi uganil uro. Zaganjal sem se k vratom in nastavljal uho. Sredi obupne tišine sem čul le šumenje v lastnih ušesih. Zatisnil sem jih z dlanjo in se pričel glasno pogovarjati. — Da ne smem privoščiti ravnatelju zmage. — Kazen je malenkosten poskus, da bi se zlomila volja. — Da so slična občutja le živčni napadi.

Nasilno sem se trudil, da bi mi misli ne uhajale in bi jih osredotočil na nekaj določenega. Nenadno so se mi prikazale humoristične slike iz mladostnih let. Pod stropom je igral film.

Z materjo stojiva pred škofijo. Žarka solnčna luč me slepi. Mati se razgovarja z neko gospo, ki me ljubeznivo ogleduje. Položi mi roko na glavo in sladko izprašuje, čigav sem? Odrežem se „medjatov“. Mati me potegne za roko, rdečica jo oblije. Ve, da pravim psu medja. Tuja gospa se sklanja nad mano in sili vame, „oh, čigav?“

Oče pije pri Goršiču. Vroč popoldan je, z bratom se bijeva sredi sobe na žive in na mrtve. Vrata se odpro, z zavihanimi rokavi in z odpeto srajco se prikaže oče. Plane po korobač. Krožimo skozi sobe in kuhinjo, zdaj naprej, zdaj nazaj. Brat se vda, jaz pobegnem na dvorišče, zlezem na hlev in se zarijem v seno. Za mano prisopiha oče, ki se nikogar bolj ne boji nego mačk. Išče po senu in stika z roko. Tik pred nosom zagledam njegovo šapo. Phhh . . ., oponašam razsrjenega mačka. Krohočem se v pest, ko čujem očeta, kako lomasti po senu in beži.

Tiho poletno popoldne v Kravji dolini. Z materjo se vračamo s polja. Mati je pobožna in rada poklekne v tihi cerkvi. Zavijemo v cerkev Srca Jezusovega. Sedemo v klop, mati moli. Nama je dolg čas. Meni uhaja smeh, ki vzpodbujata brata. Poskušam ga zadržati in se tiho režim. Brat se drži za trebuh in se glasno smeji. Naposled se oba reživa na ves glas. Bratu se ponesreči in mu uide. Divji krohot se razleze po cerkvi. Mati je strašno žalostna. Solze ji polze po licih.

Tedaj sem skočil s klopi. V duhu sem zagledal materino obličje, ki se ga nisem mogel domisliti že od tedaj, ko mi je umrla in mi je bilo dvanajst let. Krčevito sem si prizadeval, da bi še enkrat priklical njeno podobo. Zaman sem zapiral oči, zaman klical obraz, ki je ob mojem rojstvu smehljaje trpel

in mi je bilo marsikdaj tako toplo ob njegovih licih. Materina solza me je skelela in umirila.

Mraz se je pasel po meni ter me predramil. Skozi okno je prihajala nedoločna svetloba, naznanjajoča dan. Prva noč je bila premagana, zdelo se mi je, da je zopet pričela ura biti.

Da bi se ogrel, sem pričel skakati s klopi na tla in zopet nazaj ter čutil oživljajoče se tokove krvi. Volja se je vračala, z radostnim zanosom sem si ponavljal, da ječa ne zlomi upornega duha. Ne orožje, vera jetnikov koplje nasilju grob. Ječa ni mučeništvo, skozi zamrežene line vihrajo bojni prapori zmagovitih idej za človeške pravice.

Po hodnikih se je pričelo prebujati življenje. Lenassi je prišel pome. Ko sem stopil v svojo celico, me je že čakal vrč z vodo in skromen kos kruha. V čarobnih podobah se mi je prikazovala skodelica prežganke, ki bi me prijazno ogrela, če bi mi jo prinesli. Toda po trdem ležišču je bil postni dan. Prebiti ga je bilo treba ob kruhu in vodi. Opoldne sem otožno poslušal, kako zvone žlice ob pločevinastih posodah. S težavo sem grizel suhi kruh, ki se mi je drobil pod prsti. Po kosilu se nisem mogel premagati. Zleknil sem se na solčno liso in pod dobrodejno toploto zaspal.

Kipeče misli, ki so se mi rodile po prvi noči na trdem ležišču, so zamrle, že drugi dan sem se vdajal malodušju in navalom besnosti. Ob času raporta sem v celici kljubovalno požvižgaval, da me je moral Lenassi večkrat prekiniti. Posebno me je vznemirjalo, ker so celo pazniki zmajevali z glavo, zakaj se preiskava ne nadaljuje.

V drugi noči sem na trdem ležišču spal slabše od prve noči. Morda sem zatisnil oči le za dobri dve uri. Zunaj je lilo v curkih in vlažna mrzlina je silila v celico. V tej noči sem se

ukvarjal z načrti, kako bi se dalo pobegniti, čeprav sem jasno vedel, da se le igram.

V temni noči bi prepilil železje v celici ter bi se preplazil skozi okno. Kolikor sem opazil podnevi, bi lahko splezal po zidu, oprijemaje se izboklin. Težko bi šlo, toda volja bi pomagala. Kako se potem zavihneti čez visoko notranje obzidje? Domeniti bi se bilo treba s pogumnim človekom, ki bi me čakal onstran obzidja in bi mi dal ponoči znamenje. Če pa je za velikimi vrati še drugo dvorišče, potem bi trajalo predolgo. Težavna in nevarna pot. Mikala me je lažja. Po kosilu, ko je že vse utihnilo, se vrača višji paznik iz pisarne mimo celice v stanovanje, kjer so brezdvomno vrata na cesto odprta. Če bi mogel odpreti celico, mu planiti na hrbet in ga v hipu pobiti na tla, bi mu z lahkoto odvzel ključce ter žvižgaje odkorakal na ulico. Srečal bi stražnika in bi ga nalašč vprašal, kje je kavarna Union. Našel bi zbrane prijatelje, jim dal znamenje z očmi, naj nikar ne kažejo presenečenja. Sédel bi med nje, si naročil črno kavo, prižgal cigareto in se domenil, da me odpeljejo z avtom v gozdove ali kamor si bodi. Načrt bi ne bil slab, le pravočasno bi bilo treba odpreti celico in z močnim udarcem pobiti višjega paznika. Dolgo časa sem se opajal od tega načrta in od solnčne luči, ki bi me oblila zunaj na cesti.

Fantazija si je pričela razpletati romantične romane. Junakinja je bila ravnateljeva hčerka, ki sem jo včasih na izprehodu opazil pri oknu in se mi je o njej dozdevalo, da se zanima za posamezne jetnike. Imela je rdeče lase in bleda lica. Nekajkrat sva se iskala z očmi, najbrže le v moji domišljiji.

Vračal sem se zopet k treznim načrtom. Najlaže bi bilo pobegniti, če bi se preoblekel v jetniško obleko. Zjutraj bi se lahko pomešal med delavce, odhajajoče iz jetnišnice. Če bi se dobro prikrl, bi lahko smuknil o pravem času na policijski

oddelek in odtam po hodniku v glavno poslopje. Obleko bi mi za dobro plačilo gotovo preskrbeli kaznenci. Šlo bi tudi, če bi se preoblekel v žensko, švignil bi iz jetnišnice kot ravnateljeva služkinja.

Toda vsi ti načrti so bili le igra fantazije, da se mi v prostoru, kjer nisem poznal časa, ne bi zmedle misli.

Vrnil sem se v celico truden in prezebel. Dan mi je minil v čudni otopelosti. Še ena noč je bila pred mano. S tiho bojaznijo sem jo pričakoval. Lenassi mi je svetoval, naj prosim ravnatelja za odpust ali za oddih. Trdil je, da ni slab človek, le nagle jeze in zelo natančen je. Videl sem, da me z odkritosrčno brigo ogleduje: „Taki ste, kot bi imeli zlatenico.“ Posmejal sem se njegovim marnjam, toda po tretji noči na trdem ležišču in po zadnjem postu sem čutil, kako sem potreben miru. Neprijetno zvonjenje po ušesih je utihnilo šele v spanju. Čitati nisem mogel, preveč me je motilo daljno zvonjenje. Lotevala se me je taka trudnost, da bi kar položil glavo in zaspal. Komaj pa sem se naslonil na mizo, sem bil že buden ter begal iz kota v kot. Potožil sem Lenassiju, da me preganja črv v ušesih. Odšla sva k zdravniku, dobrosrčnemu starčku Sch. Nič ni pomagalo, da sem mu razkladal simptome in prosil leka za živce, še bolj vestno mi je brskal po ušesih z nekakšno pinceto, jih izpiral in mi naposled dal neko mazilo. Položil sem mazilo na polico in se ga nisem dotaknil. Z grenkimi občutki sem uvidel, da moram z voljo zmagati. Najhuje mi je bilo, kadar sem poskušal sam pred sabo pobegniti, pa so me štiri stene trdno držale. Po drugi noči, ki sem jo prečul s stisnjenimi zobmi, mi je odleglo. Natančno sem si zapomnil dan, kdaj me je Sch. velel zopet pripeljati. Nadzorstvo o zdravniških pregledih je vodil paznik Str. Jutro, ki ga je določil zdravnik, je minilo. Zopet me je omrežila sovražnost. Ko je prišel ravnatelj

k raportu, sem pričel divje razbijati po vratih. Prihrumel je višji in odklenil. Še preden je izpregovoril, sem pričel kričati, da v jetnišnici ne izpolnujejo predpisov. Zahteval sem, da me zasliši ravnatelj. Če bi me ne hotel, se pritožim pri predsedniku. Ravnatelj je prišel v celico. Razločno, da se je čulo na hodnik, sem razlagal, da bi moral zjutraj k zdravniku, ki je izrečno določil dan. Paznik Str. naj pogleda v knjigo. Tožil sem, da poblaznim od bolečine v ušesih. Ravnatelj me je ošinil z mržnim pogledom in pozval paznika Str.-a, ki je pristopical s knjigo. Bilo je zapisano. Ravnatelj se je zravnal in vrnil knjigo z jedko opazko, da je Str.-du zastal dih. Z Lenassijem sva takoj odšla. Nisva bila še v prvem nadstropju, ko je pri-skakljal za nama ravnatelj. Počasi sem lezel kvišku, kakor da mi pešajo moči. Sch. me je prijazno ogovoril, kako se počutim. Ozrl sem se po sobi in opazil, kako me ravnatelj pozorno ogleduje. „Hvala, gospod doktor. Zdaj se počutim zelo dobro.“ Starčku se je razjasnilo obličje, ker je bil uverjen, da mi je pomagalo mazilo. Ravnatelj se je skoraj prelomil, ko je segel zdravniku v roko. Smehljaje sem ga opazoval v pritličju, ko sva bila midva šele v drugem nadstropju. Lenassi mi je molče odprl celico. Vrata so se zaprla. Tedaj me je stisnilo v grlu. Naslonjen na mizo sem si podprl glavo in zaprl oči. Poskušal sem potlačiti pekočo boleost v sebi. Dušilo me je in gnus do samega sebe je bil tako grozen, da nisem mogel odpreti oči. Zavedel sem se ogabne zlobe, ki živi v meni in s katero sem se znašal nad neznatnim človekom. V uporu zoper oblast, ki mi je vzela svobodo, sem si poiskal človeka in se dal voditi od poniževalnih instinktov. Ravnatelj se mi je zazdel ubog človek, ki je v svojem tesnem obzorju in službeni gorečnosti ranil moje samoljubje. Človek bi se lahko v takih trenutkih od studa pogazil. Celica je ostra preizkušnja za človekovo nrvnost.

Drugi dan sem že čutil otopelo vdanost, ki sliči telesni slabosti, kadar človeka samota med štirimi stenami prelomi. Napadi besnosti so se odslej redkeje ponavljali, celica mi je postala prijaznejši dom.

Znamenja.

Že zjutraj je vladala v jetnišnici čudna vznemirjenost. Dopoldne sem prisluškoval, kako se pazniki pogovarjajo in je celó višji od časa do časa prihajal med nje. Lenassi je bil tako raztresen, da je pozabil za seboj zapreti vrata. Z mrzlično naglico sem jih poskušal odmakniti, pa me je moral opaziti in mi skoraj priprl desnico. Ni se dal zaplesti v pogovor.

Popoldne je vse utihnilo po hodnikih, kakor da so vsi pazniki odšli. Zunaj na cesti je vzkipelo. Mogočno so doneli basi vojaške godbe, množica je vzklikala. Hitro sem snel okno. Godba je igrala razposajeno koračnico. Trdi in veseli koraki so odmevali v celico. Počasi se je polegel nemir. Zaman sem ugibal, kam se vale navdušene trume. Silil sem v paznika, da bi mi razjasnil dogodke, toda več od smeha mu nisem izvabil.

Legli smo. Kdor ni mogel spati, se je oziral v zvezde. Nočno tišino je razburil zopetni vihar. Ob odprtem oknu sem prisluškoval, kako zvene sklenjeni koraki, katerim igra godba veselo pesem. Trume so pele in vriskale. Kakor da se je vse mesto vpijanilo ter pleše po cestah.

Po tej noči se mi je zdelo, da se je jetnišnica napolnila. Lenassi je tožil o delu in skrčil uro izprehoda. Sredi avgusta je prišel v nedeljo zjutraj paznik R., znanec iz mladostnih let, ter me odvedel k preiskovalnemu. Pričakovanje, da me po dolgem času zopet zaslišijo, se ni izpolnilo. Razočaran sem odgovarjal na Stöcklova vprašanja, koliko sem star, kdaj sem

rojen in potrjen? Ko sva se vračala s paznikom po tistem hodniku, sem ga radovedno izpraševal, čemu so me pozvali. R. mi je tiho pošepetal: „Vojna je!“ Opazil je, kako mi je vzplamtelo lice. Pričel sem nesmiselno kriliti z rokami in dirjati po hodniku. Brzel je za mano in mi prišepetaval: „Avstrija, Srbija ... Rusija ... Francozi ... Nemci.“ Meglilo se mi je pred očmi, ušesa so mi gorela, ko sem se vrnil v celico.

Prvi hip nisem vedel, kaj počnem. Poplesaval sem kakor brezumen, si mel roke, jih razpenjal, žvižgal, pel ... Celica je bila pretesna, svet je izbruhnil v plamenih in jaz sem ga poskušal objeti. Od vseh strani je udarjalo: „Rusija ... Avstrija ... Nemčija ... Srbija.“ Usoda je treščila gorečo baklo v stari svet, ognjeni zublji napovedujejo novega.

Obsedel sem pri mizi in se smehljal kakor zamaknjen. Domislil sem se, kako so nas svoje dni krstili za katastrofalne Jugoslovane. Sedaj se je uresničilo, kar smo slutili. Niti za hip nisem dvomil, da se izpolni privid. Od prevelike radosti prevzet nisem poslušal, kako me je vest opomnila, da bi se ob uri takih odločitev ne smel braniti z lažjo.

Po kosilu sem zastavil presenečenemu Lenassiju pot. „Vojna je“, sem dejal. Odprl je usta in pokazal črnikaste škrbine: „Meni je že čez petdeset.“ Nasiljeval sem ga z različnimi vprašanji, pa se je smeje odmikal k vratom. Nisem vedel, ali pritrjuje ali zanikuje, kar si je v teh urah moja fantazija že izmislila. Preden je zaklenil, je zaupno prišepnil: „Zato je naš tako nasajen.“ Njegova opazka mi je razjasnila, zakaj je takrat v nedeljo ravnatelj tako razsajal nad mano.

Štirinajst dni nisem mogel zajeti besede. Zunanjemu svetu sem se odtujil, notranji dogodki so mi izpolnjevali življenje. V soboto me je navadno bril musliman, Hercegovec, ki so ga pred kratkim pripeljali s tovariši v ljubljansko jetnišnico.

Visoki človek je bil molčeč, oprezen, da se je vselej spretno izogibal mojim vprašanjem. Govoril je hitro in večidel v pri-
spodobah. Za brivca se je priglasil, kakor se mi je videlo, da bi
lahko obiskoval celice po jetnišnici. Ko sem zapazil, da mi je
pričel zaupati, sem govoril z njim odkrito. Lenassi se je le
redkokdaj ozrl k nama.

„Ti si Srbin?“ sem tiho vpraševal.

„Srbin, gospodine, za gosposko musliman.“ Zopet se je pre-
stavil in mi krepko nagnil glavo nazaj, da sem mu govoril v
lice. „Odkod?“ — „Trebinje.“ — „Zakaj so te?“ — „Naše žito,
gospodine.“ Lenassi je pomolil glavo skozi vrata, brivec me je
okrenil proti vratom, nato pa je paznik izginil. „Srbi bijejo
Avstrijo?“ — „Naše žito zori.“ — In še tiše: „Sarajevo.“
Posmejal bi se rad, pa se je svetlikala britev tik pod nosom.
Pozneje sem zvedel, da je bil z nami zaprt tržaški srbski konz-
zul, ki je sporočal brivcu novice. „Kje na Savi?“ — „Srem.“ —
„Koliko vas je tu?“ — „Kakor miši.“ — Ko me je obrisal,
sem mu hitro stisnil kos sira. „Hvala gospodine. Kadar želiš
izvedeti novice, odpri okno in zovi: ‚naše žito‘“, mi je zašepetal
v naglici, kajti Lenassi je zopet pomolil glavo.

Pazniki so se hitro menjavali. Na izprehodu mi je mladi
Žvan potrdil, da odhajajo k vojakom, posebno mlajši, ki rav-
natelju ne prijajo. Žvan je bil bolehen, ni mu pretila nobena
nevarnost. Priznal mi je, da se je čuječnost po ravnateljovem
ukazu postoterila, in hudomušno pristavil, da že prede vsem,
ki so avstrijske vere. Ugibal sem, kako bi si preskrbel kaka
poročila. Odpovedal sem svojo hrano, da sem lahko naročal
priboljške, ki sem jih hranil za kaznence.

Dopoldne se je ustavil pred celico Vojtra ter me poklical
skozi lino: „Davi so pripeljali ženske.“ — „Odkod?“ — „Iz
Trsta.“ — „Tako smo na tesnem, da komaj dihamo.“ —

„Vojtra, preskrbi mi časopis, dobiš sira.“ — „Lahko. Zvečer poglej v posodo. Mašinst ga ima.“

Ves nestrpen sem pod noč postavil posodo pred vrata. Vojtra se je kmalu vrnil in jo smeje spustil pred Lenassijem na tla: „Danes je pa težka.“ Srce je udarjalo od pričakovanja. Ko je zopet vse utihnilo, sem dvignil pokrov. Na dnu je plavala zvita rdeča ruta, ki sem jo z drhtečimi prsti odvijal. Prikazal se je zmečkan list časopisa. Izgladil sem gube in se zatopil. Prečital sem nekaj vrst, ko me je prešinilo in mi je bilo, kakor da se mi um mrači. Vstal sem od mize in se tresel od razburjenja. Nekaj nepojmljivega sem čital. Poročilo je bilo sicer raztrgano, toda ohranjeni kos je dovolj jasno slikal, kako se umikajo nemške čete pred francoskimi na Marni. Popisane strahote razdejanja, požganih vasi, napadov črncev, boja na nož, regljanja strojnic, učinkov velikih granat so mi meglile um, da sem taval po celici kakor slep. Čital sem o strelskih rovih, v katerih žive ljudje in umirajo v trumah, po eksplozijah granat je bila ilovnata prst pomešana z njihovimi ostanki. Skozi črne dime in prasketajoči ogenj se plazijo ljudje po trebuhu, z nožmi v ustih in ročnimi granatami v pesteh. Prikrivajo se po luknjah ter čakajo na dano znamenje. Zdaj zaječi ta, zdaj oni, skozi prebito lobanjo izstopajo možgani. Minuta se je približala. V naskoku planejo ljudje v sovražni jarek, odkoder treskajo granate in kosí strojnica. Nobenega usmiljenja ni, nihče ne počaka niti za hip, koljejo se, umirajoči hropejo, spredaj in zadaj pa rastejo črni dimi, skozi katere begajo brezumni ljudje. Zazdelo se mi je, da so tam ob Marni ljudje izgubili človeški razum in jim še dobro dene, če zblazne pred smrtjo.

Nobena knjiga me še v življenju ni tako pretresla kakor raztrgani, razmočeni košček papirja, na katerem se je med vrsticami razodevala strahotna usoda tisočernih človeških živ-

ljenj. Neštetokrat sem že prečital listič, toda nenehno sem ga držal v rokah in strmel v črke. Ko so ugasnili luči, sem zlezel k oknu, se z vročimi lici pritiskal k zidu, napenjal v slabi luči oči, da bi se prepričal, ali mi ni kje ušla kaka vrstica. Kesen sem zlezel z okna, se sezul, da bi se lahko tiho izprehajal po celici, ker nisem mogel zatisniti oči. Fantastične slike, v katerih so se nadaljevali prizori prečitanih vrstic, so se vrstile pred očmi. Zdaj pa zdaj se je zablislilo, kakor da se nahajam pred žičnimi ovirami na Marni. Prikazovala so se mi različna obličja, oblita s krvavimi sragami. Veličastna groza me je pretresala, ko sem pomislil, da je Evropa od severa do juga prekopana in da ob vsaki minuti umirajo ljudje.

Počasi me je jela osvajati strahotna bojazen. Zavedel sem se, da sem vojak in da bom moral v rojno črto, kakor hitro zapustim celico. Prikazala se mi je smrt. Bil sem uverjen, da mora v takem peklu vsakdo poginiti. Granate razrivajo tla, iščejo človeka pod zemljo, okrvavljena zemlja brizga na vse strani. Ni je vere, ni je pomoči, ki bi te obvarovala. Kakor sem hrepenel, da bi mogel še enkrat stopiti v tihi jutrnji gozd in gledati svetlo liso na zelenem mahovju, da bi zopet stal na Gradu in strmel čez zeleno Barje proti Krimu, da bi zavijal po ulicah ali sloné na oknu opazoval ljudi, tako mi je zavest smrti zagrenila vse in svet mi je odmiral v črnih meglah.

V tej noči sem spoznal, kako sem se bal smrti in se tresel pred njo. Lahko bi kričal od telesne bolečine, če sem le pomislil, da nekoč ne bo oko gledalo solnca, ne bo videlo zelenih trav v vetru, ne bo slišalo uho žvrgolečega škrjančka in se me ne bo nikoli več dotaknil hladen večerni dih. Človeških oči ne bom videl. Kakšna bo tista tema, kamor se pogreznem? Kakor žival pred klavnico sem se drgetaje upiral, da bi umrl prej, ko doumem poslednjo skrivnost življenja. In vendar sem tisti hip

čutil globoko v svoji zavesti, da ne bo človek, ki se tako trese za življenje, nikoli zmožen plemenitih in velikih etičnih dejanj.

Strašna prikazen smrti me odslej ni več izpustila, marsikdaj sem se še zvijal v njenih krempljih. Vojtra je vestno skrbel zame, da sem le redkokdaj zaman dvignil pokrov na posodi. Zaporednih številčk mi ni mogel preskrbeti, ker je moral pač pobirati, kar je našel. Primerilo se je celó, da je vplnil celotno številko dunajske Preše. Med pazniki se je raznesla vest, da imam dobra vojna poročila, ki jih sproti zaznamenujem na zemljevidu. Smehljaje so prihajali ogledovat moje pozicije. Paznik Sm. je neko nedeljo skoraj vse popoldne preslonel pri meni in mi marsikaj popravil, posebno na srbski fronti, kjer sem imel najslabša poročila. Naposled mi je z grenkim usmevom priznal, kako brezplodno se mu zdi, dati življenje. Žvan mi je kmalu nato prinesel vest, da je Sm. odšel na fronto. Še pred svojim odhodom iz celice sem zvedel, da je padel in zapustil ženo z dvema otrokoma. Usoda paznikov je bila izročena ravnateljevi volji, ki so jo od dne do dne bolj mrzeli.

Življenje okoli mene se je izpreminjalo in že se mi je dozdevalo, da ne uživajo človeške misli nikjer večje svobode kakor v celici. Kadar se prične družba vznemirjati zaradi človekove svobode, je morda res tako.

Pred velikimi dogodki so vselej celice prenapolnjene, ker so svobodni duhovi neučakani in vznemirjajo družbo s svojimi prividi.

Žvan mi je nekega dne na izprehodu zaupal, da se je ravnatelj v pisarni zasmehljivo izrazil, da se nekatere celice kmalu izpraznejo, ker pridemo pred vojaško sodišče. Dobrosrčni paznik se je okrenil v zid in je imel vlažne oči.

Sredi dvorišča, onkraj ograde, je stala mlada lipa. Vitko deblo je rastle navpično iz tal in nosilo lepo razvito krošnjo.

Če je nekaj dni nisem videl, sem jo že težko pogrešal. Vedno sem si želel, da bi rastla pod mojim oknom in bi mi ob vsaki uri obujala spomine na življenje, kajti čudovite skrivnosti so bile zame razpete med sočnim zelenjem. S povešeno glavo sem nadaljeval obhod v krogu, ker se nisem smel ustaviti, da bi se zamislil. Oziral sem se v lipico in občutil, da človek brez radosti, čeprav tako majhne, kakor je gorčično zrno, ne more živeti. Zdaj bo izginila lipica. Stiskalo me je v grlu. Poslednji upi, da se zopet vrnem v svobodno življenje, so ležali na tleh. Molče sem se vrnil v celico. Žvan mi je hotel morda še kaj tolažilnega povedati, vsaj zdelo se mi je tako, toda bržkone je bilo tudi njemu hudo.

Svetla lisa se je premaknila na tleh in kazala uro. Nisem je pogledal. Na mizi so ležale zaprte knjige, tudi v dnevnik nisem napisal novice. V prejšnjih dneh bi razbijal po celici od srda in besnosti. Odkar me je prelomilo, se ti napadi niso več ponavljali. Bojazen za življenje mi je tako tesno oklepala glavo, da se mi je zdelo vsako upanje ničevno. Pred vojaškim sodiščem se z našimi zagovori ne moremo braniti, ker je vojaška justica prirodnejša in ne pozna tenkih razlik civilnega individualizma. Ona služi ideji, ne pa človeku. Naša usoda mi je bila jasna, vedel sem, da se tam odkrijejo dejanja v pravi luči, nisem pa imel poguma, da bi hladnokrvno gledal v bodočnost. Popoldne sem poskušal skozi okno opozoriti O.-na, toda nisem ga mogel priklicati. Dolgo v noč sem premišljal, kako bi obvestil prijatelje, ker me je črna vest preveč težila.

Drugo jutro sem se izprehajal na vzhodnem dvorišču ter se pozorno oziral v okna. Za železnimi križi se mi je v prvem nadstropju prikazalo čudno obličje. Gosti, črni lasje so obkrožali belo lice, ki se je za oknom videlo zelenkasto in je bilo

divje poraslo. Žareče temne oči so se ozirale vame, v nastožaj se režečih ustih so se svetlikali beli zobje. Sprva se nisem mogel domisliti, kje sem že videl ta obraz, ki se mi je vkljub romantični grozi zdel nekam znan. Pri drugem obhodu sem ga spoznal. Skozi okno se mi je smejal Žgajnar, ki mu je organizacija zaradi njegovih fantastičnih domislekov vzdela priimek »Janez s pištolo«. Skrivaj sem mu dal znamenje, naj ostane na oknu. V prvem hipu še nisem vedel, kako bi ga obvestil. Nenadno pa se mi je utrnila misel. Nekaj časa me je začudeno gledal, oči so se mu izbuljile, da je bil videti še bolj grozen. Stopal sem počasi in z belim robcem risal velike črke po prsih. Uspelo mi je, da sem jih naznačil pet: VOJAŠ . . . Ozrl sem se z vprašanjem, ali je razumel. Prikimal je, da so se mu stresli lasje. V treh obhodih sem izpisal. Preplašene oči so strmele na dvorišče. Naposled se je zganil in pričel pisati po oknu: KDO? Z zamahom sem mu dopovedal, kaj nam preti. Ko sem se zopet vrnil pod okno, se je zarežal in napravil križem in počez velik križ na okno. Nedolžna šala me je razveselila, skupno breme je postalo lažje. Nadaljeval sem z novicami z bojišč, po katerih je žejno hlepel. Hitro se je uživel v ta znamenja in je izražal svoje veselje z različnimi smešnimi kretnjami. Nevidne brzojavne žice so bile napete. Odslej me je vsak dan že pričakoval na oknu. Izurila sva se v poslu in se pogovarjala s čudovito naglico. Kmalu sem pričel opazovati obraze, ki so me izpraševali tudi na zapadnem dvorišču z istimi znaki ter mi sporočali, kar so vedeli. Edini Z., ki je bil kratkoviden, je zaman napejal oči za železjem, da bi razumel čudno mahanje. Vesti so se prenašale iz dvorišča na dvorišče, kratka vojna poročila, sezname novih jetnikov, vse je krožilo med nami. Marsikdaj sem izvedel na zapadnem dvorišču, kar sem prejšnji dan brzo-

javil na vzhodnem, kjer je Žgajnar v centrali vestno vršil službo. Življenje v celici, v kateri je že jed pomenila veselo izpremembo, je dobilo pestrejšo vsebino.

Vojtra.

Jetnišnico so napolnili politični jetniki, da so bile samotne celice vse oddane in so morali kaznenice tlačiti v skupne prostore. Ker niso imeli pazniki več časa, so se skrčili dnevni obhodi na dvorišču in, čeprav redko, se je vendar pripetilo, da sem se izprehajal v družbi. Kadar nas je bilo na dvorišču večje število, smo krožili drug za drugim v isti smeri, s presledki med sabo, da ni mogel glas doseči človeka. Če sva se izprehajala dva, sva delala kroge v nasprotni smeri in se srečavala v dveh točkah, kjer sva si lahko pošepetala nekaj besed. Edina, ki se je kroženju uprla, je bila konzulova žena, s katero sem bil le enkrat na dvorišču v družbi. Izprehajala se je po svoji volji in se pogovarjala s hčerko. Političnih jetnikov nisem srečaval ne na izprehodu ne na hodnikih. Pod mojim oknom se je sprostilrlo policijsko dvorišče, kamor niso vodili jetnikov. Le bivšega župana Hr.-ja sem dvakrat opazil na tem odljudnem in pustem kraju. Največjo izpremembo sem doživiljal ob sobotah, ko so mi ribali celico in se je primerilo, da so me preselili v severni del poslopja. Tedaj sem lahko opazoval skozi okno samotarje in druge, ki so prihajali v družbi na dvorišče. Nekoč mi je le paznikova dobrosrčnost prihranila zopetni post in trdo ležišče. Premeščen v celico nad zapadnim dvoriščem sem skozi okno opazil malomarno drsajočega Z.-a, ki se je večkrat ustavljal in si smehljuje popravljajl naočnike. Lasje so se mu zgostili, da se je videlo, kot bi se ogromna glava majala na šibkem telesu. Poskušal sem ga opozoriti z znamenji, pa se je tako začudeno

oziral v okno, da me je lomil smeh. Ko sem prišel trkati na okno, se je kmalu pokazala poleg njegove tudi paznikova glava s precej razločno pretnjo.

Kaznence, ki so opravljali hišna dela, sem poznal skoraj vse, toda le na videz. Nekateri so se hitro menjavali, odhajali in zopet prihajali. Ko sem prišel v celico, mi je nosil opoldne hrano star znanec, ki je pri očetu večkrat pomagal in smo ga otroci krstili za „Polko“. Tudi v celici me je veselo pozdravljaj. Kmalu je odšel. Pozneje sem zvedel, da je bila njegova prva pot v očetovo mesnico, kjer je na dolgo in na široko pripovedoval o mojem življenju očetu in ga s tem tako razkačil, da ga je nagnal z debelo kostjo. Ni še minil mesec, pa sem ga zopet zaslišal na hodniku, kjer je s tovariši pregledoval nova imena. Pred mojo celico se je ustavil. Smeh me je napenjal, ko sem poslušal noslajóče modrovanje: „Ta je še zmeraj tukaj, pa Hr. tudi. Debele uši imata za ušesi.“ Ti jetniki so se vdomačili v jetnišnici, da so se vselej veselo povračali kakor pod rodno streho in so drugim prinašali novice. Večkrat sem prisluškoval pri vratih, kako so prijazno pozdravljali paznike, kadar so se vrnili, in najbolj nesrečni so bili, če so jih privedli pod noč, da so morali ves drugi dan prebiti v celici. Kadar jim je bila sreča mila, da je koga policija že zjutraj izročila, je bila sodba že isti dan izrečena. S šaljivimi opazkami so se vračali zvečer od sodnika: „Danes se je pa zmotil. Dva tedna, hvala bogu!“ „Ali je vredno, tri dni, pa si pomagaj.“ Potem so pomagali pri hišnih opravkih in kradli v kuhinji. Zločinci niso bili, le navadni postopači. S pravimi zločinci se nisem sešel. Pa če bi se bil, bi najbrže ne zvedel, kaj so zagrešili.

Prebivalci jetnišnice smo bili svet zase in razlike med nami ni bilo. Na izprehodu sem vprašal mladega fanta, kako se po-

čuti. Živahno mi je odvrnil, da slabo. „Zame je velika izguba. Za vas ne. Vi lahko premišljate, jaz nimam kaj.“

Opazil sem, da so pazniki, katerih še ni pokvarilo službeno dostojanstvo, po večini zelo družabno občevali z jetniki. Nikoli jim niso očitali prestopkov, temveč so jih sodili po pridnosti in odkritosrčnosti. Kar je kdo zunaj zagrešil, se je notri pozabilo. Lenassi mi je večkrat pripovedoval, da sede med nami tudi zločinci z močno obremenjeno vestjo, toda nikoli se ni o njih izražal z gnusom ali preziranjem, dasi ni mogel prikriti tihe bojazni.

Za zidovi in za železjem se zrcalijo zločini in prestopki v drugi luči. Politični jetniki se vselej zavedajo, da zapirajo bojazljivci svojo vest v ječo. Primes družbene morale izgineva, izločenemu človeku je lastna narava edina opora. Preteklost je jetniku po navadi nadležen spomin, vselej pa strogo zasebna lastnina. Iz obzirne rahločutnosti se jetniki med sabo ne izprašujejo o preteklosti. Človek, ki je zunaj ubijal, je lahko tako zvest in vdan tovariš, kakršen je bil Vojtra. Tudi njegove zgodbe ne bi zvedel, če bi mi je ne bil sam po čudnem naključju povedal.

Svetla solnčna lisa je kazala deseto uro, ko so se vrata pred mojo celico odprla. Dobil sem novega soseda. Z udarci ob steno sem mu poskušal dati znamenje, da bi se mi odzval. Za zidom je vladala tišina, dokler se ni pričela lisa pomikati proti enajstim. Začul sem težke udarce po vratih. Nato je bobnenje nekaj trenutkov utihnilo. Pritisnil sem uho na zid. Človek je pričel zopet razsajati. Razbil se je vrč za vodo, stol je odletaval in treskal ob vrata. Besno preklinjanje je jelo pronikati v mojo celico, da sem se pričel vznemirjati. Morda je poblaznel. Pridrsal je Lenassi. Odklenil je. Toda ni še odprl ust, že se je človek zagnal vanj, da je zopet zatresčil vrata. Odzunaj ga je

miril in mu prigovarjal, iz celice pa je prihajalo rjojenje. Zdelo se mi je, da lomi železne noge pri postelji. Nato je Lenassi odšel. Čulo se je, da se zbirajo pazniki na hodniku in poslušajo lomastenje. V jetnišnici je upor nalezljiv. Že sem čutil, kako se me loteva zopet besnost, da bi z njim vred kričal in razbijal. Izbruhi človeškega srda so naraščali. Višji paznik je prihitel in dal kratko povelje. Srce mi je krčevito utripalo med tem, ko so se možje približevali in čakali. Tedaj so se odprla vrata. Navalili so v celico. Nasproti jim je priletel stol, da je nekdo divje zaklel. Pričeli so se premetavati. Nastal je boj. Oboroženi s težkimi sabljami so se zaganjali v človeka, ki se je branil z osebno močjo in z vsem, kar mu je prišlo pod roke. Tresel sem se od razburjenja. Natanko sem razločil, kako je sosed z odlomljeno železno nogo udaril paznika, in so ga nato pritisnili k steni ter mu butali glavo ob zid. Branil se je le še z brcami in zobmi. Zagrmelo je. Podrli so ga na tla in ga bili s sabljami, ki so včasih škrtinile ob železo. Mož je le še vzklikal. Zvezali so mu roke in noge. Nekdo je pokleknil nanj, boleстно hropenje in težko sopenje paznikov se je mešalo. Polagoma je vse utihnilo, izvršili so svoje delo in zopet zaklenili vrata. Človekov obupni boj proti nasilju je izzval v meni krčevit odpor, da me je pretresala zona in mi je gomazelo v hrbtenici. V sosedni celici se je oglašalo pretrgano ječanje. Zatiskal sem si ušesa in od studa pljuval v stene in po vratih. Kakor bi bile stene prozorne, tako sem videl na tleh človeka s povezanimi udi. Višnjeve ustnice se mu bolešno odpirajo, okrvavljeno lice je mrtvaško blede, v očeh pa plamti strašno sovraštvo. V dolgih požirkih sem pil postano vodo, ki sem jo komaj občutil v razsušenih ustih. Oprijel sem se postelje in škripal z zobmi. Z vlažnimi dlanmi sem se oprl ob podboje, se naslonil na vrata, da bi zaslišal žive korake. Težko sem zajemal sapo, v prsih je bilo vse votlo.

Strahotna misel mi je grozila, da zlaznim, če se ne bom mogel okleniti živega človeka.

Tedaj se je priplazil Vojtra in odkril pokrov na lini. Kdo ve, morda je že sam doživel take trenutke in je skrbno prihitel na pomoč.

„Civil“, je siknil skozi lino, kar je v jetniškem žargonu pomenilo, da je sosed politični jetnik.

„Kdo ga je bít?“ sem strastno izpraševal. „Vsi.“ — „Pobili so ga.“ — „Str.-a je ugriznil v nos.“ Vojtra se je pritajeno smehljajal.

Sklonil se je nazaj, da bi se preveril, ali ga ne opazuje paznik. Nikogar ni bilo na hodniku in kmalu so ščetine na njegovem licu zopet praskale po vratih.

„Strela, tudi mene so enkrat bítli, da je vse križem letelo. Ti še nisem pravil?“ — „Ne.“ — „Jaz sem bil več zaprt kot zunaj. Komaj leto dni je, odkar so me izpustili iz Gradiške. Tod notri so samo zelenci. Kaj vedo o ječi! Prvič so me za dve leti.

V Renčah sem delal pri mojstru, izučil sem se za tesarja. Siten človek, kakor bi ti ubad sedel pod repom. Kadar se je napil, me je ocmokaval in objemal. Precej prileten je imel žensko, da smo samo škilili za njo, kadar se je prikazala na dvorišču. Zjutraj je hodila nejevoljna in pusta, saj ni imela nič od moža. Po navadi smo tesali za hlevom, kjer je imela kokoši. Prišla je bosa in se tako sklenila nad koritcem, da se mi je vselej zasekalo. Zlepa nisem tesal jeli, ki bi ji bila podobno raščena. Čudna ženska, nikomur ni privoščila besede, še staremu redko. Če si ji pomežiknil, je šla mimo, kakor da te ne vidi. Kadar pa je sedela na pragu, z rokami v naročju, in je bila tako zamišljena, da bi se lahko podiral strop nad njo, jo je obiskoval hudič.

V soboto smo se ga nalili, da sta Trentarja, ki sta tačas delala pri mojstru, obležala pod mizo. Mojster je bil pijan kot čep; tudi meni se je pošteno mešalo in se mi je ves čas prikazovala njegova žena tako blizu, da bi jo lahko kar k sebi stisnil. Napeljal sem besedo, da je pričel govoriti o njej. Psoval jo je, da mu krade denar in mu še večerje ne privošči. Ustil se je, da je žensk sit do grla in jo bo takoj drugi dan spodil od hiše. Ponujal mi jo je za štiri poliče brica. Naročil sem vino, on pa je položil ključ na mizo. Prisegal mi je, da mu je stava sveta. Ko je zadremal, sem se odpravil. Odprl sem vrata, v veži je bilo vse tiho. Pritisnil sem na kljuko, ni se zbudila. V izbi je bilo prijetno, ženska je mirno dihala. Težko sem se sezul in legel k njej. Morda me je v spanju čutila, ker se je nekam nejevoljno obrnila v zid in se odela. Vino mi je sililo v glavo in se mi je kar vrtelo, ko sem jo objel čez napete prsi. Potem sem sladko poklical ‚Zina‘, se zrinil pod odejo, pa mi je kar sapo zaprlo. Nič se ni prestrašila, z eno roko me je pahnila s postelje in me udarila z drugo po obrazu, da se mi je kar zabliskalo. ‚Svinja pijana!‘ Nekaj sem jecjal in se hitel oblačiti. Pa nisem utegnil. Skočila je s postelje, tedaj se ji je menda že posvetilo, kako in kaj, še dvakrat me je treščila in ni nobena sladka beseda pomagala. Pred očmi mi je vse plesalo, enkrat roke, enkrat stegna, ko me je suvala, kadar sem bil na tleh. Kako sem odletel na dvorišče, nič ne vem. O če bi bila še ona pijana, bi noč drugače minila!

Drugi dan sem se prebudil v staji pri kozličih, ko so prišli pome. Dedca nisem videl, dokler ni prišel k obravnavi. Zine ni bilo. Mož pa je utajil, da sva pila, da sva pijana stavila; lagal je, da sem mu ukradel ključ in mu hotel ženo posiliti. Krst tminski! Dobil sem dve leti, vsak mesec post in trdo leži-

šče. Ko so me vtaknili, sem tako besnel, da bi bil vse razbil. Takrat so me bíli kakor danes tega. Nekaj dni me je kuhala vročina in še prst na roki so mi zlomili. Potem sem se unesel in delal, kakor sem bil vajen. Izpustili so me dva meseca prej. Notri se mi je ženska večkrat prikazala, ponoči se je vlegla k meni, podnevi sem jo mrzil kot gada. Saj sem zaradi njenega napuha prišel v ječo.

Ko sem odsedel, sem premišljal, kam bi se dal. Sprva me je mikalo nazaj na Kranjsko, kjer niso vedeli, kje sem prebil zadnji dve leti. Potem se mi je stožilo po vinu in dekletih, pa sem padel v Renče kakor strela z jasnega. Pri drugem mojstru sem kmalu dobil delo.

Nikoli prej nisem videl, da bi šla Zina kam od hiše. Tisti dan je prišla na žago. Vpričo vseh je stopila k meni in se mi posmejala. Vprašala me je, ali sem prišel. Nobene nisem zinil, obrnil sem rkelj in ga spustil na žago, da ni sebe slišala. Nič ne lažem, če me ni skominalo, ko je žehlala za mano. Sedla je nasproti na hlod, podprla glavo, kakor je posedala doma na pragu. Dolgo je molčala, kakor bi nekaj strašno žalostnega gledala, potem je vstala in se zasmejala. ‚Dekleta so te pogrešala‘, je dejala in odšla.

Nekaj dni je nisem videl. Prihodnjo nedeljo sem bil na veselici v Črničah. Vračal sem se v Renče proti večeru. Tisti dan mi nekaj ni dalo miru; piti nisem mogel, še za dekleta mi ni bilo mar. Ko sem zagledal Renče in sem šel ob vodi, me je obšlo, da bi najrajši pogladil zelene trave. Nisem se mogel nagledati sveta. Ne prej ne potem me ni v življenju nikoli tako neumno napadlo, kar pod noge sem gledal, da bi ne pohodil kake bilke. Za Gorico je zahajalo solnce in so šle zarje v vinograde. Še vetrc ni zapihal.

Ob stezi med visoko travo, kjer je steza zavila, je sedela Zina. Nič ni rekla, tako me je pogledala, da sem obstal kakor pribit. Kako se je oblekla? Okoli vratu pikčasto ruto, zviška sem ji gledal za zobčasto srajco. Sedela sva v travi, da se je že mračilo. Pred nama je tekla tiha voda. Nisva govorila, nisva se gledala, bog vedi, kaj je premišljala. Potem je stegnila noge v travo in se uprla nazaj na roke, da se je videl njen tenki život. „Pozabi,“ je dejala, „kamor hočeš, pojdem s tabo.“ Obrnil sem se in pulil travo. Vstala je ter globoko vzdihnila. Še besede mi ni mogla izvabiti. Preložil sem se in jo opazoval od strani, kako si je popravljala krilo in sem se tiho smejal, ko ji je šlo na jok. Če bi bila stala prej kedaj tako pred mano, bi ne mogel strpeti zaradi tistih jamic nad meči, kakršnih še nisem videl pri nobeni ženski.“

Vojtra je za hip prestal, na hodniku so se začuli paznikovi koraki. Na videz je pričel pometati pred celico. Ko so koraki utihnili, se je zopet prišlonil.

„Včeraj je bilo zopet leto.“ Glas mu je zamolknil. „Zavalila se je v travo in me potegnila nase. Smejala se je, da me je dve leti čakala in me božala kakor otroka. Vsa je silila vame. Ko me je spustila z naročja, je bilo tiho okoli naju, le voda je šumela v strugi in so se ribice poganjale za mušicami. Bil sem tako srečen, da sem videl vsako zvezdo, ki se je vžigala na nebu. Čutil sem vročo ročico na glavi. Takrat se je v meni sprožilo, kar se je dve leti tam notri nabiralo. Strašna tema je nastala v glavi. Zaprl sem oči in segel po krivcu. Pod palcem se mi je odprla klina kar sama. Udaril sem in zasadil. Nič. Stresla se je in zaječala. Potem sem jo pogledal. Oči so se ji obrnile, da me je le malo videla. Iz ust in iz prsi ji je tekla kri. Še enkrat jo je streslo. Oprijela se je moje roke in jo tako stisnila, da sem ji komaj razklenil prste. Koliko je bilo ura, ko

sem se zavedel, kaj sem storil, ne vem. Zina je bila že vsa mokra od rose. Zlezal sem do prve hiše in iztaknil motiko. Kopal sem do zore, da bi jo skrtil pred ljudmi. Ko sem jo zagrebel in narezal ruše, sem stal še kako uro pri njej in gledal ribe v vodi, ki se je že svetila v jutru.

Potem se je pričelo neumno izpraševanje. Vlačili so me sem in tja. Zino so odkopali in odprli. Dedec se je cmeril na vse pretege in lučal kamenje za mano, ko so me peljali skozi vas. Lahko bi hitreje opravili. Povedal sem, kdo jo je in da sem jo kar tako. Silili so vame, pa še sam nisem vedel, zakaj sem jo. Dvajset let so mi dali in me zaprli v Gradiško. Prvo leto mi je hotelo počiti srce. Kadar smo delali zunaj, se nisem smel nikjer ustaviti, da bi se malo naslonil na vrata in pogledal v hišo. Kjerkoli smo hodili, povsod so se obračali za mano. Vsemu se človek privadi. Po desetih letih se mi ni dalo nikamor več. Avanziral sem za prvega delavca. Tobaka ni manjkalo, vina je bilo tudi za silo, reda pa nisem mogel več pogrešati.“

Na hodniku je Lenassi kričal „menaž“. Vojtra se je zmuznil izpred celice. Opoldne mi je zopet potrdil svoje prijateljstvo. Prinesel je največjo skodelo ričeta. Svoje dni je bil lep človek.

Ko se je zmračilo, sem ga zopet slišal pred celico. Vedel je, da ga vselej z veseljem pričakujem, in odprl je linico.

„Veš, ženske nisem nobene več okusil.“ Nekaj časa se je režal v kosmato brado, nato se mu je glas zopet izpremenil. „Zine ne bom nikoli pozabil. Od leta do leta jo imam rajši. V take čenče nič ne verjamem, da se bova še kedaj videla in mi bo odpustila. Nobene žal besede bi mi ne rekla, če bi prišla nazaj. Bila je meni namenjena, edina stvar na svetu, in jaz sem jo zaklal. Včeraj ob letu se mi je prikazala. Vso noč sem bil z njo.“ Zadnje besede so me zgrozile. Vojtri se ni nikoli bledlo,

vselej je bil dobre volje in živahen kakor mladenič. Toda v celici živi vsakdo še drugo, prikrito življenje, ki ga čuva kakor svetinjo na prsih. To življenje je daleč onkraj človeškega spoznanja.

Poslej mi ni Vojtra nikoli več omenil, da mi je neki dan zapupal svojo preteklost. Zvesto je skrbel zame in je kesneje celó prenašal iz celice v celico obvestila na lističih. Težko mi je bilo zanj, ko sem zvedel, da nas zapušča.

Tisti dan je predsednik proti večeru pregledoval celice. V tretji od moje je prebival Vojtra. Vsa vrata so bila odprta. Po glasu sem ga spoznal, ko je nagovoril predsednika.

„Gospod sodni predsednik, nikar me ne poženite na cesto, nikamor nimam pod streho. Dovolite, da bom za hišnega ostal.“

Stari gospod se je smehljaj. „Ne morem, Vojtra. Jutri poteče tvoj rok, takih pravic nimamo, da bi lahko pri nas ostal.“

„Gospod sodni predsednik, dela je dovolj, kam bi me sedaj gonili.“

„Vojtra, vem, da si priden, kar ne gre, ne gre.“

„Gospod sodni predsednik, s povzdignjenimi rokami vas prosim, bodite usmiljeni.“

Predsedniku se je mehčalo srce. Vprašal je ravnatelja, ali ni Vojtra česa zakrivil, da bi se lahko kaznoval po hišnem redu. Ravnatelj je zanikal.

„Vojtra, žal mi je. Le potrpi, saj prideš kmalu nazaj.“ V smehu so odhajali.

Zapustil je jetnišnico, pogrešal sem ga, kakor da sem izgubil dragocenega prijatelja. Ko sem nekega jutra ugledal prve snežinke, mi je Lenassi na vse zgodaj povedal, da so prejšnji večer pripeljali Vojtro. „Zdaj ne pojde več od nas, nekomu je razčesnil glavo.“ Nikoli več ga nisem videl.

Erotične noči.

Dopoldne pred tistim dnevom, ko sem jih videl, je avgustovo solnce posijalo skozi ljubljansko meglo. Biserna luč je trepetala nad strehami, jasno nebo, prerojeno po nevihtah, je bilo globoko in zlatomodro. Komaj sem pričakoval, da bi solnčna luč posijala v celico in se razlila po sivem prostoru.

Stal sem pri vratih in hrepenel po mladi lipi na dvorišču. V duhu sem gledal, kako drhte v jutrnjem hladu zeleni listi, še vlažni od noči.

Na hodniku so se oglasili trdi koraki. Ni bil paznik, čevlji so razodevali kaznenca. Pred oknom se je mož ustavil. Bržkone se je zagledal na dvorišče. Nenadno se mu je izvil vroč in polten glas: „O, golobičke!“ Strastna radost je zahlepela iz moža. Vajeni čut je presodil, da je mož prilično postaren.

„O, golobičke“, je odmevalo v meni, toda beseda je ostala mrtva, ni zdramila življenjskega utripa. Vedel sem, da je mož ugledal žensko, ki je nisem videl že dva meseca, razen nekoč na izprehodu, ko so kaznenke obešale perilo pred pralnico. Bilo je še v dneh med napadi besnosti in sovraštva, pa me hudomušni pogledi niso mogli ogreti. Ves čas pa sem čutil, da dojemam človek življenje brez ženske le teoretično.

Drugo jutro so me peljali v kopalnico. S paznikom R.-šem sva se že vračala iz kleti, ko se je iz prvega nadstropja razlegalo živačno čebljanje. Takoj nato so se prikazala dekleta, odhajajoča na izprehod. Sprevod nama je zaprl pot, da sva morala čakati. Prešinilo me je do temena, gomazelo mi je po životu, od nerodnosti nisem vedel, kam bi dal roke. Ozrl sem se po pazniku, ker nisem mogel verjeti, da mi je dovoljeno gledati veselo žuborenje življenja. Puškinova pesem na nežne nožice „ljublju ih nožki“, ki sem jo nekajkrat prej ponavljal v celici,

se mi je zdela sedaj le medel vzdih ob prelestnih nožicah, ki so preskakovale stopnice. Pod lahnimi krili so se odkrivala gola meča, ki jih je Vojtra občudoval na Zini. Oči so se mi zmedle, kakor da stojim pred slapom vitkih, cvetočih teles. Žarele so oči, tu temne, tam sinje, smehljala so se zagorela lica, v pasovih so se vila telesa, na katerih so utripale zdaj polne, zdaj brsteče grudi. Z veselim smehom, druga drugi vzklikajoča, so hitele mimo mene proti vratom, kjer je nastala gneča, da se je množica počasi odtekala na dvorišče. Pazniki so jih zaman mirili, nalezljivo se je širil smeh med spočitimi deklicami. R. je postal nestrpen, ker bi ga ravnatelj zaradi neprevidnosti lahko kaznoval. Med zadnjimi sem opazil dve stasite sestré, naši pogledi so se za hip srečali in spojili. Ženska se mi je približala.

Kakor vrtoglav sem hitel v celico in drgetaje čakal pri vratih, da bi se oglasil Vojtra. Počasi je pridrsal, nekaj časa sem ga moral opominjati z znamenji, ker se je ustavil pri oknu.

„Vojtra, pusti mi lino odprto!“ sem prosil. — „Nič lažjega.“ — „Odkod so prišle?“ — „Iz Trsta so jih pripeljali.“

Napenjal sem oči skozi sitce. Vojtra je odprl še okno na hodniku, da so se čuli topli glasovi. Solnce se je zlatilo na gostih, voljnih laseh. Dekleta so se vrstila ob ograji, do pasu jih je objemalo oko. Pogled na to vroče življenje, ki se je le smejalo in kipelo, me je razburil v dno duše. Sladka bolečina, doslej mi v celici neznana, je krčila srce, da mi je bilo tesno v prsih. Misliti nisem mogel, kakor da me počasi omamlja žlahtno vino, ki se mi razliva po vseh žilah. Poslušal sem Vojtro. Ves čas je slonel ob vratih in se s sabo pogovarjal. „Dolg čas jih lomi, revice. Tako zrele. Če bi jih z našimi fanti zaprli.“ Mislil je na nas. „Ali bi se tički ženili!“ — Prekleti Str. bo tekal zopet gori in doli in bo kmalu hudič. Lansko leto so se praskali, ko je ena zanosila in ga obdolžila, pa še paznica ni

mogla reči, ne. — Ali jo vidiš, kakšna je? Kakor francoska grafna. — In tista pri zidu? Sama žerjavica.“ Tako je modroval, ker je videl več od mene. Ko so ga poklicali, mi je pustil lino odprto. Zaman sem se trudil, da bi ugledal sestré, morda sta se izprehajali pod oknom v senci. Nenadno so se pričele vrste redčiti, zadnje so hitele smeje se kar preko dvorišča k vratom. Cvrčanje je zamrlo. Dvorišče v solncu, kamor sem vsak dan tako željno koprnel, se mi je zdelo zdaj puščobno. Čebela je zašla med sive skale in zaman iskala cvetic.

Lenassi je opazil odprto lino in jo zaprl. Pomaknil sem stol pod okno, zaprl oči in se nisem ganil. Krasotna podoba se je v duhu sestavljala. Iz množice je rastel lik; oči od te, nožice od druge, v bokih sličen eni izmed sester, grudi so se izpreminjale. Kolikokrat sem poskušal pri isti mizi opisati žensko, pa sem vselej omagal.

Vse ženske, s katerimi sem živel v celici, z Grušenko iz Karamazovih, s Puškinovo Tatjano, z Ano Karenino in Marijo Bolkonskajo, z Wildeovo Salomo, z gospo Rênalovo in Matildo iz Rouge et Noire in še s tolikimi drugimi, so izginile v dimni dalji. Trpke bolečine niso utešile, ker so spočele od drugih. Jaz pa sem hlepel po ženski, ki bi bila iz mene rojena in bi od mene spočela.

Planil sem iz kota, da bi pretrgal čarovniške pajčevine, toda karkoli sem počel, ali sem begal po celici ali plezal na okno, preganjala me je oblast strasti. Prinesli so kosilo, komaj sem se ga dotaknil. Nestrpno sem čakal, da so odnesli posodo in me niso več motili.

V opoldanski tišini sem bil ves sam s seboj. Ležal sem na tleh, sredi svetlobe z zaprtimi očmi proti solncu. Bil sem srečen in bolan od neutešene želje po njej, ki se mi je približevala v vseh podobah, pod katerimi sem jo iskal od rane mladosti. V

gluhi samoti sem preživel vse muke in sladkosti, ki so mi bile vir življenja.

Naša hiša je bila na Šentpetersko cesto pritlična, na dvoriščno stran proti Ljubljani enonadstropna. Dva stebra, segajoča do strehe, sta podpirala hodnik v vsej dolžini pročelja. Košati oreh za obcestnim obzidjem je skoraj zapiral pogled na Grad. Stopiti sem moral na pručico, če sem hotel gledati čez visoko leseno ograjo. V kuhinji je pospravljala postarna Reza. Med igro sem zlezal na ograjo in se zagledal v temne smreke pod razvalinami starih grajskih utrd. Nenadno je izginil oreh. Med nebom in zemljo se mi je v svetlem kolobarju prikazal nebeško lep obraz. Svetle oči so se upirale vame, prešinilo me je nekaj skrivnostnega, da nisem mogel zapreti ust. V trenutku je stal zopet oreh na starem mestu, temne smreke se niso premaknile, nad strehami se je paril zrak. Splazil sem se v kuhinjo in povedal Rezi: „Marijo sem videl!“

Nisem še hodil v šolo, ko sem se neko popoldne prithotapil v sobo, kjer je na postelji spala mati z malim bratom poleg sebe. V izbi se je širil polmrak. Skobacal sem se na posteljo in ždel nekaj časa pri materi. Pogled mi je obvisel na goli roki, ki je objemala brata. Obšla me je čudna blaženost ob pogledu na blestečo polt njene lehti. Z drobno ročico sem jo ves prevzet pobožal. Mati se je prebudila in me z jezo udarila po roki. Ves v solzah sem se čudil, zakaj me tepe, ko se mi je zdela tako lepa.

Poleti smo se hodili vsako popoldne igrati na Grad. Menda sem pohajal v drugi razred. Večkrat je bila z nami deklica, dve leti mlajša od mene. Dejali so ji škrtelj, ker je imela temno polt in črne oči. Nadvse pa so ji dišali lasje. Vselej, kadar smo se oglasili pred hišo in poklicali Zofko, mi je bilo neznansko hudo, če je niso pustili z nami. Vse popoldne se mi je zdelo

pusto in otožno, komaj sem pričakoval večera in da bi dan minil. Kadar je bila z nami, je ni smel nihče žaliti. Njenega brata sem ugriznil, ko jo je vlekel za kito, v nogo do krvi. Neki dan me niso mogli pripraviti do igre. Na grajski planoti sem v zeleni travi zarisal velik krog. Najin svet, sredi katerega sva ležala drug ob drugem. Gledala sva v nebo in se držala za roke. Lasje so ji dišali, da sem drhtel od sreče. Zaman je bilo prigovarjanje tovarišev, zaman nagajanje, niti ganil se nisem od nje. Še nikoli se mi ni zdel svet tako čudežno lep, da ni srce ničesar več pozelelo. Nobenega glasu nisem slišal, zadrževal sem dihanje, kakor bi ležal v dišečih sanjah. Globoko potrt sem taval nekaj dni, ko ji od tistega dne niso več dovolili z nami. Nekega večera sem sovražno obmetaval njeno teto s kamenjem.

Mati je bila težko bolna, ko sem spoznal, da je med spoloma razlika. Živela je poslednje mesece svojega bridkega življenja. Hiša, v kateri smo prebivali, je stala pod zelenim hribom, na čigar pobočju je mati ležala v senci pod jablano. Ljubljanska ravan se je razprostirala pred njo, daleč onkraj pod hribi so se v jasnih dneh svetile cerkvice okoli Limbarske gore. Sredi travnika je stala velika lesena lopa, pred katero smo se zbrali v popoldanski vročini, da bi ugriznili v jabolko spoznanja. Že pred dnevi so se mi v večernem mraku domači fantje, nekaj let starejši od mene, posmihavali, ker nisem verjel v poslednjo skrivnost stvarjenja. Prišla je Lahajnarjeva Marjanca. Zaprli smo se v lopo in se stisnili v kot, kjer so skozi ozke razpoke v lesu svetili solnčni prameni na belo dekličino telo, ki ga je odkrila pred nami. Tovariši so se smejali, jaz pa sem klečal pred njo v čudnem strahu in se je nisem drznil dotakniti. Marjanci ni bilo to nič, smejala se je in prosila, da bi je ne izdali, ker nam je odkrila tajno narave. Ko smo se pozneje skrivali na

vrhu, v senu, sem se zakopal poleg nje. Večkrat sem se poskušal priviti, pa sem se vselej boječe odmaknil, ker ji niso lasje dišali kot Zofki. Naše početje so izvohali. Klečeč na kolenih, v temnem mostovžu, z rožnim vencem v roki sem zaman ugibal, za kateri greh se moram pokoriti. Nekaj dni nato me je pričelo žejati po starejši domači hčeri, kateri je bilo že osemnajst let. Plazil sem se za njo in jo rotil, naj nikar ne pripoveduje, če me je zalotila pod lestvo, kadar je lezla na svisli in se mi zvrha smejala. Odslej sem oprezal za njo, kadarkoli sem mogel, in se naslajal v mislih, da veva oba nekaj grešnega.

Pozimi je mati umrla. Preselil sem se k teti, dijaški gospodinji. V temačnem stanovanju, zadaj nad pekarijo, sem vzljubil Milana, ki se je šolal za učitelja. Nejevoljno sem opazoval, kako se ženske, posebno starejše, ozirajo za njim, ker je nosil svilene plave lase, ki so se mu vsipali doli na čelo, čez sinje oči. Le po ostrem nosu in globokem, nekoliko zagrlenem glasu se je ločil od deklice. Skrbno je negoval nežnobeke roke in se izbirčno oblačil. Teti je slikal na svilo, zdaj hišico ob potoku in breze okoli, zdaj prebodeno srce Jezusovo. Oddaleč se je vnel za lepo gospo, ki se je včasih prikazala na nasprotnem hodniku. Bil sem ljubosumen nanjo in na vse, s katerimi se je prijazno razgovarjal. Zvečer sem se s polzaprtimi očmi poslavljaj od njega in ga že na vse zgodaj ljubeče ogledoval. Prizadeval sem si, da bi ga odtujil od vseh, ki so pri teti stanovali. Podpihoval sem sovraštvo med njimi, omrežil Milana z lažjo, da ga vsi prezirajo in se mu rogajo. Uspelo mi je, da ni govoril z nikomer več in sem bil edino jaz njegov najboljši tovariš. Kadar je proti večeru slikal na zofi za teto, sem se mu neopazno sklanjal preko rame in vpiljal vonj njegovih las. Kadar ga ni bilo doma, sem posedal po temnih kotih in poskušal pisati svojo prvo povest o angelski deklici.

Zagatna sopara je prepojila celico. Nič več nisem čutil svoje okolice, kakor da me kuha vročina. Skrivnostni nagoni, ki so od mladosti vodili moje življenje in obujali zdaj čarobne, zdaj trpke slasti hrepenenja, so me imeli v svoji oblasti. Iz globin so se prikazovale osebe tako žive, da se me je dotikal njih dih. Dogodki pa so se prepletali in se vezali po svojih skrivnostnih izviri, nad katerimi nima človek moči.

Na dvorišču smo se igrali in pokopavali mrličje. Nosili smo se za roke in noge. Sestrična me je držala pri glavi, nekdo pri nogah. Obraz se mi je zamotal med krilo, skozi dišeče perilo je prosevalo solnce. Kri mi je zalila lice, obšla me je prijetna vrtoglavica, da sem milo prosil, naj me nikar ne spuste v grob pri „Sv. Krištofu“, ampak naj me nesejo še naprej, ker bi bil rajši pokopan pri „Božjem grobu v Štepanji vasi“. Bilo mi je šest let in se mi o razliki med spoloma še sanjalo ni. Deset let pozneje sem sedel po kosilu v soparnem julijskem vzdušju v tetini sobi nad pekarijo. Strast me je dušila, da se mi je sušilo grlo in mi ni bilo več obstanka doma. Žejalo me je po ženski, da bi se je dotaknil. Kakor blodna vešča sem taval po razbeljenih ulicah in oprezal pred znano krčmo, spenjaje se skozi okno, ali je natararica sama. Čutil sem isto omamico kakor takrat v mladostnih dneh pod zastori krila. Zablodil sem v tivolski park in nestrpno pričakoval, da bi se mi približala ženska, ki bo slutila moje želje in me objela. Skozi samotni drevored je pod košatimi kostanji počasi prihajalo lepo dekle. Slaboten otročiček je begal pred njo. Sla mi je ukazovala, da sem vstal in hodil za njo. Lahen smehljaj ji je dražil ustnice, ko se je ozrla in me opazila. Nič več nisem dvomil, da mi je namenjena. Pri Čadu se je za hip ustavila in se okrenila. Zagledala me je pod kostanjem, kako upiram vanjo vroče oči. Poklicala je deklico in se pričela vzpenjati v hrib.

Kadar se je ustavila in se zvedavo ozrla, mi je odpovedal pogum. Tudi sam sem se obrnil in gledal nazaj, dokler se ni premaknila. Tako sva dospela v vedno enaki razdalji do gozdiča pred cerkvijo. Srce mi je utripalo, kakor skozi meglo sem gledal lepa meča in zibajoče se boke. Krenila je skozi praprot v hosto, sedla med zelenje in poslala deklico po borovnice. Nisem se je mogel več ogniti. Spretno mi je zastavila pot, izzivajoča mojo plahost. Velike rjave oči so se smejale, ko sem jo ogovoril. Na Rožniku so potrkvavali, midva pa sva se menila, kako potrkvavajo pri njih doma. Vstala je in se naslonila na brezo. S hudomušnim smehljajem je odgovarjala na moja poredka vprašanja. Proti večeru sva se vračala. Večkrat se je skoraj naslonila name, toda vselej sem se boječe umaknil, presrečen, da hodi ob meni žensko bitje. Za slovo se je še dvakrat ozrla skozi okno. Sla se je v meni polegla, zavijal sem iz ulice v ulico, omamljen od skrivnostnih bolečin, z nezapisano pesmijo v duši. Drugi dan opoldne se jedi še dotaknil nisem. Hitel sem na domenjeni kraj in jo pričakoval v zelenju za cerkvijo. Pozno popoldne sem se vračal razdvojen po hribu. Ni prišla. Na vogalu, pri Čadu, pa sem jo zagledal. Nenadno svidenje me je tako prevzelo, da so mi pričele kapati solze po licih. Grlo se mi je tako izsušilo, da je nisem mogel ogovoriti in sem jecal le nerazumljive besede. Pulil sem bilke ob stezi in jih žvečil, da sem si osvežil ustnice in ji lahko razodel, kako sem bil nesrečen, ker ni prišla. Mojo gorečnost je veselo poslušala. Nalašč je poslala dekletce jagode nabirat. Sedela sva sama, segla mi je v roko, jaz pa se nisem drznil premakniti. Čez dva dni je odšla domov in še tisti mesec v Ameriko. Domači niso imeli slike, ki bi mi jo lahko izročili v spomin. Ana šentjernejska je izginila brez pozdrava. Njena podoba živi med neizpolnjenimi sanjami...

Planil sem kvišku. Na vratih je stal Lenassi in godrnjal, da ležim pri belem dnevu. Solnce je zapuščalo celico, poslednja lisa je še lepela na zidu. Kakor sem vsak dan težko pričakoval izprehoda, tako bi ta dan najrajši ostal v tišini, da bi preživel neutešno koprnjenje. Tudi na dvorišču je dušila sopara, mlada lipica je povešala onemogle liste. Zjutraj so se tod izprehajala dekleta. Zaman so iskale oči zgoraj v drugem nadstropju, nikjer se ni pokazalo žensko obličje. V popoldanski sopari so najbrže posedale po tleh, se zvirale po mizah in se dolgočasile. Sivo zidovje, razčlenjeno po ostrih robovih, se mi je zdelo še bolj mrtvo, kakor da bi vsepovsod zaudarjalo po trohnobi. Na koncu dvorišča pri pralnici se je solnce pomikalo čez sirovo ometani zid in je sijalo le še zunaj na cesti. V mračni senci sem se čutil še bolj osamljenega.

Prizori iz mladosti, o katerih sem še enkrat doživel prebujajoče se nagone, so se zopet zastrli. Hrepenenje je obudilo iz notranjega sna daljne obraze, katerih življenje je bilo le kratko. Med njimi ni bilo osebe, ki bi v celici z mano živela in me tešila med štirimi stenami. Iskal sem med ženami, ki sem jih srečaval na ulici in o katerih sem sanjal včasih kratek hip, toda njihove podobe so bile mrtve kakor marmornati liki. Ko sem krožil po tistem dvorišču, kjer je poulični šum odmiral, so pristopile osebe, ki so mi bile v zadnjih letih notranje doživetje.

Teja. Odrevenel sem, ko je šla mimo. Na velikonočno sredo so veli topli pomladni vetrovi, ko je šla mimo. Starši so prihajali po otroke, da bi jih odpeljali domov na počitnice. Klatili smo se po mestu, mladi študentje in konservatoristi. V Prešernovi ulici sem jo ugledal. Prihajala je z materjo in sestro. Drobna in vitka postava je bila lahno upognjena naprej, kar so še bolj poudarjale roke, ki jih je v pesti stisnjene držala

nazaj. Nisva se videla, ker ni vedela, da sem obstal in se nisem mogel ganiti. Sanjave oči s čudnim bakrenim sijajem so se izpod lepega čela ozirale v ljudi in daleč preko njih. Sredi množice je živela svoje življenje in veter se je igral z mehкими kostanjevimi lasmi. Nikoli več nisem premišljal, zakaj me je njena pojava tako prevzela, da je bilo vse na njej čudežno in sveto, kakor da sem srečal tisti obraz, ki se človeku od mladosti prikazuje v sanjah. Ob njem mi je odmiral svet. Kakor solnčni žarek je izginila med množico, iskali smo jo vse popoldne, dokler je nismo srečali proti večeru, ko je že odhajala na postajo. Pozno v noč smo hodili po Dolenjski cesti. Temna noč je bila topla, z Barja se je širil daljni nemir. Prijatelji so peli: „Glej jo, kak mimo gre“, jaz pa sem hodil z omamljenim srcem med njimi. Bržkone je bila tisti čas že doma in sploh ni vedela, da je srečala koga na cesti. Upiral sem oči v temno noč, prevzet od čuvstev neizmerne sreče. Ta sreča ni bila ljubezen, bilo je svidenje z nečem neznanim, kar išče slehernik od rojstva.

Vrnil sem se v celico ter nadaljeval izprehod v tišini in prehodil kratko pot nad tisočkrat.

Dve leti sem mislil nanjo. Čakal sem jo zjutraj, hitel popoldne, da bi jo srečal, pisal ji pisma, pohajkoval ponoči in popoldnevi pod oknom hiše, kjer je prebivala. Toda ostala mi je tuja kakor prvi dan. Po brezupnem pričakovanju njenega odgovora sem jo včasih pozabil. Kadar pa se je prebudilo hrepenenje, sem jo zagledal doma v sobi, planil na cesto in taval bolan okoli. Po treh letih je dospela na Dunaj razglednica: „Pri tebi je bilo svetlo“. Solnce me je oblivalo na Ringu, ko sem zaman ugibal, katera roka mi je pisala te besede. Da bi jih Teja, nisem mogel verjeti.

V zatohli kamrici velike dunajske hiše je v soparnih nočeh poslušala Tina besede o ljubezni. Iz teme sva se ozirala v visoke stene okoli tesnega tlakovanega dvorišča. Za odprtimi okni je ležalo nad nama in pod nama več sto teles. Včasih sva poslušala pritajene vzdihne in si šepetala v tesnem objetju. Tina je bila še mlada in je veliko pričakovala od življenja. Sramežljivo je doživljala prve strasti. Ob njej sem mislil na Tejo in ji pripovedoval o njej. Trdil sem, da sta si podobni. Tina je verjela in morda sem celo sam mislil tako. Ni bila ljubosumna. Predaleč je živela Teja. Ljubila me je in skrbela zame, nikoli me ni mučila z vprašanji o zvestobi, ki so jo mogoče na tihem vznemirjala. Kadar sem ležal v kamri sam na postelji in je imela opravke v mestu, sem si zatrjeval, da jo ljubim, toda iz globine se je oglašala vest, ki mi je očitala nasladno uživanje. Marsikdaj se mi je posrečilo, preslišati te glasove, ki so govorili resnico. Če je nisem videl dva dni, nisem mogel več obuditi njenega obraza. Ko sva se ločila in sem ji goreče obljubljal, da se vrnem že med počitnicami, je nenadno vzkliknila: „Ljubil me nisi nikoli.“

V poznem poletju, ko je že cvetela ajda, je po letih koprnenja sedela v široki kmečki izbi Teja pred mano. Prav za prav nisva vedela, kaj bi govorila. Po besedah so prisotni sodili, da se je dobro vzgojeno dekle prvič sešlo z mladim študentom. Toda med nama je bil vsak pogled ljubezen. Še teden dni sem ostal v zatišni dolini, čeprav je nisem videl več. Gledal pa sem jo povsodi, kamor sem stopil, med ajdo, v gozdu, v večernih zarjajah.

Tini nisem več odpisoval. Ko me je pričela rotiti, naj ji razodenem resnico, sem ji priznal, da je Teja, o kateri sem ji pripovedoval, stopila v moje življenje in so pretrgane vse vezi, ki so me spajale z njo. Tina je mesece molčala. Prijatelji so mi

pravili, da je mislila tudi na smrt. Megle so se vlačile pod okni, ko sem prejel njeno prošnjo, naj ji izpolnim poslednje veselje in jo še enkrat obiščem. Sedela je poleg mene z rokami v naročju. Ni prosila, ni tožila, le včasih je s trpkimi besedami omenila svojo osamelost. Ogoljufano življenje se je slepo borilo za svoje pravice, morda je skrivaj zaupala v srečo. Ni me mogla umeti, ko sem jo prepričeval, da ji ne morem lagati zaradi Teje. Sklonila je glavo in poslušala, kako sva se srečala s Tejo in kako se mi je izpolnil davni sen. Šele počasi je pričela spoznavati, da je življenje močnejše od njenih želj. Nekaj trenutkov je molčala, videti je bilo, da se ji pogled izgublja. Nenadno pa se me je s prisiljenim nasmeškom oklenila in pridušeno zaihtela, da bi ji bila tudi laž v uteho. Iztrgal sem si ji iz objema. Na hodniku je omahnila.

Teje nisem nikoli spoznal. Njena pisma so bile sanje. Iskali smo dušo, hrepeneli v nadnaravni svet in se mučili, da bi doživljali trpljenje, ki nam je bilo vir vsega življenja. „Melisande je izpustila lase po zidu, Peleas je visel pod oknom, vsrkaval vonjave njenih las in koprnel v zvezde.“ Teja je prenehala pisati. Razšla sva se, da sama nisva vedela, zakaj. Mučila sva se in trpela. V celični tišini, pred neusmiljenim zrcalom svojih dejanj, me je peklo patetično razglašanje obupa, ko je Teja utihnila. Iskrena bolečina je tiha, kričavo samoljubje pa ima sračji glas. In vendar sta včasih obe naravi čudno pomešani. Še enkrat, ko sem že poznal Vido, so se strnila najina pota. Tudi tisto popoldne, v mahoviti kraški duplini, ni odkrila svojih misli in je na vsa vprašanja molčala.

V celici se je mračilo, obstal sem pod oknom. Visoko gori na nebu sem zagledal skozi železje plamteče zarje. Ob zidu je slonela Teja. Prav tako se je sklanjala naprej, kot sem jo zagledal prvi dan. Iz mraku so žarele oči s tistim čudnim

sijajem, ki je v njem blestela njena skrivnostna usoda. Tako blizu in vendar še vedno tuja, mi ni bila še nikoli kot v zamolkli tišini med štirimi golimi stenami, pod zamreženim oknom. Teja je ostala sen. Iz nagonskega koprnjenja po ženi se je rodila boleost po neizpolnjenem snu.

Tema se je razlezla po jetnišnici. Lenassi je drsal v copatah od vrat do vrat in jih preizkušal, ali so zaprta. Ugašal je luči in odpiral line, da bi se uveril, ali smo že polegli. Stisnil sem se v kot pri postelji; ni me opazil, da še bedim. Soparna tema je dražila slo. Nekaj hipov sem slonel pri vratih kakor brezumen. V domišljiji se mi je dozdevalo, da so se odprla vrata in me nihče ne vidi, kako se dvigam iz nadstropja v nadstropje, med galerijami severnega poslopja. Po prstih se približam do vrat, za katerimi spe sestré. Neslišno se odpro. Na postelji zagledam dekliško telo, razgaljeno v soparici. Bežal sem od vrat pod okno, ko sem se zavedel, kam me je zavedla domišljija. Postavil sem posteljo in jo pričel pripravljati z nekakšno naslodo, kakor da ne postiljam za sebe samega, ampak še za nekoga, ki čaka, da leže k meni.

Odkar sem prebival v celici, sem sanjal vsako noč. V prejšnji noči se mi je prikazala pastarica Minčk, ki sem jo spoznal na planini Konjščici, kjer sva preživela poletje s prijateljem Pr.-jem. Zdelo se mi je, da hodim po umirajočem mestu. Pr. je stopil k meni in mi povedal, da je umrla najina prijateljica, pastarička Minčk. Hodila sva po ulicah, strupeni vzduh je prihajal skozi okna in vrata, na katerih sva razločila rdeče številke. Mimo naju so hodili ljudje v dolgih belih haljah kakor duhovi. Prijatelj mi je z boječim glasom razlagal, da gledam umrle ljudi, ki odhajajo na Oni svet in se poslavljajo od svojih domov. Na vogalu dolge ulice je stopila pred naju Minčk. Nosila je belo haljo in se smehljala. Lepe oči so se ozrle

vame, prijela me je s hladno roko in tožila, da je izgubila cokle. Nato je slika izginila.

Včasih se mi je celó posrečilo, da sem si sanje že vnaprej zamislil. Preden sem zaspal, sem z močno voljo mislil na ljudi, s katerimi bi bil rad preživel noč. Ne vselej, pa vendar večkrat, so mi sanje izpolnile želje.

Zopet sem ležal in čakal, da bi zaspal. Zunaj je nalegal jug, s para v celici se je zgostila, da se mi je čelo orosilo.

Strmel sem v strop in poslušal Vido. Zjutraj se je prismejala. „Veš, kaj mi je danes dejala Tilka? Prišla je zjutraj v sobo, ko sem pravkar vstajala. Od srca se je smejala: ‚Kako diši pri vas po mladem dekletu. Oči se vam svetijo kakor črne jagode.‘ Saj jo poznaš. Ali ni imenitno povedala?“ Taka je bila Vida tedaj, ko je še ljubila prijatelja, se izprehajala z mano in so se spletale že rahle vezi. Prezirala je ozkosrčne meščanske nazore in živela kakor ji je pač ukazovalo njeno srce. Večkrat sva sedela pri Fajmoštru in pila na zdravje njenih otrok, o katerih je trdila, da si jih želi dvanajst. Njena vitka rast je razodevala močne materinske boke, solnčno veselje v mladem telesu se je smejalo skozi žive, rjave oči. Kadar sva norela, sva brodila po Rožniku med travami in praprotjo, se pretikala skozi grmovje, lovila pod belimi brezami, in ko je vsa spehana obstala na jasi pod borovci, so globoko sople nežne grudi pod belo bluzo, pa ji še ni bilo vetra in solnca dovolj. Njeno življenje je bilo vedro kot Župančičeva ženska pesem v Dumi, njeni nazori pa so bili razvnet protest proti malomeščanski morali.

Prestrašen sem obstal pred njo, ko sem se vrnil z Dunaja in sem že vedel, da jo je prijatelj brez besede zapustil. Zmedlela je, kakor da bo vsak čas ovenela. Trpljenja, ki ji je polepšalo

lica, ni nikoli omenila. Če se ni mogla smejati, ni prišla na sestanek. Čutil sem, da hoče za vsako ceno izvojevati zmago nad življenjem.

Tisto leto, preden sem prišel v celico, mi je bila Vida najbližja. Zdaj sva se odtujevala, zdaj zbliževala. Prenemirna je bila, da bi mogla preboleti zgodnjo rano. Le počasi se ji je celila v viharnem življenju. Težko mi je bilo živeti brez nje, toda nikoli nisem vedel, ali se ljubiva.

Premetaval sem se na slamnjači, žgalo me je po udih in v zapestju. Lenassi je zopet pregledoval vrata. Bila je polnoč, izročal je službo tovarišu.

Tedaj mi je oživel tista noč, v kateri mi je Vida priznala, da me ne more ljubiti. Odšla sva zvečer iz mesta. Sedela sva pod borovci na Rožniku in gledala na mesto v zahajajočem solncu. Večerni dih je pripogibal trave, včasih je tu in tam zablestelo okno v krvavem sijaju ter zopet ugasnilo v soparnih meglicah, ki so zastirale hiše. Vida je bila raztresena, podpirala je glavo in grenko premišljala. Objel sem jo krog pasu in molčal. Luči so že gorele v grajskih oknih in hiše so se komaj razločile. Nenadno se mi je izvila in omahnila vznak. Sklonjen nad njo sem jo tiho izpraševal: „Vida, zakaj se mučiš?“ Ni odgovorila. S stisnjenimi ustnicami je upirala oči v nebo, na katerem so že gorele prve zvezde. Vrhovi smrek so se zamaknili v temo. Zaprla je oči, da bi ne videl solzá. Stisnil sem se k njej in čutil, kako podrhteva mlado telo v boleasnih krčih. „Vida, ne moreš pozabiti?“ sem šepetal. Molče je zmajala z glavo. „Vida, bodi moja!“ sem prosil. Stisnila je dlani in globoko zasopla. Prižel sem jo nase, da je komaj še dihala, Roke so ji ležale ob telesu kakor mrtvoudne, mišice so se od časa do časa pretresale. Kakor jo je strast primikala, tako se je duh odvrčal

od mene. Iztrgala se mi je in z globokim vzdihom prosila: „Ne“. Božal sem jo po razbeljenem licu in čutil na dlani, kako burno ji utriplje žila na vratu. Nočni gozdni mir naju je pokrival, da sem govoril še tiše. Poskušal sem z besedo zamegliti spomin, pa sem čutil, kako se ji vse bolj obuja. Telo se je pritisnilo k telesu, dihanje zemlje naju je opajalo. „Ne, ne“, je prosila in se branila pred poljubi, ki so jo strastno vznemirjali. V meni je bil kaos. Sočutje se je borilo s strastjo, s katero sem ljubil lepo temnopoltno telo. Ko je priklopela strast in je slutila, da bo onemogla, je z bridkim glasom prosila: „Prizanesi! Ne morem te ljubiti... morda... kdaj... potem... danes ne. Ne morem“, je skoraj zakričala. Odrevenele so mi roke, dvignil sem se od nje in strmел v noč. Zvezde so sijale nad temnim gozdom, veličasten mir se je vsipal nevidno iz nebesnih višin. Tiščala sva se k zemlji, kakor da rasteva iz ilovnate prsti. Spodaj se je nad mestom raztezal svetlobni sij. Tisti hip sem sklonil glavo pred skrivnostnim snovanjem življenja. Vsiljevala se mi je sovražna misel, da poskuša Vida tako zavojevati zmago nad življenjem. Ko pa sem začutil ob rami njeno izmučeno telo in mehko roko na vratu, sem jo lahko objel, da ji je počivala glava na mojih prsih. Molčala sva dolgo, šele rosa, ki naju je pričela mraziti, nama je oznanila, da je pozna noč. „Bože moj! Kaj bo z mano?“ Vida se je zavedla in se še tesneje privila. „Domov ne morem, ne maram. Kaj vedo oni, kako je meni?“ Drhtela je od mraza. Ko sem jo ogrnil, sva se dvignila in je šelestelo dračje pod nogami v tihem gozdu. „Čakaj, že poiščeva kje prenočišče“, sem ji svetoval ter jo vodil varno med koreninami. Pri Čadu sva zlezla na kozolec in se zarila v slamo. Zgodnje zarje so naju prebudile. Pri potoku na Večni poti sva si izpirala roke in lice, pozabila sva na dom ter

se zopet smejala v sveže jutro. Vida ni hotela domov, domenila sva se, da bova brodila ves dan po travnikih in gozdovih. —

Kdaj sem zaspal, ne vem. Sladki občutki so me prešinjali, ko sem se zdramil iz težkega sna. Pot mi je oblival telo, trdovratno sem zapiral oči, da bi še enkrat videl čudežno podobo, ki sem jo pravkar doživel v snu.

Stal sem na široki ilovnati planjavi. Temnomodro nebo je žarelo v čudni rdečkasti luči. Srce se mi je krčilo od neizmernega strahu pred neznansko svetlobo, vse naokoli ni bilo niti živega črva. Nenadno pa se je nebo povescilo, obzorje se je stisnilo, stal sem ob vozu, na katerem so sedele razkošne ženske. Prsa so se jim napenjale pod karminastimi bluzami, nekatere so si snemale zelene tančice in mi smeje ponujale polne grudi. Ko sem se jim približal, je stopila izmed njih gola deklica. Na belem, astralnem telesu so se dvigale nežne, rožnate grudi, plavi svileni lasje so se ji vili po vratu in po prosojnih lahteh. Oči pa so ji plamtele kot Teji. Bila mi je blizu in tako daleč kakor tisti obraz, ko sem zagledal Marijo. Kdo je bila bela deklica? Teja? Privid Erosa, ki oploja slehernika in se v nobeni strasti ne uteši?

Kdo ve, ali sem še spal ali sem napol bedé, napol v omotici gledal nove prizore. Zelene trate so se sprostitale. Med njimi se je modrila bistra voda. Samoten bor je stal na planjavi, na katero so pršeli drobcu solnca. Žensko telo, od svetlobe ožarjeno, je bleščalo pred mano. Čutil sem, kako hrepeni po bolestitih spočetja. Objel sem jo prek ramen in zakopal lice v dehteče lase. Hrepenela sva drug k drugemu kakor v mislih in v življenju. Ali je bila Vida? Sem se dotaknil nje ali lastnega telesa? Drhtel sem v strasteh in živel z njo, ne da bi čutila mojo strast.

To noč sta me obiskali obe, Vida in Teja, žena in sen.

„Al beg ni Bog?“

Ko je Lenassi po zajtrku zaprl vrata, nisem imel več ob-
stanka pri knjigi, ki je ostala odprta in sem se skoraj sovražno
oziral nad mrtve črke. Hodniki so se praznili, strašna nedeljska
tišina je pričela nalegati. Vznemirjen sem se pričel izprehajati
po celici, kakor da nisem sam in se bo vsak hip prikazalo njeno
obličje. Bilo mi je, kakor da se je nekdo, ki je bil ponoči pri
meni, sedaj pritažil. Prevara je bila tako živa, da sem včasih
začutil dražljivi vonj las, bližino človeškega telesa, kot je sedela
včasih Vida na rožniški poti poleg mene. Razdražena fantazija
je poskušala sredi samotnih sten, pod visokim stropom pri-
čarati življenje. Postavil sem posteljo in jo pregrnil. Na robu
sedé sem se zamaknjeno oziral na vzglavje, da bi zagledal, kako
bo pričela odpirati oči. Dvignila bo roko izpod odeje, jo po-
ložila v mojo in zopet smehljaje zaprla oči. Ko sem se zavedel,
da me bolestna fantazija zavaja v brezupno pričakovanje, sem
obstal pod oknom, potr t do solz. V celici se je mračilo. Že na
vse zgodaj so se zgrinjali na nebu težki oblaki. Močan jug jih
je valil skoraj nad strehami. Izginil je poslednji košček azurne
jasnine nad dimnikom. Pošastna temina se je zgrnila, na od-
prtih straneh knjige sem še komaj razločil črke. Siv oblak se
je zgoščal pod zadelanim nebom. Bil sem odrezan od sveta in
se dušil v mračni samoti. Splezal sem na okno ter se oziral
na dvorišče, kjer je pred bližajočo se nevihto zamrl poslednji
znak življenja. Po puščobnem sivem ometu so se raztezale
široke lise, ki so dajale stenam videz plesnenja. Dež je pričel
močiti zidove, polagoma je docela zastrl okno, polmrak se je
razlezel med štirimi stenami.

Na hodniku so se oglasili štorkljajoči koraki. Kaznenci so z
galerij odhajali v kapelo. Prisluškoval sem pri vratih, dokler

niso koraki utihnili. Zavidal sem jim srečo, da se lahko vsaj enkrat v tednu snidejo. Sedaj stopajo v kapelo, snemajo sive čepice in posedajo po klopeh. Na oltarju gore sveče, med njimi so razvrščeni lončki s svežimi cveticami. Večna luč se zrcali na pozlačenih vratcih tabernaklja. Duhovnega še ni. Ministrant prižiga zadnje sveče. Skrivnostno pričakovanje je zajelo ljudi, da zatopljeno povešajo glave, kakor bi v enoličnem življenju pričakovali razodetja. Ko pozvoni, bodo nekateri sklenili roke in šepetali molitve. V Boga zaupajo in se mu priporočajo. Drugi bodo obudili kesanje in se izpovedovali v najtišjem priznanju svoje krivde. Nekateri molijo iz navade, o grehu ne razmišljajo. Najbrže jih je malo med njimi, ki sede s prezirom v klopi in ne priznavajo ne božje ne posvetne oblasti nad seboj. Nemara se celó ti uporniki nevidno zganejo pred oznanjenjem razodetja o večni resnici, lepoti in ljubezni. Le še na smrtni postelji se izprašujejo ljudje tako željno kakor v ječi o nadnaravnih resnicah.

Premišljal sem, kaj bi storil, če bi me pustili v kapelo. Vedel sem, da bi šel. Vsaj za hip bi se izvil prisilni samoti, čutil bi ljudi krog sebe in bi me mehkobni spomini ovili kakor kadilo. V takih dneh, ko se mi je zdelo, da se v tesnobni celici zadušim in sem bil še ves omoten od erotičnih sanjskih prividov, sem drugi dan v bojih in premišljanju hlepel po razodetju večnostne harmonije.

Včasih mi je zelena bilka, ki sem jo ugledal skozi okno na policijskem dvorišču, kako raste osamela med drobnim peskom, vsak čas v nevarnosti, da jo pohodi človeška noga ali umori pekoča vročina, razplamtela, da sem ves dan in še v noč premišljal o stvarstvu in tistem drobcu sredi stvarstva, ki živi in diha med golimi stenami, skorajda manj svoboden kot bilka na dvorišču.

Ko sem se zavedel življenja, je mati že bolehalo in je bila iskreno pobožna. K molitvi nas ni priganjala, toda opazil sem, da je bila njena najbolj vdana in vroča med našimi, ki smo molili iz navade. Včasih sem jo zmotil, na hodniku, kjer je sedela s sklenjenimi rokami in so se ji oči v zamaknjenosti izgubljale na Gradu, na nebu. Oče je hodil v cerkev, se postil in se vselej križal z blagoslovljeno vodo, kadar je odhajal kupovat vole. Vsak večer je morala moliti družina rožni venec, med katerim je s palico pazil, da ni kdo zadremal. Tudi v cerkvi sem ga opazoval. Bili so časi, ko so ga trle skrbi in težave, tedaj je sklanjal plešasto glavo in goreče molil. Kadar je bil dobre volje, je marsikdaj predolgo iskal z očmi med ženskami na levi strani. Spoštoval je zapovedane praznike, le redkokdaj se je zgodilo, da je v takih dneh, razen zjutraj, še prijel za delo. Če smo mu v nedeljo ali na praznik storili kaj narobe, nas je krepkeje pretepal kakor ob delavnikih.

Bil je cerkveni ključar in ljubil je domačo cerkev, posebno dokler je živel župnik Rožman. Nikoli ni pozabil, da je škof Bonaventura ob ustoličenju obiskal njegovo hišo in me takrat vzel v naročje. Otroci smo vedeli, da je občinski svetnik in liberalec. Pobožna teta, tretjerednica, se je skrivaj prepirala z materjo, da ima za moža nasprotnika svete Cerkve in prijatelja župana Tavčarja, ki je po njenem zatrjevanju Boga zatajil in se na velikonočno nedeljo potresni procesiji skozi okno režal. Mati je na take očitke vselej molčala. Očetove besede in njegovo življenje je razodevalo, da čuti nad seboj vsemogočnega Boga in živi v vednem strahu pred Njim. Priporočal se mu je za vse, za dobro kupčijo, za rast krompirja, za težke vole, zatekal se je k njemu za varstvo zoper bolezni in hudo uro. Plašljivo je veroval, da posegajo duhovi v človeško življenje. Pripovedoval nam je o „spominih“, o mrtvih, ki se vračajo, in o

nočnih prikaznih. Vso okolico, kjer smo stanovali, posebno rojstno hišo, je tako obljubil s tajnimi bitji, da se je izmed otrok redkokdaj kdo drznil sam v temo. Če ga je zajela noč za vodo, se je plazil s strahom v grlu domov.

V cerkev nisem rad pohajal. Tam se mi je zdelo dolgočasno. Pri dolgoveznih pridigah sem se vselej igral in komaj čakal, da so minile. Veliki teden, ko smo hodili Jezusa v grob polagati in popoldne božje grobe moliti, ni našla fantazija utehe. Vse se mi je zdelo preveč narejeno in premalo skrivnostno. Tudi svetopisemskih zgodb nisem v mladosti rad poslušal. Le v stolnici, kadar je bila velika maša in so se dvigali dišeči oblaki kadila skozi solnčne pramene ter je pela na koru pevka z angelskim glasom, me je prevzela bajna lepota. Ko se je izpred oltarja oglasil „Te Deum“ in so zazvonili vsi zvonovi, na koru pa zagrmel orgle, tedaj sem se stisnil v kot in drhtel od ganotja. Še lepše je bilo kakor včasih ob nedeljah sredi Ljubljanskega polja, ko je zvonilo pri Sv. Petru in je nad solničnim poljem vihral veter, da so se podili oblaki po jasnem nebu in je prepevala vsa zemlja.

Na samem, v tišini, pa sem večkrat molil po dolge ure; nisem prosil in se ne priporočal. Zaupal sem, da se mi med molitvijo prikažejo tajna bitja, ki sem jih od mladosti slutil okrog sebe in na Onem svetu. Takrat sem veroval v čudežno razodetje, ko se človeku nenadno odkrijejo vse tajnosti nevidnih svetov. Po teh je hlepela mlada duša.

Pri vsaki izpovedi sem bil nesrečen. Vselej se mi je zdelo, da sem lagal, čeprav sem hotel vse po resnici povedati. Težilo me je obenem, da se nisem vseh grehov izpovedal. Večkrat sem se zaupal materi in jo goreče prosil, da me je peljala nazaj. Tudi po drugi izpovedi nisem našel miru. Tisti večer pred prvim obhajilom sem videl, kako je bila mati vsa srečna. Spravila me

je v posteljo, me skrbno zadela in pokrižala. Po mizi in stoleh je razgrnila novo obleko, ki mi jo je pripravila za drugi dan. Zaprl sem oči in poskušal, da bi zaspal brez greha. Še enkrat je stopila mati v izbo k postelji. Tedaj me je obšla čudna želja, da bi ji napravil posebno veselje. Čutil sem, kako dviguje v rokah luč in mi sveti v lice. Jaz pa sem se nasmehnil, kakor da sem zaspal v neizmerni sreči. Nato me je zakrila zopet tema, razločil sem mater, ki je v kuhinji pripovedovala, da se smejem tako blaženo, kakor bi se mi angelci prikazovali. V resnici pa nisem občutil nobene posebne blaženosti ne prerojenja. Speklo me je, da lažem. Drugo jutro sem poskušal zabrisati greh in sem pristopil h Gospodovi mizi z odkritosrčno ljubeznijo. Poleg sebe sem gledal součence, ki so klečali prav tako, kakor jaz in odpirali usta. Približal se je katehet s hostijo. Sprejel sem jo in čakal, da me prešine čudežen žarek. Razočaran sem še nekaj trenutkov klečal, nič se ni zgodilo. Ko sem použil hostijo in vstal od mize, nisem več veroval v prerojenje. Mati je domov grede, v dvomih in z žalostjo, pripovedovala teti, da sem se edini izmed vseh nasmehnil, ko smo se vračali v klopi. Prvo obhajilo mi je ostalo mučen spomin, ker nisem doživel nič tistega, kar so mi pri pripravljanju slikali.

Razočaranje, ki sem ga doživel po prvi izpovedi in po prvem obhajilu, je pozneje še naraščalo. Kadar sem se vrnil iz cerkve domov, vselej se mi je zdelo, da se nisem opral greha. Izpovednikova briga za mojo dušo se mi je zdela površna, nobenega olajšanja mi ni podelil. Po vsaki izpovedi so se ponavljali isti grehi, ker se jih vkljub vsem trdim sklepom in kesanju nisem mogel oprostiti. Pričel sem dvomiti. Nič več nisem zaupal duhovnemu, da bi imel moč nad mojo dušo. Če sem si sam priznal greh, se mi je zdelo, da sem si bolj olajšal vest, kakor če bi se

zaupal njemu. Tako sem se že zgodaj v gimnaziji pričel izvijati od izpovedi in cerkvenih obredov.

Vstavljal sem se sredi celice, še vedno tako mračne, kakor da se noči. In vendar so se kaznenci šele vrnili od maše. V teh mračnih urah, ko bi se moral povzpeti na okno, če bi hotel čitati, sem se zatopil v takratne mladostne boje.

Po norčavih deških letih so prišle prve preizkušnje. V cerkev se nisem zatekal, ker sem izgubil zaupanje, da bi mi molitev in izpolnjevanje verskih dolžnosti mogla odkriti najglobljo versko resnico, po kateri je hlepela narava in je bilo od nje zavisno moje življenje. Zaslutil sem razkol med človeško naravo in cerkvenimi nauki. Od dne do dne je naraščalo hrepenenje, da bi mogel živeti v popolni harmoniji z nebom in zemljo. Boril sem se s temnimi nagoni in željno iskal vzornikov, velikih etičnih propovednikov. Iskal sem leka v svetem pismu in poskušal živeti kot resničen kristjan, pa sem se vsak dan po večkrat razprl z naravo. Izpraševal sem se, zakaj in kdo mi ne dá živeti tako, kakor žive moji vrstniki, katerim je vse jasno, da rešujejo z lahkoto najbolj zamotana vprašanja. Povešal sem trudno glavo od obupa nad samim seboj ter se po dolge mesece ogibal ljudi. Samemu sebi sem se zdel zavržen, ničvreden sad, ki se je zakrležil, preden dozori. Zaman sem ugrabal, odkod tajne zapovedi, ki me vzpodbujajo, da bi živel popolno svetniško življenje. Nisem jih mogel doumeti, toda bil sem njihov suženj.

Ko sem nekega jesenskega večera taval samcat pod tivolskimi kostanji, zapreden v meglo, se mi je uprlo, da bi se še vnaprej opotekal pod bremenom lastnega zaničevanja, ki me je gonilo iz človeške družbe. Obstal sem pod vlažnimi drevesi; na licih sem čutil roso in molče prisluškoval šelestenju mokrega listja. Iz gozda se je širil vonj po gnilobi in gobah, ki mi je bil

že v mladosti najbolj dražljiv. Tedaj so me prešinili prvi dvomi o božji harmoniji. Mlada duša se je izpraševala v temo, zakaj naj bi bila resnica le ena in tudi lepota le ena? Kje živi tisti Bog, ki je najvišja popolnost in dobrot, da sem pred njegovo mogočnostjo drhtel kakor šiba. Zakaj je ustvaril greh, da se človek pod njim šibi in omaguje? Kam rasto breze ob meni? Kdo je kriv, da sem se rodil in da ne morem drugače živeti, kakor živim? Kdo je vzbudil dvome, ki so se že v mladosti upirali danim zapovedim? Ali ni prva in poslednja postava zapisana le v mojem srcu ter trpim zategadelj, ker se ponižujem in ne verujem vanjo. Dolgo sem se boril v jesenski noči, sam sredi teme s priučenimi pojmi o vesoljni harmoniji. Ko sem se vrnil domov in se skrivaj splazil v izbo, sem odprl omaro in zbrisal Kettejev verz „Popolnitev bodi moj vzor“, ki sem si ga zapisal na vidnem mestu, da bi me vsak dan opominjal.

Pokril sem se z odejo in dolgo strmel v strop. Zavedal sem se, da mi je vse še manj jasno kot prej, toda vznemirjalo me je veselo uporno zmagoslavje, da sem nekaj porušil. Vrednote dobrega in zlega so se pričele izpreminjati. Bog, ki ga nisem doživel in čigar ime sem za drugimi ponavljal, me je zapuščal. Prešinjalo me je skrivnostni čar, ki ga daje človeku vera v lastno spoznanje. Kadar me je odslej napadla slast, sem se ji vdajal z naslado, še po večkrat, da bi preizkusil svojo moč.

Lenassi je prekinil moje samostansko premišljanje. Prinesli so kosilo. Mudilo se mu je, bil je že ves zaripel v lice. Ko je jemal skodelico, se je zmotil in mi je hotel dve postaviti na mizo. Spoznal je svojo zmoto in mi pomežiknil. Vedel sem, da se že krepča, ker ima popoldne prosto in bo prihodnje jutro prav tako siten, kakor je zdaj prijazen. Ta dan me ni vznemirjalo, da je še daleč noč, do katere bo treba preživeti dan v brezupni tišini. Imel sem snov in z njo življenje.

Po kosilu sem zlezal na okno, pa se kmalu zopet spustil na tla, ker je zunaj za zastorom dežja odmrlo vse življenje. Knjiga se mi je uprla, odšel sem na izprehod po „Večni poti“, kakor sem krstil pot od okna po levi strani do posode, mimo vrat do centralne peči, od tam v dijagonali zopet do okna.

Na izprehodu sem se domislil, kako smo se včasih gnetli v Mestnem domu pri različnih predavanjih o veri, etiki, narodnosti in o spolnih blodnjah mladeniča. Po večini smo bili člani v narodni radikalni organizaciji. Natanko sem se spominjal govornikov in vtisov, ki sem jih odnašal. Kakor so me predavanja prepričevala, da je moje obzorje še ozko, tako sem vendar počasi izgubljal upanje, da se po golih racijonalističnih stezah povzpnem do odrešilnega spoznanja. Dolgo v noč sem prepisoval govore, s posebno vnemo in vestnostjo onega o Bogu, v katerem je osmošolec F. U. rušil katoliške dokaze o njegovi bitnosti. Pol leta sem zahajal v novo družbo, nato pa prenehal, ker nisem našel nobenega zadovoljstva. Svobodomiselnih teze in realistična kritika so urejevale posamezne življenske pojave, niso mi pa razodevale velikih ciljev in poti, odprtih v bodočnost. Narava, ki je hlepela po doživetju harmonije, ni bila utešena. Veda in znanost sta mi odkrivali steze razuma, kako poskuša razlagati vidne zakone človeškega in občestvenega življenja, tistega nevidnega ognja, ki vzplamti, kadar se življenje ustvarja, nisem ne doumel ne doživel.

Pozneje sem nekoč obstal pred kletko v cirkuški menažeriji, v kateri so imeli zaprtega lepega mladega šakala. Nekajkrat sem se povrnil h kletki. Žival se ni ozrla nikamor, niti za trenutek ni dvignila oči, vselej je povešala glavo k tlom in begala iz kota v kot v dijagonali. Nikoli se ni zmotila, da bi se drugače prestopila in je redno na drugi dijagonali nekaj hipov postala. Nehote sem se spomnil takrat svoje „Večne poti“ v

celici, ki sem jo nešteto krat prehodil, in bi se zdel samemu sebi brezumen, če bi se gledal od zunaj. Bog vedi, katere poti in katerih dogodkov v svobodi se je spominjal mladi šakal, da so se mu oči tako živo svetile? Od samega strupenega srda se v kletki ne dá živeti.

V dneh razvoja sem obolel na živcih. Zdravnik mi je pre-rokoval, da zblaznim, in v tej zavesti sem se še bolj ogibal ljudi. Obhajale so me čudne misli, katerih se nisem mogel iznebiti, čeprav sem čutil, kako zaradi njih kolebam na ozki brvi med zavestjo in temno globino. Nekaj časa sem se upiral z voljo, o veliki noči pa sem izgubil poslednjo oblast nad seboj. Že od mladega sem se podzavestno bal velikonočnega zraka. Nekaj strašnega, skrivnostnega so mi prinašali topli vetrovi od juga, kakor da se mora nekaj posebnega zgoditi. Tisto leto me je napadla čudna misel, ki me ni nikoli več docela izpustila.

Zvečer sem sedel na dvorišču. Nad mano se je razpenjalo temno nebo. Strmel sem v zvezde in se tako zamaknil v daljne svetove, da nisem več čutil svoje okolice.

Nenadno se je prebudilo nesmiselno vprašanje: „Odkod ta zvezda in kam?“ „Ali se je prižgala v tem hipu, ali je večna?“ „Ali je še, ko jo gleda moje oko, ali je ugasnila pred sto in sto leti?“ Mrzlično so snovale misli. „In kaj bi bilo, če bi je ne bilo?“ „Čemu so vsi ti svetovi, do katerih ne moremo in ne bomo prišli?“ „Kaj bi bilo, če bi ne bilo svetov nikoli, ne pred sto tisoči leti, ne zdaj, ne nikoli več?“ „Potem bi bil Nič.“ Ko sem izrekel besedo nič, sem začutil v glavi bolečino, živo, telesno bolečino. Plaho sem umaknil oči od zvezd, zagrebel glavo v dlani in se tresel od razburjenja. Nisem se mogel iznebiti strašne misli, kako bi bilo, če bi bil Nič namesto teh svetov, planetov, zemlje in ljudi. Nikoli bi se ne bil rodil, nikoli mislil, ne iskal smisla za svoje življenje in življenje teh

ljudi. In če bi bil Nič, bi se raztezal iz večnosti v večnost. Nato so se misli oklenile besede: Večnost. Odkod pojem večnega Biti in večnega Niča? Medtem sem se še enkrat ozrl v zvezde. Upal sem, da prenesem pogled vanje, toda bolečina v glavi je bila tako jedka, vprašanja, ki so me mučila, tako strašna, da sem pobegnil z dvorišča in se z vso silo upiral tem mislim. Kakor hitro pa sem legel in zaprl oči, se mi je prikazala pred očmi zopet bela zvezda in vprašanja so se ponavljala. „In kaj bi bilo, če bi je ne bilo?“ Prigovarjal sem si, da je nesmiselno o tem razmišljati, da je treba pač živeti, ker zvezde so, zemlja je, ljudje žive in mislijo. Toda moj trud je bil zaman. Ko sem drugi večer stopil na dvorišče, so me zapekle zvezde, pojavila se je zopet fizična bolečina. Naposled sem si celó želel, da bi ne mogel več misliti in bi se duh premaknil v temo. Kljub tihim željam sem trepetal kakor šiba pred to temo.

Bolezen me je sprva tako uplašila, da sem se pričel bati sleherne misli. Počasi sem premagal bojazen, ko sem se seznanil s sošolcem Gl.-im, s katerim sva ostala prijatelja do mature. Prav za prav ne prijatelja. Gl. je živel presamotarsko in ni sklepal z nikomer ožjih zvez. Ker mu je bila mati Poljakinja, oče pa Dalmatinec, je dolgo časa bolehal na svojem rojstvu in ni vedel, kam bi se prištel. Naposled se je odločil, da je Poljak. Strastno je ljubil mater, ponosno in umno ženo, s katero sta živela trdo življenje. Ukvarjal se je z glasbo, prebiral najmodernejše pisatelje in filozofe. Že njegova zunanja pojava je razodevala samotarja. Ni bil visoke rasti, pač pa krepak in plečat. Imel je izredno lepo glavo. Pod visokim čelom so žarele nenavadno velike, temne oči. Včasih je lesketal v njih plamen divjega upora; potem so se mu napele nozdrvi in je gledal svojo okolico s strupenim posmehom. V razgovoru se je večkrat zagledal predse, težka daljna melanholija je zastrla lepo lice.

Kadar pa se je zasmel, so zablesteli pod košatimi brki zdravi, svetli zobje. Bil je mož nasproti mladeniču, ki sem šele do-raščal. Leto in pol sva se skoraj vsak dan razgovarjala in še v celici se mi je zdelo, da čujem njegov glas.

Domov grede iz šole je nekoč dolgo časa molčal. Jeza in melanholija sta se mu menjavali v očeh. Naposled je izpre-govoril: „Ali si poslušal te laži? Kristus je odrešil sebe in svet, ne pa ljudi. Doslej še ni živelo več ko deset kristjanov na svetu. Kako nam lažejo. Prepričan sem, da me takoj ubijejo, če bi se poskušal odrešiti.“

Hodila sva po slabo razsvetljeni predmestni ulici. Stisnil mi je roko, da sem čutil njegovo vročo dlan. „Ali veš, da sem se organiziral med socialisti. Bakunina čitam. Najbližji človek mi je danes delavec. Socialistična družba bo le most do an-arhije. Daleč je še do nje in veliko bodo še trpeli ljudje. Vsi največji slovanski duhovi so bili anarhisti. Tudi Kristus je bil anarhist. Odkar so ga napravili za Boga, so mu vzeli vso člo-veško veličino. In ta je večja od božje. Verjameš?“ Posmejal se je, njegov smeh ni bil sarkastičen kakor po navadi, ampak otožen.

V pomladni noči sva se izprehajala ob tivolskem ribniku. Pod zvezdnim nebom je bilo temno, od juga so dihali topli vetrovi in pripenjali drobne liste na breze. Gl. je gledal v temo, govoril pritajeno, s strastjo: „Danes sem občutil Beethov-novega Boga. Kako bi ti povedal, da bi razumel. Nekoč je dejal Wagner, da živi ustvarjajoči vedno na tenkem robu med življenjem in smrtjo. Beethoven je bil večkrat smrti blizu. Po-poldne sem sedel pri klavirju. Veš, kako je sijalo solnce? Igral sem najljubšo sonato. Beethoven se valja po tleh, ječi od obupa, v njegovem peklu ni ne ljubezni ne odpuščanja. Tedaj zasliši odnekod veličastne akorde. Tako krčevito so mu privreli, da

me je vselej zbolela roka. Kako jih je bil vesel. Razbija in grmi, kakor da se trese zemlja pod njim. Ne neha, človeka bole roke, on pa divja in rjove od zmagoslavja. Poslušaj, ti akordi niso misel, to je živi odmev večne sile.“ Obmolknil je in čez čas pristavil: „To je Bog.“

Molčala sva. Čutil sem njegovo uporno voljo, bolesterne utripe viharne notranjosti, toda docela ga nisem mogel do-
umeti. Hodil je razoglav in vdihaval topli zrak z napetimi nosnicami. Zopet je vstal in mi krčevito stisnil roko. Opazoval sem ga, kako so mu žarele oči, ko je strmel na stekleno gladino ribnika in zvezde v njem: „Poglej,“ je šepetal, „kakor človeška duša, ko je doživela spoznanje. Morda je to podoba smrti?“

Pozno v noč sva se vračala po tihih ulicah. Zavila sva pred hišo, kjer je stanoval. Preko lesene ograje je visela vejica divje trte. S sarkastičnim usmevom se je ozrl vame: „Ali veruješ, da živi v tehle listih tisti Bog, ki je ustvaril nebo in zemljo?“ Takrat nisem razumel vprašanja. „Lagati ne znaš“, je dejal in izginil med vrati. Zaman sem se izpraševal, kaj naj bi pomenil njegov porogljivi smehljaj.

V celici se je docela stemnilo, komaj sem razločil cevi pri vratih. Zunaj je prenehal dež, črni oblaki so se trgali in vlačili nad streho. Utrujen sem sédel na stol in v gostem mraku pre-mišljal o tistih dneh. Gl. je kmalu po najinem izprehodu odšel v Novo mesto. Pisal ni. Zvedel sem, da ne občuje s študenti, temveč da zahaja v predmestne krčme med delavce. V po-
čitnicah me je iskal, pa sem že odšel v planine. Pozneje sem ga srečal na Dunaju. Krokala sva v nočni kavarni, kjer me je nenadno razdražil njegov smehljaj in sem ga strupeno, brez vzroka razžalil. Obmolknil je in me gledal s čudno žalostjo. Razšla sva se molče in se nisva več srečala. Kakor sem ga vse

popoldne v tihi celici poslušal in ga skoraj čutil poleg sebe, tako me je sedaj v gostem somraku zapekel bolesten pogled, ki sem ga tolikokrat opazoval pri njem, kadar mu je kdo delal krivico. Grenko sem občutil, da sem mu jo storil iz zlobe kakor že marsikomu. Takih trenutkov človek ne pozabi, vest mu jih očita vse življenje. Žerjavica ne ugasne v prsih.

Bila so lepa svetla leta. Političnemu življenju smo se odtujevali, kultura in umetnost sta nam bila najvišji izraz življenja in edino merilo narodove bodočnosti. Omrežil nas je Cankarjev individualizem, podoživljali smo Župančičeve simbole, iskali v naravi Jakopičevih barvnih razodetij in drhteli ob Lajovičevi „Pod tvojim oknom“. Naša dekleta so nosila v cerkev namesto mašnih knjig Župančičev „Čez plan“. Svet se je razdelil v dva tabora. Na eni strani filister, na drugi umetnik in anarhist. Zapuščali smo organizacije, preverjeni, da utesnujejo razvoj individualne osebnosti, ki edina ustvarja notranje duhovno življenje. Nekateri smo se odkrito rogali narodni požrtvovalnosti in trdili, da nacionalistične sovražnosti kvarno motijo razvoj kulture, v kateri bo narod večno živel.

Čuvstveni subjektivizem, ki je zrasel na gredah moderne, je iskal v umetnosti utelešenja najglobljih idej in preziral napore racionalistične filozofije. Skoro v ekstazah smo prebirali Dostojevskega in z njim verovali v mistično poslanstvo trpeče ruske duše. Noči in dneve smo sloneli nad romani Tolstega, ki je z veličino svoje osebnosti preraščal ves zapad. Kozmična doživetja njegovih oseb, Andreja Balkonskega, Levina, so bila v sodobni umetnosti nedosegljivi vrhunec. Upiralo pa se nam je njegovo hladno razumsko krščanstvo, ker smo se odvrčali od supernaturalističnega svetovnega nazora. Osvajal nas je Nietzsche s svojo ostro kritiko krščanske etike. Vendar je ostajal njegov nadčlovek nedoumljen in napačno pojmovan.

Prežet in natrpan z literarnimi simboli sem prišel po maturi v Bohinj. Na Bistrici so mi pokazali pot v Srednjo vas, kamor sem krenil ponoči skozi Jereko. Noč je bila temna, ves prevzet sem obstal v soteski pod skalami. Zdelo se mi je, da sem se odmaknil od sveta. Čutil sem, kako sem neznanen pod visokimi pečinami, nad katerimi so migljale zvezde. V strugi je besno šumela voda, curljala na levi po skalah, temne smreke so z vrhovi molele med zvezde. Strahotna veličastna divjina me je omamila, da sem tiho nadaljeval pot, kakor bi se bal sprožiti tajne prežeče sile. Za Jereko me je v gluhi temi došel postaren mož, ki si je svetil s leščerbo. Pridružil se mi je in povedal, da je oglaril v visokih gozdovih, odkoder se vrača domov, v Srednjo vas. Vse mi je bilo tako tuje in nepoznano. Globoka tišina med temnimi gorami me je pritiskala k tlom; imel sem vtis, da hodita po trdi cesti, med tihimi njivami dva majhna človeka, ki ju od vsepovsod obkrožajo votle skrivnosti. Ko sva zavila med prve lesene hiše, kjer ni bilo videti žive duše in je skozi nizka okenca svetila medla svetloba na cesto, se mi je še povečal vtis, da se tod vse človeško žitje, v osrčju velike narave, boječe stiska k zemlji.

Drugi dan sem odšel s staro Meto, ki je že desetletja planšarila, na Konjščico. Prišel sem prvič na planino, kjer sem zagledal vasico stanov na zelenem pašniku. Vsepovsod so se grmadila zelena pobočja do sivih peči, ki so na svojih rogljičastih in topih glavah nosile oblake. V prvem hipu sem občutil, kako sem v tej neizmerni svobodi popolnoma gol, da sta me zapustili vsa učenost in literatura, ki sem ju prinesel iz doline. V teh višinah je bilo videti, da se življenje in smrt prikazujeta ljudem v vse bolj naravni podobi kakor spodaj v dolini, kjer žive v strahu in se zatekajo k verskim in literarnim

simbolom. V zasilnih domovih prebivajo na ledjih ogromnega, kamenitega zemeljskega telesa in ne poizkušajo več krotiti prasile.

Kmalu sem se udomačil med pastirji; marsikatero noč sem napeto prisluškoval bobnečim viharjem, ko se je živina pod stanom boječč stiskala. Podnevi sem se spenjal na vrhove in se v popolni samoti privajal razgledom daljnih obzorij. Tam zgoraj sem doživel svojega Boga.

Nekega dne me je dež zajel na Glavi. Poiskal sem zavetje pod kamenitim pomolom, nad katerim je rasel vitek mecesen. Kmalu je bilo po dežju in solnce se je pričelo razlirati skozi pršečo roso. Pod mano so se raztezali zeleni roti, predrti s škrbinastimi skalami. Samotni mecesni so metali dolge sence navréber. Velika kanja je krožila z nastavljenimi kreljuti nad Uskovnico. Z vseh pobočij so segali smrekovi gozdovi v dolino, kjer je bila ob beli cesti razstavljena vasica. V jezeru so se razložile smaragdne plasti od temnih. Čutil sem, kako puhtita zemlja in smolnati les. V širni svetlobi, ki je oblivala zemljo, so se svetili skalnati vrhovi.

Tedaj se je zgodilo, česar nisem pozneje nikoli več doživel. Še sem vedel, da ležim na zemlji, toda bilo mi je, kakor da se razkrajam. Gledal sem mecesne, videl vas tam spodaj, vrhove naokoli, razložil skale pod sabo in vendar ni bilo več mene. Tudi časa ni bilo, ne davnine ne prihodnjih dni, kakor da so se veki prelili v bleščečo svetlobo. Tisti hip sem občutil, da sta se odprla nebo in zemlja. Strašna sila je strujala skozi vse stvore, gnala sokove v mecesnov vrh, šla skozi mene, grmadila skale, zidala vas in cerkev, plamtela skozi svetove, presnavljala in sproščala snov, utripala v srcih, spočenjala misel za dan in za vek. Zase in za vsako gledano stvar sem občutil, kako je ni bilo, kako je in je ne bo.

Minila je sekunda, morda dve, nato se je očem vse zaprlo. V prvem trenutku se nisem niti zavedel, da se je nekaj zgodilo. Potem sem se spustil v dir in bežal po hribu navzdol. Ko sem obstal spodaj na kameniti stezi, me je navdajala čudna sreča, katere ne bi mogel z nobeno besedo izraziti. Prišla mi je nasproti mlada pastarica in me izpraševala, kje sem lazil. Smejal sem se ji tako neumno, da je zlovoljna odšla. Tudi pozneje, na planini, nisem veliko premišljal, kaj se je zgodilo tam gori, čeprav sem ves čas s tiho radostjo slutil, da nosim neko tajno s seboj. Šele kasneje, doma, sem si priznal, da sem doživel tam gori Boga. Iskal sem zanj podobe in človeške besede. Večkrat so moje misli, moja čuvstva poskušala nanovo preživeti tisti hip na Glavi. Obujal pa sem le spomine, kako sem izgubil zavest in se v bežni sekundi strnil s celoto.

Nisem zrl Večne harmonije, ni me prešinila Večna ljubezen, nisem okusil Večne dobrote, nisem iz trpljenja zaslutil Večne milosti in radosti od nje, nisem gledal Stvarnika nebes in zemlje — doživel sem Stvarjenje, ki je vsak hip in je večno.

Onostranstvo in tostranstvo sta le prisopodobi.

Doživetje Stvarjenja je bilo po vseh mukah in blodnjah od rane mladosti nemo spoznanje. Kdor pa se je spojil z usodo občestva, da se mu je v prsih vnela iskra za rodove, je izvršil ukaz in njegovo življenje ni bilo poslej več njegova last.

Glas „Sem, ki sem“ je pred gorečim grmom obudil Mojzesa k spoznanju, ki je bilo že Stvarjenje.

V celici je nastala popolna tema, ki je med tem, ko sem premišljal, niti zapazil nisem. Meni je tako sijalo solnce kakor takrat v poletju. Tedaj se je prižgala luč. Paznik je že poudarjal, da si je treba urediti za noč. Ko sem postavljaj posteljo, sem si dopovedoval, da me vse popoldne ni bilo doma.

S takimi iluzijami sem si ustvaril življenje, kajti pred mano je bila dolga noč. Noči po strašni nedeljski tišini sem se najbolj bal.

Med stenami je bilo tako soparno, da sem snel okno, ko je paznik izvršil zadnji pregled. Ležal sem na hrbtu, vroče roke so mi počivale na odeji. Oblaki so se posušili, nebo je bilo temno in brezdanje, zvezde so mi skozi vlažno noč diamantno svetile. Pogled v te daljne svetove me ni več vznemirjal. Bili so mi blizu, kakor da sem med njimi. Zdelo se mi je, da poslušam, kako se v gozdu otresa drevje in šeleste veje. Videl sem močerada, ki je lezel čez vlažno stezo in dvigal glavo. Sredi polja se je ustavil človek in se z veselimi očmi oziral v zvezde. Na Večni poti se je priželo dekle k fantu; do pasu v megli prisluskujeta, odkod krik, ki je vznemiril noč. Tudi jaz sem ga čul.

V tej temni noči, ko so mi skozi železje sijale zvezde, se je naselil vame čudovit mir. Vprašanja o izviru dobrega in zlega, ki so me mučila od mladosti, so utihnili. Vedel sem, da človek ne bo nikoli doumel, kaj je dobro, ki je klic Svarjenja, in kaj je zlo, ki je upor.

Bil sem čisto sam s svojo vestjo, skozi sebe napeto struno, ki se vznemiri že zaradi krivične misli in mi je edina postava v življenju. Beg časa me ni več plašil.

Obiski.

V zadnjih avgustovih dneh me je po dolgem času zopet poklical preiskovalni sodnik. V celici sem skoraj pozabil na neposredno obrambo in se tako privadil svobodnemu razmišljanju, da sem moral na vso moč paziti na njegove pasti. Stöcklova vprašanja so mi vzbujala sumnjo, da je odkril nove

vire, iz katerih se je poučil o obsegu in namenih organizacije. Skrajno previdno sem se pričel izmikati. Bil sem vznemirjen in čutil njegovo premoč. Ko pa se mi je pričel smejeti, da se mu zaman izvijam, ter je porogljivo kazal na debeli sveženj papirja, sem odločno sprejel borbo in pričel izzivati. Obžaloval sem, ker mi ne verjame, in trdil, da bi mi takoj zaupal, če bi mu mogel pokazati pismo, ki sem ga pisal Š.-cu, v katerem sem odkrito opisal svoje nazore. Nekaj trenutkov sva se molče opazovala. V sencih mi je bila žila, roke, ki sem jih skrival pod mizo, so mi nervozno drhtele. Stöcklovo obličje se je zresnilo, pričel je listati med papirji ter me večkrat vprašujoče pogledoval. Videlo se mi je, da ga je otroško odkrita izpoved prepričala. Pripomnil je, da pri Š.-cu niso ničesar našli. Tedaj me je minila napetost. Odgovarjal sem mu z lahkoto, ker sem bil uverjen, da me ne more nobena stvar več izdati. Po enournem zasliševanju sva se ločila, podpisal sem zapisnik, ki je obsegal komaj pol strani. In vendar je imel prav tisto uro Stöckl pred sabo zoper mene najmočnejši dokaz, o katerem si mi niti sanjalo ni, da ga je zasegel. Pri obravnavi me je oblila zona, ko sem zvedel, kakšna nevarnost mi je pretila.

Nekaj dni me je motila zavest, da hrani Stöckl nove dokaze. Pripravljal sem se in oboroževal za prihodnje razgovore, ki pa jih ni bilo. In zopet so se vrstili brezoblični dnevi. Takrat sem prebiral Zapiske iz mrtvega doma. Iz celice sem gledal na življenje v ostrogu z manjšo grozo kot prej v svobodi. Morda bi v človeškem peklu sploh ne vzdržal in sem se motil, domnevajoč, da je med štirimi stenami, kjer se pretrgajo vse niti z življenjem, potrebna človeku večja radost, silnejša vera v idejo in življenje. Katoržnik gleda gozdove, poslušša šumenje valov in se lahko porazgovori z zvesto prijateljsko dušo. V celični samoti poslušša nenehno le lastno srce, ki utripa ne-

mirno in sebi sovražno. Notri vse huje boli in je vest vse huje pekoča. Vsak dan sodiš preteklo življenje, nobene podobe ne moreš olupšati.

Čeprav sem življenje v celici težko prenašal, se mi je vendar tako godilo, kakor pravi Dostojevskij nekje v Zapiskih: „Osamljen po duši sem pregledoval vse svoje preteklo življenje, prebiral vse do najmanjše malenkosti, sodil samega sebe neizprosno in strogo ter včasih v nekaterih urah celó blagoslavljal svojo usodo, da me je poslala v to samoto, brez katere bi ne bilo niti te sodbe nad seboj niti tega strogega pogleda na prejšnje življenje.“

Življenje, ki je neizprosno zahtevalo obračun, se je vračalo z obiski. Ti obiski so bili zelo različni. Včasih sem se nenadno sredi stavka domislil človeka, s katerim sva nekoč živela skupaj, pa nisva govorila že mesece in mesece. Nekajkrat me je potem presenetilo njegovo pismo, ki sem ga drugi dan prejel. Včasih sem se zavedel šele takrat, ko sem čital pismo ali pa sem prejel vest o njem, da sem prejšnji dan mislil nanj. Sicer pa ne bi mogel imenovati tega tihega opozorila misel, kajti bilo je bolj podobno, da se je prihajajoče pismo ali pa sporočilo že od daleč dotaknilo neke strune v meni, ki je rahlo zabrnela, toda njen zvok ni oživel v zavesti. Nekje globlje, pod gladino čuvstev in misli, so se spletale vezi z zunanjim življenjem.

Še tesnejši so bili stiki z dragimi osebami, s katerimi so me prej družila življenska doživetja. Hodil sem po celici in razmišljal. Naenkrat sem zaslutil, kako se je pričela tuja misel, tuja boleost vrivati v moje osebno čuvstvovanje. Preden sta mi pisala, me je obiskala bratova misel ali njena boleost. Kdo vedi, koliko odmevov sem v samoti združil z lastnim življenjem.

Drugi obiski so prihajali v sanjah. V prvih časih so me sanje izmučile. Vstajal sem truden in zbeغان od nočnih prividov. Pozneje jih nisem mogel več pogrešati. V nenavadno jasnih obrisih so se ponoči razpletale misli, ki jih podnevi nisem domislil pri knjigi. Dnevno življenje, misli in čuvstva so se presnavljala v sanjsko življenje pod tako živimi podobami, kakršnih fantazija ni mogla ustvariti čez dan. Prihajali so znanci, prijatelji, vračali so se celó umrli. V sanjah se mi je odkrivala lastna usoda in nje nepoznani nagibi. Družil sem se z ljudmi ter gledal vanje, kakor da so prozorni. Zidovi jetnišnice so se razmaknili, vsako noč sem odhajal iz celične samote v zunanje življenje. Kadar nisem sanjal, je bil naslednji dan otožen in pust, kajti v snu se je spočenjalo življenje za prihodnji dan.

Tisto noč, ko sem se vrnil od preiskovalnega, me je obiskal Lovre Klemenčič. Sedela sva v njegovi sobi, govorila, čeprav nisem čul besede. Nato se je slika izpremenila. Pod cestno svetilko, brlečo sredi goste megle, sva molče obstala. Lovretov obraz je oblivala luč, sklanjal se je k meni, kakršna je bila njegova navada, kadar je skrivnostno govoril človeku. Pričakoval je odgovora, toda zaman sem se trudil, da bi iztisnil besedo. V prsih sem čutil bolešno razdvojenost. Nenadno pa je izginila svetilka, ostal sem sam sredi noči in megle. Poskušal sem se izmotati, priti zopet do svetilke, pa je bil vsak napor zaman. Grozna zavest, da sem odrezan od tega sveta, z obupnim razkolom v duši, mi je krčila srce.

V teh stiskah sem se prebudil. Še vedno se mi je zdelo, da je vsa glava zavita v temo. Občutje notranje razdvojenosti, ki me je v sanjah tlačilo kot mora, je bilo verna podoba mojega takratnega življenja.

O božiču sva se razšla s Tejo. Vrnil sem se na Dunaj in iskal opore v delu. Toda tla so se mi izmikala kakor pijancu. Spoznaval sem, da je bila moja ljubezen le samodopadljivi sen, ter si očital, da mi ni dano koga resnično ljubiti. Kakor je samoljubnemu človeku ljubezen po navadi lažnivo ogledalo, tako ne občuti tudi do sebe nikoli resnične ljubezni, ki mora strogo in pravično soditi. Z vsakim dnem mi je vera v lastno moč bolj in bolj pešala. Na pogorišču so ostale lepe besede, s katerimi sem se doslej opajal. Svet se je izpremenil v labirint, po katerem sem taval in se potapljal v samoljubnem prisluškovanju. S ciničnim posmehom sem se rogal vsem, ki so se znojili za ideale. Krepost se mi je zdela hinavščina, občekoristno delo za „narodov blagor“ umazano filistrsko početje, javno in lastno življenje le podla laž. Tako so minevali dnevi v brezdelju, pijančevanju in nasladah brez strasti. Po prečutih nočeh sem posedal ure in ure ob kavarniških oknih. V prsih je zevala grobnica, zaman sem pričakoval življenskega klica.

Neke noči sem se kesno vračal po Ringu. Menda sem v operi poslušal Wagnerja in se potem motovilil skozi noč. Iz megle se je prikazala dolga Lovretova postava. Kesneje sva sedela v njegovi sobi, tako tesni kamri, da je bilo treba prekobaliti stol med mizo in posteljo, če si hotel od peči k oknu. Kuhala sva si čaj in se pogovarjala pozno v noč.

Lovre je bil romantik, toda njegov kmetiški čut za koristnost in prirodni dar ostrega opazovanja sta ga v idejnem snovanju vselej varno vodila. Razgovor se je razpletal o narodu in njegovi usodi. Nasproti moji trditvi, da bo narod v svoji kulturi večno živel, je postavil drugo, da kulturno zrel narod ne more živeti brez politične svobode. Nenehna borba za obstanek vtesnjuje njegovo kulturno izživljanje. Nato se je razvnel. Napovedoval je, da prihajajo časi, ko se narod ne bo mogel več

boriti z orožjem svoje kulture. Nemški imperializem je brezobziren nasprotnik. Z vsakim dnem izpodjeda naše gospodarske temelje, potujčuje človeške duše, mi pa v znoju preštevamo na prste, koliko smo jih rešili. Narod, ki mora trošiti vse svoje moči ter se z največjim naporom bori za svojo življensko upravičenost, ne more nikoli sprostiti svojih najdragocenejših sokov. Toda sen o svobodi ni še ugasnil v našem narodu, sluti ga, odkar se je zavedel, da je narod. Zdaj je vzplamtel. Francoska revolucija je oznanila svobodo, balkanski narodi zaključujejo poglavje svetovne zgodovine. Avstrija je preslišala prebujenje narodov, zato jo morajo narodi razbiti. Narod je suveren in država obstaja po njegovi volji. Gre za poslednjo borbo. Srbi in Bolgari so izračunali, koliko jim bo treba municije, krompirja, hlebcev, opank, topov in ljudi, ki bodo dali svoje življenje. Kaj smo storili mi? Katera naj bo naša pot? Slovenci živimo na prepihu. Le v močni jugoslovanski državni tvorbi, naslonjeni na Rusijo, se lahko upremo nemškemu imperializmu, da se bomo poslej kot narod med narodi borili za človeške pravice.

Bila je že pozna noč, ko sva se ločila pod svetilko na ulici. Lovre me je vabil, da bi prišel med nje in stopil v vrsto: „Slovenski narod si ne bo priboril politične svobode brez žrtev in krvi, ki jo je moralo človeštvo za svoje najdragocenejše zmage vselej prelivati, da je strlo upor narave.“

Pričakoval je odgovora, ki mu ga nisem mogel dati. Hodil sem do jutra okoli, skozi meglo, nevede, po katerih ulicah tavam. Ko se je že danilo nad mračnimi gmotami poslopij in so ugašale blede svetilke, sem obstal v Stadtparku. Po golih deblih so drsele kaplje na umazano snežno skorjo. Bil sem truden, v glavi sem občutil svinčeno težo od prečutih noči. In

vendar sem se trudil, da bi domislil do konca, kar sva se razgovarjala v tej noči.

Čutil sem, kako smo v tistih mračnih dneh bolehalo od razkroja v sebi. Ugašalo je veselje do življenja, razjedala nas je skepsa in tirala človeka v bolesten individualizem. Vsakdo je iskal po svoje opore, da bi v sebi predramil vero v življenje. Slutili smo, da nekaj odmira in se približujejo dnevi, ki bodo pretresli vse človeštvo. Toda narava se je krčevito upirala. Pod nami pa so že strujili tokovi, vnemali so se plameni novih dogajanj. Cankar in Župančič sta doživela napovedi ter zajela v sebi hrepenenje rodu.

V megleni noči, po mračnih dneh razdvojenosti, me je prešinilo, da je moje življenje last naroda, od katerega sem ga prejel. Usoda mi je ukazovala, da se uvrstim med vojščake za idejo svobode, ki je najjačji izraz narodove volje ter prebujenje njegove etične in moralne zavesti. Čeprav sem se tisto jutro še upiral spoznanju, sem bil o veliki noči odločen in sem prišel na zbor.

Zbrali smo se pri slikarju F. V. v gradičku na Dolenjskem. Proti večeru sem potrkal na velika vežna vrata. Nihče se ni odzval. Pomladansko solnce je zahajalo za Sv. Duhom. Sence so se zbirale pod vrkami ob potoku, ki je napajal zeleno dolino med širokimi sploščenimi bregovi. Na Pljuski so se ob beli cesti potegnile meglice. Visoki jagnedi so se razklali v sence in drevesa. Črne razorane njive, med njimi svetla ozimina, so pregrinjale valovito zemljo do obzorja. Onkraj kolovoza, pred gradom, je stala ob starinskem vodnjaku velika lipa, na kateri so se temne veje zlatile v zarjah. Zemlja je dišala, večer je bil topel in nebo visoko. Izpred gradu na hrbtišču zemeljskega vala je oko obseglo pokrajino do kočevskih gozdov.

Nikjer ni bilo videti žive duše. Postopal sem okoli gradu in se začudeno oziral v okna, kjer so med notranjimi in zunanjinjmi visele ubite posušene veverice, polhi, koža lepega črnega mačka. Med raznovrstnimi sadeži je ležala na polici nedavno ustreljena lisica. Ko sem stopil na vrt ter ugledal divje razrastlo grmovje, razpadajočo hišico sredi gostega drevja, je moja osuplost naraščala. Medtem sem zaslišal pred gradom suho pokašljevanje. Pri vodnjaku je stala ženica, od starosti sključena v dve gube. Ko sem ji povedal, koga iščem, je nekaj trenutkov molčala, nato pa pričela s hreščočim glasom kričati: „Saj je norec, saj je norec. Vpije, da se vsa graščina tresе.“ Godrnjala je nekaj o kurah, česar nisem razumel. „Do strehe poskoči.“ Odkrevsala je v hišo in še v veži bevskala. Ugibal sem, kaj naj bi vse to pomenilo, ter se presenečen oziral, kam sem zašel.

Tedaj je stopil iz gozda, zarastlega s hrastičjem in nizkimi borovci, čokat človek, razoglav, z odpeto srajco na prsih. Trdi koraki na kamenitem kolovozu so v večerni tišini odmevali. Bil je še za lučaj od mene in vendar sem razločno čul, kako se pogovarja sam s seboj. Ni me zapazil, dokler ni obstal pred mano. Z napeto radovednostjo sem motril žilavega moža, nekoliko naprej nagnjenega. Svetle rjave oči so me izpod nizkega čela veselo pozdravile, brez nepotrebnih besedi mi je stisnil roko in se prešerno zasmel: „Ste prišli revolucijo delat? Ho, kar z menoj.“ Obstala sva v široki hladni veži, kjer mi je pritekla nasproti lepa mačka. Nenadno je položil prst na usta in se zvito muzal: „Žandarje so mi dali v hišo, pa samo premišljam, kako bi se jih iznebil.“ Pokazal mi je veliko podobo na levi steni, naslikano na zid. Prižgal je svečo. Na sliki sem ugledal njegov grad, sredi zelenega polja pa je stal možki in streljal na psa. Preko neba se je širil napis: „Ne ubijaj!“ Nisem še vedel, kaj bi dejal, ko mi je pričel pojasnjevati: „Najljub-

šega psa so mi ubili, pa sem jim naslikal peto božjo zapoved, da jo vidijo vsak dan, kadar vstopijo v hišo.“ V medlem svitu so mu od veselja žarele oči. Zdele so se mi zagonetne. Bile so mile, otroške, obenem pa nezaupljive, prav nekje na dnu je plamtela vroča strast. Elementarna življenska sila se je odražala na razoranem, toda svežem obrazu, kateremu je krepka spodnja čeljust z mesnato ustnico ustvarjala satirski videz. Zopet se mu je utrnila nova hudomušna misel. Velel mi je, naj krepko razbijam po stopnicah. Vodil me je v veliko prazno sobo, v kateri je stala na sredi velika samcata miza. Molče sem ga opazoval, kaj počenja. Namestil je na mizi mrtvaško lobanjo in prižgal ob njej dve sveči. Ko sva nato tiho zapustila sobo, je še pogledal skozi ključavnico ter se zadovoljno hihital. Hitro me je potegnil za seboj. Spodaj v kuhinji se je široko zarežal: „Zdaj pojde takoj pogledat,“ — mislil je na žandarjevo ženo — „pa se od strahu podela.“ Posilil me je smeh, ko sem videl, kakšne šale uganja z ljudmi. Takoj sem spoznal, da jih ljubi vse, čeprav ga zaradi njegovega samotarskega, svojskega življenja, ki ga ne razumejo, morda tudi sovražijo. Omenil sem mu dogodek s staro ženico. Pričel se je tako smejeti, da ni mogel do besede: „To je zaradi vrvi. Sosedu so hoteli, da bi tudi jaz prispeval za novo železno verigo pri vodnjaku. Nalašč nisem hotel, ne bodo moje gulili. Vsakdo naj si napravi svojo! Zdaj pa mi ne puste zajemati vode. Hoditi moram ponoči skrivaj s svojim vedrom. Stara Kovačiča ne more nikoli spati, pa laja tudi ponoči, kadar me zasliši, da spuščam vrv.“ Spomnil se je, da bi bilo treba večerjati. Dolgo je iskal žveplenke, preden je zanetil ogenj. Ko sem pričel opazovati nered v kuhinji, ki je bila podobna srednjeveškemu alkimističnemu laboratoriju, se nisem nič več čudil, da ni našel nikoli, česar je iskal. Med posodo, samovarji so ležale razmetane vsakovrstne drobnarije,

železne podkve, zanimive drevesne korenine, sadeži, odlivki iz mavca, tube oljnatih barv v kaotičnem neredu. Sedela sva pozno v noč in si kuhala čaj. Izpraševal me je o svojih tovariših, posebno pozorno o Jakopiču, ali ima kaj denarja, in kje je Jama. Nato je zopet preskočil ter hotel vedeti, ali sem čul o elberfeldskih konjih, ki so jih baje naučili pisati in brati. V tej samoti mu ni duh nikoli miroval. Pri kuhi, med hojo, ob čaju je snoval in snoval, ugibal o tajnosti prirode, se ukvarjal s kemičnimi poskusi, premišljal o človeku in družbi. Našteval mi je vse obenem, da ga sedaj mika izvedeti, kako rastejo gobe, in da se bavi z načrtom, kako bi ustvaril vodljive zrakoplove, ki bodo na določenem kraju spuščali bombe na oblegani Skader. Čutil pa sem, da je njegov duh vselej na preži in izkuša slehernega človeka.

Drugi dan sva kesno vstala. Odprl mi je dvorano, v kateri so visele, ležale in stale njegove slike. Dolgo sva se mudila pred njimi. Sedaj sem šele zaslutil njegovo notranjo podobo. Temni vitalni nagoni se izživljajo v silnih strasteh do zemlje, življenja in človeka. Ni je žive, ni je mrtve stvari, ki bi je njegova strast ne zajela. Toda ta strast je prečiščena v ljubezni in hrepenenju po lepoti. Ne slika bežnega hipa, v katerem je oko objelo razodeto lepoto, on išče v predmetu njeno bitnost. Vešča mojstrska roka, ki še vedno išče in poskuša, ume pričarati na podobi odsev vroče strasti, s katero je vzljubil svojo snov.

„Saj bi šlo, le aktov nimam“, je momljal med razgledovanjem. Ne vem, ali je resno mislil ali me je hotel le opozoriti na prekrasni akt osemnajstletne deklice nad vrati. Ozrl sem se na steno in obstal prevzet pred prividom ženske lepote, ki je živel na platnu, kakor da je stvariteljski dih obudil rožnato telo v zeleni travi. Pogled mi je obvisel na težki, hrapavi roki, ki je

slikala s tisto tajno skrivnostjo, s katero ustvarja tudi narava lepotici vsak hip novo obličje. Pred ogromno sliko, na kateri je upodobil genijevo smrt, sem ga radovedno vprašal, zakaj mu je naslikal ob glavi zajčke. Pogledal me je od strani in se zasmejal: „Tri lepe zajce imam, pa nisem vedel, kako bi jih spravil na sliko.“ Zdelo se mi je, da se izogiba odgovoru, ali pa celó sam ni vedel, zakaj. Zajčki so bili njegova skrivnost, morda le podzavestna. Take skrivnosti, ki žive v vsakem stvaritelju, ustvarjajo svojstvene podobe sveta. V njih se prikrivajo uganke kakor v resničnem življenju.

V celici so mi marsikdaj oživali tisti dnevi na gradu. Doživljal sem jih v sanjah in se najbrže tudi ponoči nevede veselo smejal. Včasih mi je zadišala zemlja tako, kakor tedaj, ko smo hodili po vrtu in nam je Lovre razlagal organizacijski načrt, ki ga je posnel po ruskih revolucijonarjih.

Neko popoldne smo čepeli v razdrti hišici na vrtu. Lovre je poročal, da se je profesor Berce vrnil iz Srbije in prinesel vesti, da ne moremo od tam pričakovati nobene pomoči. Samozavestno smo jo odklonili in se vsi strinjali, da je ideja političnega osvobojenja slovenska življenska nujnost, katero je treba uresničiti z lastnimi močmi.

V topli pomladi je mladostna romantika sanjarila sicer o marsičem, kar se nam je že leto nato zdelo le iluzija. Vendar je bil Lovretov načrt tajnega krožka „kladivarjev“, ki so razpredali nove krožke med „kovači“, tako spretno izveden, da ga sodišče nikoli ni odkrilo.

Tisto popoldne sem izvedel, da je vladala v začetku med nazori zmešnjava. Nekateri so družili politično združitve s kulturno. Šele, ko je Župančič stopil v mlade vrste, je zmagala ideja o politični združitvi jugoslovanskih narodov, ki bodo v novi državi uživali vso svobodo za svojo notranjo rast.

Med našimi pogovori v kuhinji je F. V. uganjal različne šale. Odkritosrčno smo se mu morali smejeti, ko je predlagal svoje zvite načrte, kako bi ukanili državnega pravdnika. Trdil je, da se v boju z državno modrostjo šele razodene, koliko življenjske moči ima ideja. Takrat se je ukvarjal tudi z mislijo, da bi ponarejali denar, s katerim bi lahko uresničili svoje revolucijske načrte. Vse večere je presedel pri mizi, kjer je preizkušal svoje naklepe in delal galvanoplastične poskuse. Vendar se mi je zdelo, da ga ti bolj zanimajo kot pa resnični uspeh njegovega dela.

Marsikdaj sem se v celici, preden sem zaspal, preselil v alkimistično kuhinjo in živo obujal spomine, kako smo sedeli in razpravljali dolgo v noč, brata Fabjančiča na ognjišču, Jenko pri vratih, F. V. pri galvanoplastičnih poskusih, midva z Lovretom na čeburu pred shrambo. Vse slovensko življenje se je zgrinjalo pred nami, ki nam je v prsih plamtela neizmerna ljubezen do svojega rodu.

Poslušal sem zopet Franceta Fabjančiča, ki je strmел nekam prek nas in govoril s fanatičnim prepričanjem. France je bil oglat in visok, votlo lice je izražalo apostolsko vero. Bil je asket po naravi in je živel, kakor da ženske ne vidi. V idejo je tako živo veroval, da se nad nasprotnikom ni mogel razsrditi, ampak se mu je le smejal s širokim smehom, ki se mu je valil iz trebuha. Snoval je težko, kar pa je domislil, je bilo jasno in prozorno. Pripovedoval nam je, kako sta se razgovarjala s Cankarjem. Sedela sta pod Rožnikom. Cankar je napeto poslušal in si ves čas s kazalcem podpiral glavo. Ko mu je France omenil, da je ideja združitve politična ideja, ki se razlikuje od dosedanjih jugoslovanskih zbliževanj v tem, da se hočemo Slovenci združiti s Srbi, Hrvati in Bolgari na temeljih narodne in kulturne svobode, se je radostno dvignil izza mize,

mu segel v roko in obljubil, da bo sam priredil zbor, na katerem bo govoril o ločitvi od Avstrije, kar je tudi storil še tisto pomlad.

France nam je razkladal z gromkim glasom pozno v noč svoje politične ideje. Srdil se je nad nekaterimi članki, ki so izšli v „Preporodu“ in v katerih je pisatelj trdil, da je bilo vse dosedanje življenje Slovencev gniloba in laž. Ogorčeno nas je rotil, naj takih člankov več ne tiskamo, ker so kvarni in nestvarni. Ž njimi kažemo le mladostno navdušenje, ki pa nima nobenih resnih temeljev. Inteligenca, ki je vsa na naši strani, se bo kmalu odvrnila od vročih, nejasnih glav.

Govoril je o narodnem prebujenju in napornem delu narodove inteligence, ki je po tolikih letih suženjstva ustvarila narodno zavest in predramila tudi v množicah slovensko voljo. Rad je obsojal slovensko politiko, ki ni nikoli zajela vesoljne usode slovenskega naroda, ampak se je tako pogosto borila le za lastne koristi. Marsikdaj je bil sicer oportunistem potreben in celó važen, toda v slovenskem življenju se je le prevečkrat pokazalo, da se za tem oportunistom skrivajo osebne, ne pa narodove koristi.

Prereševal je programe slovenskih strank. Malomeščanski liberalizem je na zatonu. Njegova inteligenca je sicer ustvarila velike vrednote, toda gospodarskih in socialnih temeljev za svoj obstoj si ni ustvaril. Narodnostno idejo, s katero je vzniknil, so ustavili v njenem razmahu politiki, preden je zajela narod. Svobodomiselstvo je imelo plitvo strugo, zato je kaj lahko zmagala katoliška ljudska stranka, ki se je oslanjala na široke plasti in je kazala velik smisel za gospodarske in socialne potrebe ljudstva. Priznaval ji je, da je veliko storila za narodovo vzgojo, čeprav v bistvu njen program ni bil nikoli narodnosten. Bolje ga je razumel Krek, ki je izpodrastle iz konservativne

katoliške stranke. Slepe strankarske strasti so včasih tudi Kreka zavedle, toda njegova stvaritev je sedanja socialna struktura slovenskega naroda. S prosveto, ki jo širi med najnižjimi plastmi, dviguje množice. Narodu skuša ustvariti sodobne gospodarske in socialne temelje. Njegova ideja o ločitvi cerkve od države bi prinesla v strupeno ozračje tolikanj potrebno svobodo. France se je učil pri Kreku, čeprav je bil socialist. Socialni demokratski stranki je očital, da ni pravilno razumela narodnostnega programa. Izražal je mnenje, da se za internacionalizmom slovenske socialne demokracije skriva raznarodovalnost, ki jo povzroča odvisnost od dunajske centrale. Poudarjal je, da socialna demokracija premalo pozna problem malega kmeta, ki je posebno važen za Slovence, po svoji pretežni večini proletarski kmetijski narod.

Ob priliki, ko je govoril o narodnosti, je pokazal, da naše stranke niso nikoli zajele najglobljih življenskih potreb naroda, niso razumele njegovih etičnih vrednot. Zato so pokazale sedaj zopet le svojo strankarsko usmerjenost. Tivolska resolucija je bil še najdrznejši čin. Toda v novi državi bodo morale stranke ustvarjati programe, ki bodo obsegali vso narodovo usodo.

Rad je govoril o socializmu in trdil, da je politična svoboda prvi temelj socialnega osvobojenja. Brez lastne državnosti se narod ne more izživeti in ne bo mogel iz sebe ustvariti temeljev za bodoče veke. Slovenci, Hrvati in Srbi imajo precej slične življenske pogoje. Sorodni po krvi in jeziku, bodo v novi državi, v vseh ozirih enakopravni, doživeli politično in socialno svobodo ter obogatili človeštvo s svojo duhovno kulturo. Kadar je končal, je vedno upiral oči nekam predse, kakor da gleda privide.

Tiho in vase zatopljen je sedel med nami Jenko, s katerim me je življenje pozneje najtesneje zvezalo.

Jenko me je v celici večkrat obiskal. Poleti, kadar je zunaj sijalo solnce in ni bilo oblaka na visokem nebu, se mi je krčilo srce v zatohli celici, kjer je bilo komaj toliko zraka, da bi ga lahko v dušku popil. Ta zrak se mi je pričel gabiti, ker sem imel vtis, da se je že ves v meni prekuhal in se ni nikoli od stropa do tal pretočil. V domišljiji sem pobegnil tja v rožniške gozdove, hodil po ilovnatih potih in gladkih stezah pod tihimi smrekami. Tam se mi je pridružil Jenko, s katerim sva tolikokrat ležala med visoko praprotjo in grizla dolge travnate bilke. Nad nama pa je izpuhteval samotni bor. Jenko je bil molčeč, kakor da nima več časa, na dolgo in na široko pripovedovati. Le zdaj in zdaj, proti večeru, ko so se zganile trave pred zahajajočim solncem, se mu je blede, široko lice razjasnilo. Pod širokim, oglatim čelom so se mu razplamtele oči, zamahnil je z roko in se izpovedoval s toplim glasom: „Glej, če bi mi pred letom, ko sem še pisal pesmi, kdo trdil, da bodo Slovenci doživeli svobodo, bi se okrenil in se mu nasmehnil. Zdaj pa je prišlo, vrag ve, odkod, morda vre pod nama, pod zemljo in vse mi je jasno. Noben ugovor me več ne moti. Ni ga strahu, ni je nevere, jaz vem, da bo slovenski narod doživel osvobodjenje in se pomladil za stoletja. Kako preprosta je naša ideja. Nobenega kompromisa več, nikakega oportunitizma, ki je bil svoje dni potreben. Za Slovence je jugoslovanska državna tvorba edina rešitev in pot v bodočnost. Zdaj prihaja preizkušnja; če je v nas etična sila, si ustvarimo svobodo in potem bomo živeli, živeli.“

Zame ni vprašanja „če“? Jaz čutim to etično silo in vem, da pride, kar mora priti. Zdi se mi, da se je utrgal plaz.“

Vstala sva in se napotila iz doline domov. Jenku se je vselej mudilo. Preskakoval je kolovoze, krepko zamahoval z desnico, se zaganjal v breg, ves neučakan, da bi čimprej dospel na vrh.

Spotoma pa je izražal svoje misli v pretrganih stavkih. „Politika je naše življenje vedno strankarsko opredeljevala. Poniževala je človeka in mu kratila svobodne razglede.“ — „Vzgoja našega naroda je naš moralen greh.“ — „Kako grenka je ta zgodovina, kako žalostna vrsta grobov, v katerih leže možje, ki so ustvarjali svobodno zavest. Včasih se mi zdi, da srečujem ljudi, ki jih je kmetских puntov sram, in ti so sodniki slovenskemu narodu.“ — „Kdo bi razumel globoko etično veličino, ki skozi stoletja ni zamrla? Naša vera v svobodo je vir novega življenja in mladosti.“

Ustavila sva se na Šišenski poti. Jenko se je zazrl prek negibnih gozdov v večerno nebo. „Včeraj me je vprašal Vlado, kaj bo potem? Zanimivo vprašanje. Mene je presenetilo.“ Kakor zase je ponavljal, „kaj bo potem?“ Zamahnil je z roko in se veselo zasmel. „Potem, no potem se bomo borili za notranjo svobodo. Boj za svobodo ne preneha.“ Hitela sva v mesto, komaj sem ga dohajal. Ogenj velike vere se mu je odražal v nenehnem smehljaju. Bil je stvaritelj naše ideje.

Semena so že kalila, vsa mladina se je razvnela. Jenko je delal z mrzlično naglico. Še pred odhodom na Dunaj je doživel, da so se pričele dotikati vrste katoliške in svobodoumne mladine. Tedaj so resni možje opozarjali na nevarnosti, ki prete mladim ljudem, kajti bolj kot domača oficielna politika je bila dunajska vlada poučena o prevratnem stremljenju. Jenko je take skrbi prezirljivo zavrnil: „Kdo naj se upre, če ne mladina? V njej je še živa materina bolečina, ki pozneje v življenju utihne.“

Vrnila sva se na Dunaj, kjer se je Jenko ves posvetil organizaciji. Tedaj je prišla iz domovine vest, da ne more list več iziti in so pošla vsa sredstva za delo. Jenko je molče prečital pismo in se z žalostnim pogledom zatopil vase. Vedel sem, da

premišlja, kako se naša usoda odločuje. S skrajnim naporom smo vzbudili voljo in veselje do boja, vsak umik bi lahko usodepolno prekrižal naše načrte. Oči so ga razodevale, da se je odločil za dejanje. Vstal je in me prosil, da bi ga spremil. Odšla sva na pošto, odkoder se je vrnil ves zaskrbljen in izmučen. Molče sva se vrnila domov. Zagrebel je glavo med dlani in zašepetal: „Zdaj bova čakala.“ Nisem še vedel, kaj je počel na pošti. Vzel sem knjigo in ga večkrat opazoval, kako se je s stisnjenimi ustnicami zazrl v strop in globoko vzdihnil. Tako sva sedela do noči in skoraj ves čas molčala. V sobi se je že temnilo, ko je gospodinja odprla vrata in mu izročila brzojavko. Hlastno jo je prečital, a že tisti hip spustil iz rok. S plahim pogledom me je prosil, naj jo poberem in prečitam. Oče je zahteval, naj se takoj vrne domov. Izpraševal sem ga, kaj naj vse to pomeni. Po dolgem molku mi je priznal, da je brzojavno prosil očeta za denar, češ, da ga je izgubil v igri. Molče sem opazoval viharno borbo v njegovih prsih. Svetoval sem mu, naj odneha. Že se je odločil. Toda močnejša je bila ideja. Hodil je po sobi in se boril s pomisleki. Vsak hip so se mu menjavale misli. Nato je sédel in napisal novo brzojavko. Vidno se mu je tresla roka. Prosil me je, naj ostanem ponoči pri njem. S kratkimi besedami mi je pojasnil, da se je končno vendarle odločil. Kako mu je bilo težko, sem spoznal v prošnji, naj o tem nikar več ne govoriva. In vendar je včasih potožil. „Strašno dejanje sem storil. Če bi ne šlo za idejo, bi se od sramote pogreznil v zemljo.“ Vso noč nisva legla. Prečula sva jo, kakor sva obsedela. Dan naju je našel v dremavici, Jenko si je izpral oči, vse zardele od nočnega trpljenja. Vedel sem, da že prejšnji dan ni jedel, ker je ves denar potrošil za dunajsko organizacijo. V zgodnjih jutrnjih urah mu je pismonoša prinesel denar. Ni se ga razveselil. Le preštel ga je, napisal naslov

in odposlal. Priporočal sem mu, naj si odšteje vsaj za svojo hrano. Kalno me je pogledal ter me zavrnil: „Tega bi si ne mogel nikoli odpustiti.“ Ko sva se vračala s pošte, mi je prvič v življenju izrazil misel, ki ni bila še dvom, vendar pa tiha želja, kakršne doslej še nisem slišal od njega. „Pisati jim moram, da bodo varčno ravnali z denarjem.“

Kakor drugi, tako me je Jenko večkrat podnevi obiskal. V tisti noči pa, ko se mi je prikazalo njegovo obličje, sem imel čudno doživetje. Prebudil sem se sredi noči. V sanjah nisem videl nobene izrazite osebe. Le umikal sem se pred nekom, ki je iz teme silil k meni. Še v sanjah sem občutil strašno tesnobo. Ko sem se dvignil na postelji, je bila gluha noč. Predmetov okoli sebe nisem razločil. Napadla me je groza, ne določena, le občutje, da je nekdo v celici, ki poskuša k meni. Nehote sem se stisnil k zidu. Drhtele so mi roke, pot mi je oblival čelo. Počasi sem se splazil s postelje in se naslonil na vrata. Venomer se mi je dozdevalo, da me hoče nekdo potegniti v skrajno temo, kjer mi bo od strahu otrpnilo srce. Mogoče so bili le trenutki, a meni so bili večni. Ko je napad minil, sem se oddahnil, kakor da je nekdo zapustil celico. Sedaj sem zagledal odsev dvoriščne svetilke, mizo in stol. Na rokah in na telesu sem čutil potno roso. Legel sem in zopet zaspal. Tedaj sem zagledal v sanjah bled obraz, v katerem sem spoznal Jenka.

Ĺipica na dvorišču je izgubljala poslednje liste. Hlad je pritiskal od severa. Včasih je ležala megla ves dan nad poslopjem, skozi okno sem gledal blede kroglo, visečo nad dimnikom. Dan pa se je vedno enako pritikal k dnevu. Čutil sem, kako so mi misli in čuvstva otopela.

Prejel sem njeno pismo, v katerem mi je tožila: „Ko si šel od nas, je žito zorelo, zdaj je požeto, polja so zapuščena. Ali še ne prideš?“ Zamislil sem se v pismo. Tam zunaj se zaganja

veter skozi ogolele savske šume, mimo kozolcev na Ljubljanskem polju šviga in tuli po mestnih ulicah. Grenko sem se oziral za daljno srečo, da bi mu šel nasproti, med njivami, in bi lahko videl veneti poslednje trave.

Solnce ni prisijalo več na tla, zato je moja ura zastala. Medla svetloba se je plazila po vratih, le nekaj ur, do zidu je že ugasnila.

Neko jutro me je zdramil pri mizi radostni krik. Pred celico sta se smukala dva cigana. Eden izmed njiju je veselo vzkliknil: „Idži, idži, albi, albi!“ Uganil sem, da se ozirata skozi okno na planine, ki jih je zapadel sneg. Nedolžno veselje obeh ciganov me je razburilo. Nasilno sem tajil koprnjenje, da bi zopet stal na polju in čutil, kako vso zemljo pretresa mraz. Hotel sem se pripraviti za zimo ter nisem želel, da bi me motili odjeki zunanjega sveta.

Ko so prve snežinke pričele plesati pred oknom, je zamrlo vsako življenje na dvorišču. Tedaj so mi izročili obtožnico. Toliko časa zatajevano koprnjenje je vzplamtelo. Nič več se ni dalo upokojiti. Bil sem uverjen, da se mi svoboda približuje.

Nekaj dni pozneje sem prejel bratovo pismo, v katerem mi je oznanil Jenkovo smrt. Vest me je globoko potrla. Izgubil sem dragega prijatelja. Odprl sem dnevnik in poiskal svoje zapiske o tisti noči, ko sem zagledal njegovo obličje. Nič več nisem dvomil o tem, kdo me je obiskal. Kdo pozna tajno premikanje materije in duha?

Kakor nad njegovim grobom sem ždel pri mizi in premišljal o njegovi poslednji uri. Kdo je čul njegovo poslovilno besedo? Ali jo je sploh izrekel? V pismu nič o tem, le da mu je drobna svinčena krogla prevrtala čelo.

Zadnje leto sva se malokdaj videla. Njegova pisma so razodevala temne slutnje, ki so se družile z nevero. Prvi dvomi

so pričeli glodati v srcu, ki jih ni doslej nikoli poznalo. V zadnjih junijskih dneh je prišel na Dunaj molčeč in še bolj zamišljen. V noči pred usodnim dnevom mi je zaupal, da je revolucionarna ideja v nevarnosti, ker morajo besede zakrivati njeno resnično podobo. Iskal je opore in me izpraševal, ali verujem, da vzdržimo. Te opore mu nisem dal. Tudi v meni se je oglašala nevera, zopet sem se pričel potapljati v svoje prejšnje življenje. Včasih se mi je zdelo, da sem izgubil vse cilje pred sabo, pogrezal sem se v cinizem in se vdajal razvratnemu življenju.

Jenko je molče poslušal mojo nočno izpoved. Čutil sem, da se tudi v njem nekaj ruši. Drugi dan je vest iz Sarajeva prešinila svet. Jenko je hladno in mirno priznal, da je sedaj usoda izven naših moči. „Jaz pojdem“, je dejal, ko sva se v tisti noči poslavljal na ulici. „Jutri zjutraj sem v Zagrebu, potem dalje, pozdravi vse!“ — „Ti ostaneš?“ — „Ostanem.“ Stisnila sva si roko. Bila je vroča, toda ne vere ne upanja nisem občutil. Ko sem se oziral za njim po samotni ulici, je hodil hitro in trdo, kakor je imel navado. Kaj se je tisti hip godilo v njegovi duši? Ali je bežal pred samim seboj, ali je šel svobodi nasproti?

Dnevi obravnave so se približevali. Čutil sem, da je poglavje moje mladosti končano. Poslavljal sem se od štirih sten, od mize, od postelje, od predmetov, ki so mi bili vendarle dragi. Srce mi je že neukrotljivo utripalo od koprnenja po svobodi, po življenju, od katerega nisem pričakoval ničesar drugega, kakor da bi mogel zopet videti, kako raste drevo v gozdu, bilka na polju, in da bi gledal svobodni korak človeka.

Marsikdaj pozneje sem si želel za hip v samoto med štiri stene. Premišljal sem, kdo je prišel za mano?

V S E B I N A

	Stran
Na pragu	7
Hišni red	12
Zloba	17
Znamenja	37
Vojtra	45
Erotične noči	55
„Al beg ni Bog?“	72
Obiski	88